

DISKURZUS

A Batthyány Lajos Szakkollégium tudományos folyóirata

ERDŐS JÁZMIN KITTI-SZIJÁRTÓ LILLA

*A nemzetközi kereskedelmi jogviták alternatív úton történő rendezése
a számok tükrében*

HORVÁTH FANNI

*Az életfogytig tartó szabadságvesztés alapjogi szempontból,
különös tekintettel a tényleges életfogytig tartó
szabadságvesztésre*

HORVÁTH ZSOLT

*Az alkotmánybírák mandátum – keletkezési modelljei összehasonlító
elemzés*

MALCSIK DORKA

A nők megjelenése a jog világában

TÓTH DORINA ANNA

*A prostitúció büntetőjogi és közbiztonsági megközelítése a polgári
Magyarországon*

2023

[XIII. ÉVFOLYAM]

II. SZÁM

DISKURZUS

A SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM DEÁK FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
BATTHYÁNY LAJOS SZAKKOLLÉGIUMÁNAK TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA | GYŐR

TIZENHARMADIK ÉVFOLYAM | 2023/2. SZÁM.

KÉZIRAT LEZÁRVA | 2023. JÚNIUS 27.

FŐSZERKESZTŐ | HORVÁTH ZSOLT

OLVASÓ SZERKESZTŐ | HORVÁTH ZSOLT, RÉTI ZSÓFIA, SEDIVI ROLAND, SZABÓ JANA, SZIJÁRTÓ
LILLA

A KIADÓ KÉPVISELŐJE | DR. ÓSZE ÁRON

A BORÍTÓ DR. KESERŰ BARNA ARNOLD MUNKÁJA.

MINDEN JOG FENNTARTVA. BÁRMILYEN MÁSOLÁS, SOKSZOROSÍTÁS, ILLETVE ADATFELDOLGOZÓ
RENDSZERBEN VALÓ TÁROLÁS A KIADÓ ELŐZETES ÍRÁSBELI HOZZÁJÁRULÁSÁHOZ VAN KÖTVE.

MEGJELENIK | FÉLÉVENTE

FELELŐS KIADÓ | SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM DEÁK FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
BATTHYÁNY LAJOS SZAKKOLLÉGIUMA

CÍM | 9026 GYŐR, ÁLDOZAT UTCA 12.

HONLAP | [HTTP://BLLSZK.SZE.HU](http://bllszk.sze.hu)

ISSN | 2062–5715 (NYOMTATOTT)

ISSN | 2064–6992 (ONLINE)

© BATTHYÁNY LAJOS SZAKKOLLÉGIUM, 2023.

© A SZERZŐK, 2023.

TARTALOM

ERDŐS JÁZMIN KITTI-SZIJÁRTÓ LILLA

*A nemzetközi kereskedelmi jogviták alternatív úton történő rendezése a számok tükrében.....*3

HORVÁTH FANNI

*Az életfogytig tartó szabadságvesztés alapjogi szempontból, különös tekintettel a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre.....*18

HORVÁTH ZSOLT

*Az alkotmánybírák mandátum-keletkezési modelljei összehasonlító elemzés.....*27

MALCSIK DORKA

*A nők megjelenése a jog világában.....*34

TÓTH DORINA ANNA

*A prostitúció büntetőjogi és közbiztonsági megközelítése a polgári Magyarországon.....*42

A NEMZETKÖZI KERESKEDELMI JOGVITÁK ALTERNATÍV ÚTON TÖRTÉNŐ RENDEZÉSE A SZÁMOK TÜKRÉBEN

Absztrakt:

A nemzetközi kereskedelmi életben a jogviták rendezésének mikéntje kiemelt szereppel bír, hiszen meghatározza az üzleti kapcsolatokat. A jogviták rendezése egyre inkább eltolódást mutat az alternatív módszerek felé, amely köszönhető többek között az alternatív vitarendezési mechanizmusok költséghatékonyságának és gyorsaságának. Emellett egy olyan megoldást kínálnak, ami által a felek képesek lehetnek a vitarendezés után is fenntartani a már korábban kialakult üzleti partnerséget. Mindennek érdekében vizsgálat alá vettük az erre vonatkozó adatokat, ugyanis így kaphatunk reális képet az alternatív vitarendezés jelentőségéről.

Kulcsszavak: nemzetközi kereskedelmi jogviták, alternatív vitarendezés, mediáció, választottbíráskodás, statisztika

BEVEZETÉS

Tanulmányunkban mindenekelőtt szükségesnek tartottuk a nemzetközi kereskedelmi jogvitát, mint fogalmat kibontani és jellemezni az egyes meghatározásokat. Ennek keretében tehát a „nemzetközi” és a „kereskedelmi” kifejezések definiálására, valamint a jogvita – mint ami nemzetközi mivoltára tekintettel összetett és „bonyolult” – értelmezésére került sor. Kitértünk a nemzetközi szintéren, így az UNCITRAL égisze alatt megvalósuló jogfejlesztésre is, hiszen mindez képes hozzájárulni ahhoz, hogy a jogvitában részes felek konfliktusukat alternatív módszerekkel rendezzék.

Kutatásunk elengedhetetlen részét képezik az alább bemutatott statisztikák, ugyanis ezek képesek alátámasztani azon felvetésünket, hogy a nemzetközi vállalati közösség kereskedelmi jogvitákat választottbíráskodásra, mi több mediációra bízva rendezi. Mindemellett segítenek megválaszolni azt a kérdést, hogy vajon milyen rendszerességgel és hatékonysággal alkalmazzák ezeket. Végezetül fontos kihangsúlyozni, hogy a hagyományos nemzetközi peres eljárások továbbra is rendelkezésre állnak, de a valóság azt mutatja, hogy az alternatív vitarendezési mechanizmusok figyelemre méltó ütemben fejlődnek a nemzetközi üzleti életben.¹

1. A NEMZETKÖZI KERESKEDELMI JOGVITÁK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

A nemzetközi jog olyan sokrétű keretrendszer, amely a szuverén államok és más nemzetközi szervezetek közötti interakciók irányadó iránytűjeként szolgál.² A nemzetközi magánjog, mint jogág pedig az államok nemzeti jogának részét képezi, amely arra a kérdésre ad választ, hogy egy adott jogviszony rendezésére melyik állam jogát kell alkalmazni. Ahhoz, hogy az adott jogviszony nemzetközi magánjogi jogviszonynak minősüljön külföldi elemre van szükség.³ A nemzetközi magánjog továbbá a több joghatóságot érintő jogi ügyek során felmerülő kihívásokkal foglalkozik, ahogy a neve is sugallja, olyan jogi diszciplína, amely a magánszemélyek vagy magánjogi szervezetek közötti határokon átnyúló viták bonyolult hálójában

¹ GÓMEZ, Katia Fach.: Reflections on some Technological, Ethical, and Educational Challenges, in: TITI, Catharine – GÓMEZ, Fach K. (szerk.): *Mediation in International Commercial and Investment Disputes*. 2019, Oxford University Press, United Kingdom, 19.

² Legal Lands LLP: *Alternative Dispute Resolution In The International Framework: Cooperative Solutions Beyond Courtroom That Are Bridging Borders & Harmonizing Nations*. 2023. (Elérhető: <https://www.mondaq.com/india/arbitration--dispute-resolution/1365956/alternative-dispute-resolution-in-the-international-framework-cooperative-solutions-beyond-courtroom-that-are-bridging-borders--harmonizing-nations>, letöltve: 2024.02.02.)

³ GURIELI, Ana: The Importance of Mediation in The Process of Resolving International Private Disputes, in: *Law and World*, vol. 9., issue 1., 2023, 103.

vezérfonalként szolgál. Lényegében arra törekszik, hogy összehangolja az eltérő jogrendszereket, biztosítva a méltányosságot és a kiszámíthatóságot a nemzeti határokon átnyúló ügyekben.⁴

A nemzetközi kereskedelem körében elsősorban azt kell megvizsgálni, hogy a nemzetközi magánjog mikor válik relevánssá az alternatív vitarendezési eljárások tekintetében. Ehhez alapvetően két feltételnek kell teljesülnie: elsősorban szükséges, hogy olyan konfliktusról legyen szó, amelyre bírósági megoldás esetén a magánjog vonatkozzon. Másodsorban a jogvitának „nemzetközi dimenzióval” kell rendelkeznie,⁵ vagyis tágan fogalmazva akkor tekinthető nemzetközinek, ha határokon átnyúló kontextusban történik. Voltaképp ez tekinthető a közvetítésről szóló modelltörvény, a Szingapúri Egyezmény és az uniós közvetítési irányelv alaptételének is. A magától értetődő természetesen az, ha a közvetítésben részt vevő felek székhelye különböző államokban van. A közvetítésről szóló modelltörvény és a Szingapúri Egyezmény azonban azt az esetkört is magába foglalja, amikor a felek üzleti székhelye más országban található mint, ahol a kereskedelmi kapcsolatból származó kötelezettségek jelentős részét teljesíteni kell, vagy amelyhez a vita tárgya a legszorosabban kapcsolódik.⁶ Ugyanakkor a „nemzetköziséget” inkább az ügy érdemi részének azon aspektusa okozhatja, amely potenciálisan kapcsolatba hozza azt egy másik joghatóság jogával, vagy más olyan szempont, ami szükségessé vagy lehetővé teszi a más országban folytatott bírósági eljárást.⁷

Továbbá szót kell ejteni a „kereskedelmi” kifejezésről is, amelynek meghatározása nemzetközi kontextusban kihívást jelent.⁸ Azt lehet mondani, hogy nincs egy általánosan elfogadott definíciója, amely a mindennapi nyelvhasználat részévé vált volna. A „kereskedelmi” fogalmat nemzetközileg a lehető legszélesebb körben értelmezik, illetve különböző jogrendszerekben eltérő kereskedelmi jogi és kereskedelmi jogvita-definíciót hoztak létre. Emellett a választottbírói szabályok és számos nemzetközi egyezmény is másképp határozza meg. Természetesen vannak olyan országok is, amelyek szűk körű meghatározás mellett foglalnak állást. Bizonyos jogviták abban az esetben minősülnek kereskedelmi jellegűnek, ha kereskedelmi személyek érintettek, más jogviták esetében pedig a jogvita tárgya alapozza meg a kereskedelmi jelleget, függetlenül az érintett személyektől.⁹ Áttekintve az egyes jogszabályi meghatározásokat elsőként az UNCITRAL nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodásról szóló modelltörvényét kell megemlíteni, amelynek 1. cikk (1) bekezdésének lábjegyzete kimondja, hogy a „kereskedelmi” kifejezést tágan kell értelmezni, ami kiterjed bármely kereskedelmi természetű jogviszonyból származó ügyletre függetlenül attól, hogy az szerződésből vagy nem szerződésből ered. Mindemellett egy felsorolással kívánja megkönnyíteni annak meghatározását, hogy mely ügyletek tartoznak a kereskedelmi természetű jogviszonyok fogalmába, amelyek pedig a következők: „bármilyen kereskedelmi ügylet, termékek vagy szolgáltatások adásvétele vagy cseréje céljából; forgalmazói szerződés; kereskedelmi képviselő vagy ügynöki tevékenység; faktoring; bérlet, építési szerződés; tanácsadás; mérnöki tevékenység; licencia; beruházás; finanszírozás; banki tevékenység; biztosítás, felhasználási szerződés vagy koncesszió; közös vállalkozás és az ipari vagy üzleti együttműködés más formái; személy és áru fuvarozás levegőben, tengeren, vasúton vagy közúton.”¹⁰ Hasonlóan szól a „kereskedelmi” kifejezésről a 2018-ban módosított UNCITRAL Nemzetközi Mediációs Modell törvény is, hiszen szintén felszólít a fogalom tág értelmezésére és egy nyílt felsorolással kívánja meghatározni a kereskedelmi jellegű kapcsolatok körébe tartozó ügyleteket.¹¹ A Szingapúri Egyezmény azonban közvetlenül

⁴ Legal Lands LLP: *Alternative Dispute Resolution In The International Framework: Cooperative Solutions Beyond Courtroom That Are Bridging Borders & Harmonizing Nations*. 2023. (Elérhető: <https://www.mondaq.com/india/arbitration--dispute-resolution/1365956/alternative-dispute-resolution-in-the-international-framework-cooperative-solutions-beyond-courtroom-that-are-bridging-borders--harmonizing-nations>, letöltve: 2024.02.02.)

⁵ EIDENMÜLLER, Horst – GROBERICHTER, Helge: *Alternative Dispute Resolution and Private International Law*. July 31, 2015, 4.

⁶ ALEXANDER, Nadja Marie – TUNKEL, Natasha: *International Commercial Mediation and Dispute Resolution Contracts*. 2021, Singapore Management University, 6-7.

⁷ EIDENMÜLLER, Horst – GROBERICHTER, Helge: *U.o.*

⁸ ALEXANDER, Nadja Marie – TUNKEL, Natasha: *i.m.* 7.

⁹ GROSU, Manuela Renáta: *Hybrid Procedures: The Combination of Mediation and Arbitration in Resolving Commercial Disputes from Arbitrator, Mediator, Legal Representative, and Client Perspective*. 2021, Eötvös Loránd University, Budapest, 31.

¹⁰ Az UNCITRAL Nemzetközi Kereskedelmi Választottbíráskodásról szóló 1985. évi Modell törvény. A 2006-ban elfogadott módosításokkal.

¹¹ UNCITRAL Model Law on International Commercial Mediation and International Settlement Agreements Resulting from Mediation, 2018 (amending the UNCITRAL Model Law on International Commercial Conciliation, 2002) 56.

nem foglalkozik ezen kérdéssel, mindössze az alkalmazási kört határozza meg. Az Európai Parlament és a Tanács 2008/52/EK Irányelve a polgári és kereskedelmi ügyekben végzett közvetítés egyes szempontjairól nem korlátozódik a kereskedelmi jogvitákra, vagyis hatálya kiterjed a polgári és a kereskedelmi ügyekre egyaránt. A feleknek tehát figyelembe kell venniük ezeket a fogalmi eltéréseket, amikor közvetítői eljárásra vagy esetleges végrehajtói eljárásra alkalmazandó jogi keretet mérlegelik.¹²

A jogalanyok jólétét jelentősen meghatározza a rugalmas vitarendezési rendszer megléte, amelynek helyes kialakítása és végrehajtása garantálja az érintettek érdekeinek kielégítését, azonban az említett cél elérése még nehezebbé válik, ha a jogvita nemzetközi magánjogi elemekkel terhelt, ily módon összetett, ezért a jogvita rendezése számos sajátossággal járhat.¹³

Az alternatív vitarendezés szempontjából a nemzetközi kereskedelmi jogviták tehát sajátos jellegüknel fogva összetettebbek lehetnek, mint belföldi változatuk. Nemzetközi kontextusban „bonyolultság” alatt érteni lehet a jogválasztással kapcsolatos aggályokat, a határokon átnyúló szabályozási kérdéseket, a joghatósági kérdéseket és a jogerős ítéletek vagy határozatok végrehajtását. Ezek a tényezők pedig egyértelműen befolyásolhatják a felek alternatív vitarendezési módra, így a nemzetközi kereskedelmi közvetítésre való hajlandóságát.¹⁴ Kihathat a felek hajlandóságára továbbá, hogy a nemzetközi közvetítési ügyekben gyakran mindenből több van, több fél, több ügyvéd, illetve több logisztikai szempontot kell figyelembe venni, például a semleges helyszín kiválasztásakor. Több szabályozást kell figyelembe venni, amelyre példaként hozható, hogy vannak-e engedélyezési követelmények, illetve a közvetítőre és a közvetítésre vonatkozóan. Gyakran az eljárás „többnyelvű” is lehet, amely akár fordítót, valamint tolmácsot is igényelhet.¹⁵

A felek szerződéses kapcsolatát szükséges e tekintetben vizsgálat alá venni, hiszen korábban a nemzetközi kereskedelmi viták viszonylag egyszerűek voltak, csak két fél és egyetlen szerződés szerepelt bennük. Az ilyen jellegű kapcsolatok fennmaradása mellett, ugyanakkor azt lehet tapasztalni, hogy egyre inkább elterjednek a több fél és több szerződéses ügyletek. Korábban úgy vélték, hogy az ilyen típusú összetett ügyletek elsősorban az építési és a biztosítási jognak a velejárói, azonban ma már számos területen fellelhetők, ideértve például a nemzetközi projektfinanszírozást, tőkepiacokat, az értékpapírokat, az energiát, a származékos termékeket és az államadósságot. Emellett a sokoldalú szerződéses kapcsolatok a részvényesi és a vegyesvállalati megállapodások esetén sem elhanyagolhatók. Valójában a kereskedelmi jog vonatkozásában kevés olyan szerződést lehet említeni, ami mentes lenne a szerződéses bonyolultságtól. Egy nemzetközi ügylet lebonyolításához öt fő szerződés vagy megállapodás megkötésére van szükség, amelyek az alábbiak: adásvételi szerződés, szállítási szerződés, biztosítási szerződés, fizetési megállapodás, valamint vitarendezési megállapodás. Fontos megemlíteni, hogy felmerülhetnek olyan esetek, amikor tisztán kétoldalú ügyletekből többoldalú jogviták keletkeznek. Egy jogvita kezdetben úgy tűnhet, hogy csak az egyik szerződés érintett benne, viszont lehetnek olyan ténybeli vagy jogi kérdések, amelyek érinthetik a többi szerződéses jogviszony egy vagy több részét. Ilyenkor a feleknek lényegében választaniuk kell, hogy egy fórumon vagy külön-külön rendezik a vitát. Ez azonban ellentmondásos eredménnyel, illetve idő és energia megnövekedett kockázatával járhat. A több szerződéssel és több féllel kapcsolatos jogviták nemcsak a választottbíráskodás számára okoznak számos nehézséget, de a közvetítés esetén is vannak olyan tényezők, amelyek problémásak lehetnek. Mindazonáltal egyes kommentárok elmozdultak afelé az álláspont felé, hogy nem tud felmerülni olyan nehézség, amit ne lehetne megoldani közvetítéssel.¹⁶

Bölcs dolog azonban, ha a nemzetközi szerződést kötő felek a kollíziós problémák elkerülése érdekében a szerződésre alkalmazandó állam jogáról rendelkeznek. Miután a felek úgy döntöttek, hogy megkötik a szerződést, gyakran egy lépéssel tovább mennek, és rendelkeznek az alternatív vitarendezésre irányadó jogról.¹⁷ Semmi sem akadályozza meg a feleket tehát abban, hogy a vitarendezésről külön megállapodást írjanak alá, amely tartalmazza a vita megoldására választott módszer végrehajtásának módját. A megállapodásnak azonban le kell írnia és azonosítania kell a választott módszert annak meghatározására, hogy

(elérhető: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/annex_ii.pdf, letöltve: : 2024. március 10.)

¹² ALEXANDER, Nadja Marie – TUNKEL, Natasha: *i.m.* 8.

¹³ GURIELI, Ana: *i.m.* 102.

¹⁴ STRONG, Stacie: Beyond International Commercial Arbitration? The Promise of International Commercial Mediation, in *45 Washington University Journal of Law and Policy* 11, vol. 45., issue 1., 2014, 18.

¹⁵ REED, Lucy: Ultima Thule: Prospects for International Commercial Mediation. *NUS Centre for International Law Research Paper*, 2019/3. sz., 5. (Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3339788)

¹⁶ STRONG, Stacie: *i.m.* 18-22.

¹⁷ NAWAFLEH, Abdullah – KANDEEL, Moustafa: Alternative dispute resolution of private international law, in *Humanities and Social Sciences Review* (ISSN: 2165-6258 :: 05(02)), 2016, 2.

a vitarendezés melyik eszközét választották. Szintén tartalmaznia kell egy leíró vitarendezési eljárást, a tárgyalások időtartamát és a megbeszélések helyét. A feleknek kötelezettséget kell vállalniuk arra, hogy a megállapodás szerinti rendezés során jóhiszeműen együttműködnek. Valamint mindkét fél joga, hogy a vitarendezési eljárások során harmadik személyeket vegyen igénybe segítségül. Ezen túlmenően a megállapodásnak jogot kell biztosítania mindkét fél számára, hogy bármikor felelősség nélkül kiléphessen a tárgyalásokból, és rögzítenie kell a felek kötelezettségvállalását a vitarendezési eljárások befejezéséhez szükséges díjak megfizetésére, és meg kell határozni azok megosztásának módját.¹⁸ Tanulmányunk nemzetközi aspektusára tekintettel, helyénvalónak tűnik, hogy az ENSZ Alapokmányának 33. cikkét is megemlítsük; témánk szempontjából releváns alaptézis a következő:

„33. Cikk

1. Minden olyan viszály esetében, amelynek elhúzódása a nemzetközi béke és biztonság fenntartásának veszélyeztetésére vezethet, a felek mindenekelőtt közvetlen tárgyalás, kivizsgálás, közvetítés, békéltetés, választott bírósági vagy bírósági eljárás, regionális szervek, vagy megállapodások igénybevétele vagy általuk választott egyéb békés eszközök útján tartoznak megoldást keresni.

2. A Biztonsági Tanács, ha szükségesnek tartja, felhívja a feleket arra, hogy a köztük fennálló viszályt ilyen eszközökkel rendezzék.”¹⁹

Az elmúlt évtizedben lezajló technológiai fejlődésnek köszönhetően megnövekedett termelés és gazdasági folyamatok felgyorsulása folytán az üzleti gondolkodás megváltozott, amely magával hozta a vállalkozások versenyképességének átalakulását is.²⁰ Az üzleti kapcsolatok hosszú idő alatt épülnek ki, és hatással lehetnek a jövőbeli üzleti kapcsolatra is. Jelentősen megnövelhetik a szerződés költségeit, valamint semmissé tehetik annak egyes vagy összes előnyét, avagy hasznát. Mindenkinek érdekében áll tehát, hogy a viták eleve elkerülhetők legyenek. Konfliktusok azonban szinte szükségszerűen előfordulnak, így nem lehet eléggé hangsúlyozni a gyors, hatékony és költségkímélő vitarendezési eljárás fontosságát,²¹ amelynek régóta preferált eszköze volt a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodás.²² A nemzetközi konfliktusok – ahogyan azt már korábban említettük – egyre összetettebbek és elhúzódóak, és hatékony megoldási mechanizmusokat igényelnek a felek közötti feszültségek megelőzése és enyhítése érdekében.²³

2. AZ UNCITRAL JOGFEJLESZTŐ TEVÉKENYSÉGE A KERESKEDELMI VITARENDEZÉSBEN

Egyes országokban a kereskedelmi választottbíráskodás alkalmazása hazai szinten kezdődött mielőtt elterjedt volna a nemzetközi szférában, míg más jogrendszerekben a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodás növekvő alkalmazása váltotta ki a hazai választottbíráskodás iránti érdeklődést és annak használatát.²⁴ A választottbíráskodás szabályrendszere a XX. századra már számos nemzetközi egyezményben rögzítésre került, ennek egyik kiemelendő állomása a külföldi választottbíráskodás elismeréséről és végrehajtásáról szóló 1958. évi New York-i Egyezmény (a továbbiakban: New-Yorki Választottbíráskodási Egyezmény) megalkotása volt. Jelentős előre lépésként értékelhető az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága

¹⁸ NAWAFLEH, Abdullah – KANDEEL, Moustafa: *i.m.* 6.

¹⁹ 1956. évi I. törvény az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról.

²⁰ BENCsik Imola: Mediáció és választottbíráskodás: A többszintű vitarendezési klauzulák érvényesíthetősége a nemzetközi kereskedelmi eljárásokban, in *Glossa Iuridica*, 10. évf., 5-6. sz., 2023, 168.

²¹ NAWAFLEH, Abdullah – KANDEEL, Moustafa: *i.m.* 1.

²² STRONG, Stacie: *i.m.* 11.

²³ ZHOMARTKYZY, Maria: The Role of Mediation in International Conflict Resolution, in *Law and Safety*, No. 3., 2023, 169.

²⁴ STRONG, Stacie: Use and Perception of International Commercial Mediation and Conciliation: A Preliminary Report on Issues Relating to the Proposed UNCITRAL Convention on International Commercial Mediation and Conciliation, in *University of Missouri School of Law Legal Studies Research Paper*, 2014/28. sz., 17.

által kidolgozott Genfi Egyezmény, valamint szintén az ENSZ szervezeti keretrendszeréhez tartozó Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottság (a továbbiakban: UNCITRAL) 1966-os megalapítása. A szerv legfőbb feladata a nemzetközi kereskedelmi jog fejlesztése, a világkereskedelmet elősegítő jogegységesítés, illetőleg a jogharmonizáció. A következő lépcsőfok az volt, hogy 1976-ban az ENSZ Közgyűlése elfogadta az UNCITRAL minta választottbírói szabályzatát (a továbbiakban: UNCITRAL Arbitration Rules). Célként került kitűzésre a harmonikus kereskedelmi kapcsolatok fenntartása és az esetleges viták békés rendezése. A minta törvény népszerűnek bizonyult; alapvetően az ad hoc választottbíráskodás mintájául szolgált és a megalkotását követően számos választottbíráskodási törvény létrejöttéhez járult hozzá. Végül, de nem utolsósorban 1985-ös UNCITRAL Modell törvény említendő meg, amely lényeges minta – nem pedig nemzetközi egyezmény –, ami alapján az államok saját nemzeti választottbíráskodási törvényeiket alkotják meg.²⁵ Témánk szempontjából továbbá külön kiemelendő, hogy mikor beszélhetünk a választottbíráskodás nemzetközi jellegéről, ennek az alább felsorolt szempontjai vannak:

- a) a választottbírói szerződést kötő felek üzletvitelének helye a szerződés megkötésének időpontjában különböző államokban van;
- b) a következő helyek egyike azon az államon kívül van, amelyben a felek üzletvitelének helye van:
 - a. a választottbíráskodásnak a választottbírói szerződésben vagy aszerint meghatározott helye;
 - b. az a hely, ahol a felek jogviszonyából eredő kereskedelmi kötelezettségek lényeges részét teljesíteni kell, vagy amelyhez a jogvita tárgya a legszorosabban kapcsolódik; vagy
- c) a felek kifejezetten megállapodnak abban, hogy a választottbírói szerződés tárgya több, mint egy országhoz kapcsolódik.²⁶

Mindazonáltal az időközben növekvő költségek, késedelmek és az eljárási formalitások miatt a nemzetközi vállalati közösség kiábrándulni látszott e vitarendezési eszközökből, így új vitarendezési módszerek kerültek előtérbe, a hangsúly pedig egyre inkább eltolódik a közvetítés felé.²⁷ Ennek értelmében szükséges kiemelni néhány, a mediáció szempontjából lényegesnek tekinthető jogfejlesztést az UNCITRAL égisze alatt. Elsőként az 1980-ban megalkotott Mediációs Mintaszabályzatot kell megemlíteni, amely módosításra került 2021-ben és az új elnevezése UNCITRAL Mediation Rules lett. Ugyanakkor, ami még ennél is lényegesebbnek tekinthető az nem más, mint a már korábban említett 2002-ben elfogadott Nemzetközi Kereskedelmi Mediációs Modell törvény, amely módosításra került 2018-ban. A cél megalkotásakor az volt, hogy segítse az államokat a közvetítői eljárásra vonatkozó törvények megalkotásában és reformjában, egységes szabályokat írva elő a közvetítői eljárásra vonatkozóan. Mindezt pedig azért, hogy ösztönözze a mediáció alkalmazását és megteremtse az eljárás nagyobb kiszámíthatóságának feltételeit. Kiemelendő, hogy ez alapján készítette el a nemzeti jogszabályát számos ország, így Magyarország, Románia, Horvátország, Szerbia és Oroszország is. Mindemellett említést érdemel a Szingapúri Egyezményen túl – amely külön kiemelésre kerül – az UNCITRAL által 2021-ben elfogadott Notes of Mediation elnevezésű dokumentum, amely összefoglalja a közvetítői eljárás legfontosabb attribútumait a gyakorló szakemberek és a mediációban részvevő felek számára.²⁸

Az UNCITRAL igényei szerint végzett felmérés alapján azt lehetett tapasztalni, hogy megjelent az igény egy, a New-Yorki Választottbírói Egyezményhez hasonló nemzetközi eszközre, a válaszadók 74%-a szerint ez ösztönözné a közvetítés alkalmazását.²⁹ Minderre tekintettel megszületett a Szingapúri Mediációs Egyezmény (a továbbiakban: Egyezmény), ami miatt egyre több figyelem összpontosul a mediáció irányába. Az Egyezmény 2020. szeptember 12-én lépett hatályba, a jogalkotási eljárás lezárultakor, vagyis 2019. augusztus 7-én negyvenhat állam³⁰ írta alá. Jelentősége ezen Egyezménynek a nemzetközi mediációs

²⁵ KECSKÉS László – TILK Péter (szerk.): *A választottbíráskodás és más alternatív vitarendezési eljárások jogi szabályozásának alapjai*. 2018, PTE ÁJK, Pécs, 42.

²⁶ KECSKÉS László – TILK Péter (szerk.): *i.m.* 203.

²⁷ STRONG, Stacie: *Uo.*

²⁸ BENCSIK Imola: *i.m.* 177-178.

²⁹ VANISOVA, Veronika: Current Issues in International Commercial Mediation: Short Note on the Nature of Agreement Resulting from Mediation in the Light of the Singapore Convention, in *Charles University in Prague Faculty of Law Research Paper*, 2019/II/5. sz., 6.

³⁰ Megjegyzendő, hogy az aláírók száma folyamatosan növekszik, jelenleg a következő 55 országot tartjuk számon: Ecuador, Eswatini Királyság, Fidzsi-szigetek, Gabon, Grúzia, Ghána, Ghána, Grenada, Grenada, Bissau-Guinea, Haiti,

egyezségek közvetlen végrehajthatóságában rejlik, ugyanis eredményeképp a végrehajtás előtt nem lesz szükség a megállapodás érdemi rendelkezéseiről bíróság előtt tárgyalni, valamint nem kell sem ítéletbe, sem közjegyzői határozatba vagy döntőbíróági határozatba foglalni. Mindez pedig gyökeres változást hoz a joggyakorlatba. Emellett az Egyezmény elfogadásával az UNCITRAL a nemzetközi gyakorlat összehangolását is célul tűzte ki.

Továbbá szükséges megemlíteni, hogy a jogforrás csatlakozás esetén két fenntartást enged. Egyrészt bármely részes fél határozhat úgy, hogy az Egyezmény részéről nem alkalmazható a kormányzati szerv vagy annak képviselőjében eljáró személy által kötött egyezségekre, másrészt kiköthető az is, hogy az Egyezményben foglaltak csak akkor legyenek alkalmazhatók, ha a közvetítői eljárásban részt vevő felek arról kifejezetten megállapodnak az általuk létrehozott egyezségben. Lényegét tekintve a ratifikálásával az államok arra vállaltak kötelezettséget, hogy a nemzetközi kereskedelmi viszonylatban lefolytatott mediáció eredményeként egy másik tagállamban létrejött egyezség végrehajtását saját nemzeti joguk alapján biztosítják, amennyiben természetesen az megfelel az Egyezségben felállított követelményeknek és nem áll fenn a végrehajtás meghiúsulását megalapozó ok.³¹

Az Egyezmény egyik legjelentősebb érdeme tehát az, hogy a közvetítésből származó megállapodásoknak saját jogállást biztosít, ugyanis azzal, hogy az egyezségi megállapodás a Szingapúri Egyezmény hatálya alá tartozik *sui generis* eszközzé válik. Ez pedig kihatással van a nemzetközi kereskedelem szereplőinek magatartásmintájára. Az új jogállás kölcsönös bizalmat tud teremteni, amely pedig a közvetítés elfogadására ösztönözheti a feleket, hiszen nem hagyja őket abban a bizonytalanságban, hogy a közvetítésből származó megállapodás betartása a másik fél jóindulatától függ. Az Egyezmény jövőbeli sikere tehát attól válik függővé, hogy az aláíró államok bíróságai megfelelően alkalmazzák-e annak rendelkezéseit.³²

Röviden ugyan, de ki kell térni az Egyezmény néhány rendelkezésére is. 1. cikkének (1) bekezdése alapján a megállapodás akkor tartozik a hatálya alá, ha azt írásban kötötték, kereskedelmi vitát rendez, illetve a megállapodásnak a megkötésének időpontjában nemzetközi jellegűnek kell lennie. Emellett a Szingapúri Egyezmény nem határoz meg konkrét végrehajtási mechanizmust. Ugyanakkor két feltételről rendelkezik, amelyeknek teljesülni kell ahhoz, hogy az egyezségekre hivatkozó fél jogorvoslatot kérhessen. Egyrészt ezen félnek be kell nyújtania az egyezményben részes fél illetékes hatóságának a felek által aláírt egyezségi megállapodást, másrészt pedig bizonyítania kell, hogy az egyezség közvetítés eredménye. Mindennek fényében azt lehet mondani, hogy az Egyezmény ugyanolyan hitelességi szintre helyezi a közvetítésből származó megállapodásokat, mint a New-Yorki Választottbíróági Egyezmény a nemzetközi választottbíróági ítéleteket³³; ezt tehát abban nyilvánulhat meg, hogy egyes országok törvényei szerint közvetítéssel elért megállapodások ugyanolyan jogállást élveznek, mint a választottbíróági ítéletek.³⁴

3. A KERESKEDELMI JOGVITÁK ALTERNATÍV VITARENDEZÉSI ÚTJAI A SZÁMOK TÜKRÉBEN

A nemzetközi kereskedelmi bíróságok és a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodás lényegét tekintve ugyanazokat a típusú jogvitákat vonzzák, ezért bizonyos fokú verseny látszik közöttük. Az egymást átfedő

Honduras, Honduras, India, Irán, Izrael, India, Jamaica, Kína, Kolumbia, Kongói Köztársaság, Kongói Demokratikus Köztársaság, Ecuador, Fehéroroszország, Belize, Brazília, Brunei, Chile, Csád, Csendes-óceán, Fehéroroszország, Örményország, Jordánia, Kazahsztán, Laosz, Malajzia, Maldív-szigetek, Mauritius, Montenegró, Nigéria, Észak-Macedónia, Palau, Paraguay, Fülöp-szigetek, Katar, Ruanda, Dél-Korea, Szamoa, Szaúd-Arábia, Szerbia, Sierra Leone, Szingapúr, Srí Lanka, Kelet-Timor, Törökország, Uganda, Ukrajna, USA, Uruguay és Venezuela. [Forrás: United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation (New York, 2018) (the "Singapore Convention on Mediation")]

³¹ NÉMETH Zoltán – HRECSKA-KOVÁCS Renáta: A Szingapúri Mediációs Egyezmény – mediáció a nemzetközi térben, in *Európai Jog*, 2021/2. sz., 1-2.

³² ANDERSON, Dorcas Quek: The Singapore Convention on Mediation: Supplying the Missing Piece of the Puzzle for Dispute Resolution in *Singapore Management University School of Law Research Paper*, 2020/1. sz., 2.

³³ VANISOVA, Veronika: *i.m.* 8-11.

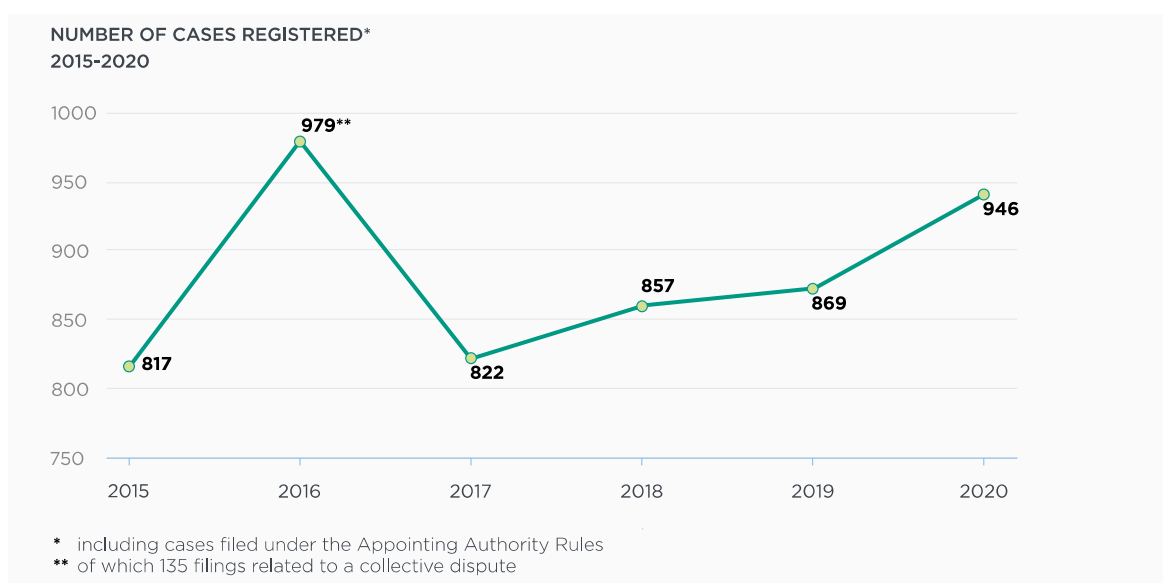
³⁴ CHUA, Eunice: Enforcement of International Mediated Settlements without the Singapore Convention on Mediation, in *Singapore Academy of Law Journal*, 2019/31. sz., 584.

esetszám és a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodásnak a felek preferenciáiban betöltött szerepe arra utal, hogy a választottbíráskodás a nemzetközi kereskedelmi bíróságok fő riválisa.³⁵

Mindennek fényében szükséges áttekinteni az International Chamber of Commerce (a továbbiakban ICC) választottbírói eljárásokra vonatkozó adatait. Ennek keretében pedig azt vizsgálni, hogy hogyan alakult a 2020-as adatok szerint ezen alternatív út népszerűsége, és milyen rendszerességgel fordultak a felek választottbíróshoz jogvitájuk rendezésére.

2020-ban 946 választottbírói ügyet regisztráltak az ICC Nemzetközi Választottbírói Titkárságánál, amely az alábbi diagram (1. ábra) alapján az elmúlt évekhez képest rendkívüli növekedést mutat.³⁶

1. ábra: Regisztrált ügyek száma

Forrás³⁷

2020. december 31-én összesen 1833 folyamatban lévő ügyet kezelt az ICC Nemzetközi Választottbírói Titkársága párizsi, hongkongi, New York-i, Sao Paulo-i és szingapúri irodáin keresztül, amellyel kapcsolatban fontos hozzátenni, hogy a Bíróság 1923-as létrehozása óta összesen 25 960 ügy kezelésére került sor. Ebben az évben az ügyekben részes felek a világ 145 országából érkeztek. Elmondható továbbá az, hogy a felek gyakorta választották az ICC-t akár nemzetközi, akár belföldi, vagy regionális jellegű vitáik rendezésére. Megállapítható, hogy az ICC titkárságának és a bíróság tagjainak sokszínűsége, a tudása, a tapasztalata és az alkalmazkodóképessége, valamint az ICC rugalmassága miatt az ICC választottbíráskodás az ügyek széles körére alkalmazható, ami pedig vonzó vitarendezési módszerré teszi a felek számára.³⁸ Szükséges továbbá megemlíteni, hogy az ICC elé kerülő ügyek többségében építőiparral, mérnöki tevékenységgel és energiával függnek össze, csak ezután következnek az általános kereskedelemmel és forgalmazással, az ipari berendezéssel és finanszírozással kapcsolatos jogviták. Kiemelendő, hogy jelentős ügyeket kezel az ICC, ugyanis a benyújtott ügyek 50%-a, valamint az év végén folyamatban lévő ügyek 50%-a esetében a vitatott összeg 1 millió és 30 millió USD között volt. Az eljárások átlagos időtartama 2020-ban a

³⁵ ANTONOPOULOU, Georgia: The 'Arbitralization' of Cpurts: The Role of International Commercial Arbitration in the Establishment and the Procedural Design of International Commercial Courts, in *Journal of International Dispute Settlement*, vol. 14, issue 3, 2023, 330.

³⁶ International Chamber of Commerce: *ICC Dispute Resolution 2020 Statistics*. 2021, 9.

³⁷ International Chamber of Commerce: *ICC Dispute Resolution 2020 Statistics*. 2021, 9.

³⁸ International Chamber of Commerce: *ICC Dispute Resolution 2020 Statistics*. 2021, 10-11.

jogerős ítéletet hozó ügyekben 26 hónap volt, ezen adat az összes említett ügy alapján került kiszámításra, beleértve tehát azon eseteket is, amikor a felek felfüggesztették az eljárást.³⁹

Az ICC közvetítési tevékenységével kapcsolatban a 2020-as év tekintetben kiemelendő, hogy rekordszámú, vagyis 45 új kérelmet nyújtottak be a Központhoz az ICC közvetítési szabályzata alapján. Mindemellett a benyújtott valamennyi kérelem "közvetítésre" vonatkozott. Ebben az évben az ügyekben 112 fél volt érintett az összes kontinens 39 országából. A legtöbb fél az USA-val (17), Franciaországgal (10), az Egyesült Arab Emírségekkel (7) és Németországgal (5) volt kapcsolatba hozható. Kilenc fél állami szerv volt, Kínából, a Dominikai Köztársaságból, Franciaországból, az USA-ból és Katarból. A jogviták legszélesebb körben az üzleti szektort érintették. Szintén az építőipari és mérnöki tevékenységgel összefüggő jogviták voltak többségben. A viták értéke pedig egészen a néhány ezertől több mint 800 millió USD-ig terjedt, ami tehát megerősíti a közvetítés alkalmazhatóságát mind kisebb, mind nagyobb értékű ügyekben.⁴⁰

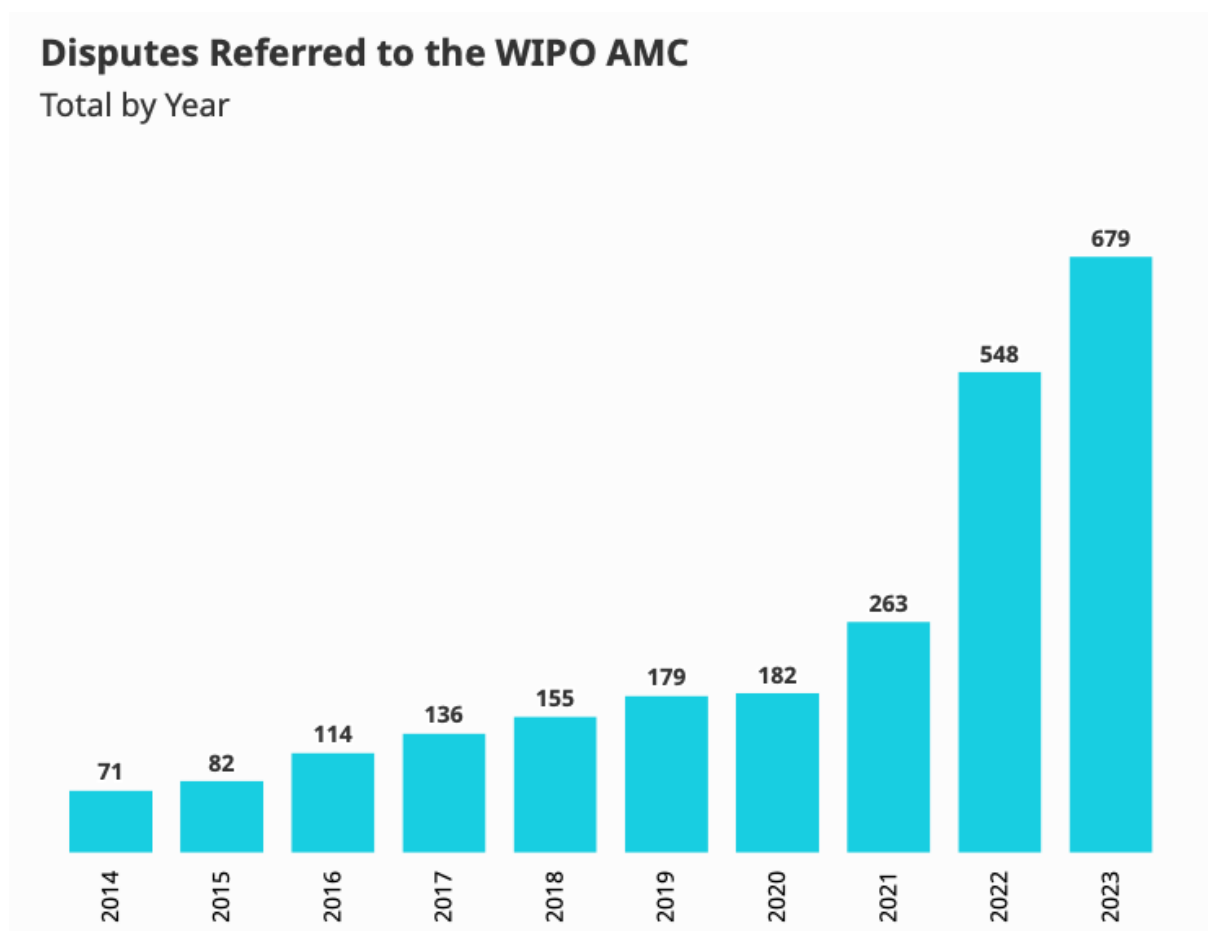
Ahogy arra korábban már utaltunk az alternatív vitarendezési módok egyre több szerephez jutnak, amit többek között a World Intellectual Property Organization (a továbbiakban: WIPO) adataival szeretnénk szemléltetni. A WIPO Választottbírói és Közvetítői Központja (a továbbiakban: WIPO AMC) 2023-ban 679 szellemi tulajdonjogi (IP), innovációs és technológiai vita rendezésében vett részt. Ez a 2022-es adatokhoz képest 24%-os, míg az elmúlt 5 évhez képest 280%-os növekedést mutatott, tehát ebből is levonható az a következtetés, hogy az alternatív vitarendezés kiemelt jelentőségre tett szert, hiszen az ügyek nagyobb száma kerül a WIPO AMC elé, vagyis rendszeresebben választják a felek ezen vitarendezést. Fontos továbbá hozzátenni, hogy ezeket a vitákat WIPO közvetítés, választottbíráskodás, gyorsított választottbíráskodás, szakértői döntéshozatal és jószolgálati irodák, valamint a nemzeti szellemi tulajdonjogi és szerzői jogi hivatalokkal és bíróságokkal közös ügyintézési rendszerek elé utalták. Mindemellett jelentősen nőtt a szerzői jogi vitákkal kapcsolatos közvetítési kérelmek száma, különösen a kolumbiai és mexikói nemzeti szerzői jogi hivatalokkal együttműködésben, valamint a kínai, franciaországi és tanzániai bíróságok által továbbított szellemi tulajdonjogi viták száma is.⁴¹ Az alábbi diagram a WIPO AMC elé utalt jogviták számát kívánja bemutatni 2014 és 2023 közötti időszakban (**2. ábra**):

³⁹ International Chamber of Commerce: *ICC Dispute Resolution 2020 Statistics*. 2021, 17-19.

⁴⁰ International Chamber of Commerce: *ICC Dispute Resolution 2020 Statistics*. 2021, 21-22.

⁴¹ WIPO ADR Highlights 2023. Rise in IP, Innovation, and Tech Disputes Referred to WIPO in 2023. (elérhető: <https://www.wipo.int/amc/en/center/summary2023.html>, letöltve:2024.március 30.)

2. ábra: A WIPO AMC elé utalt viták

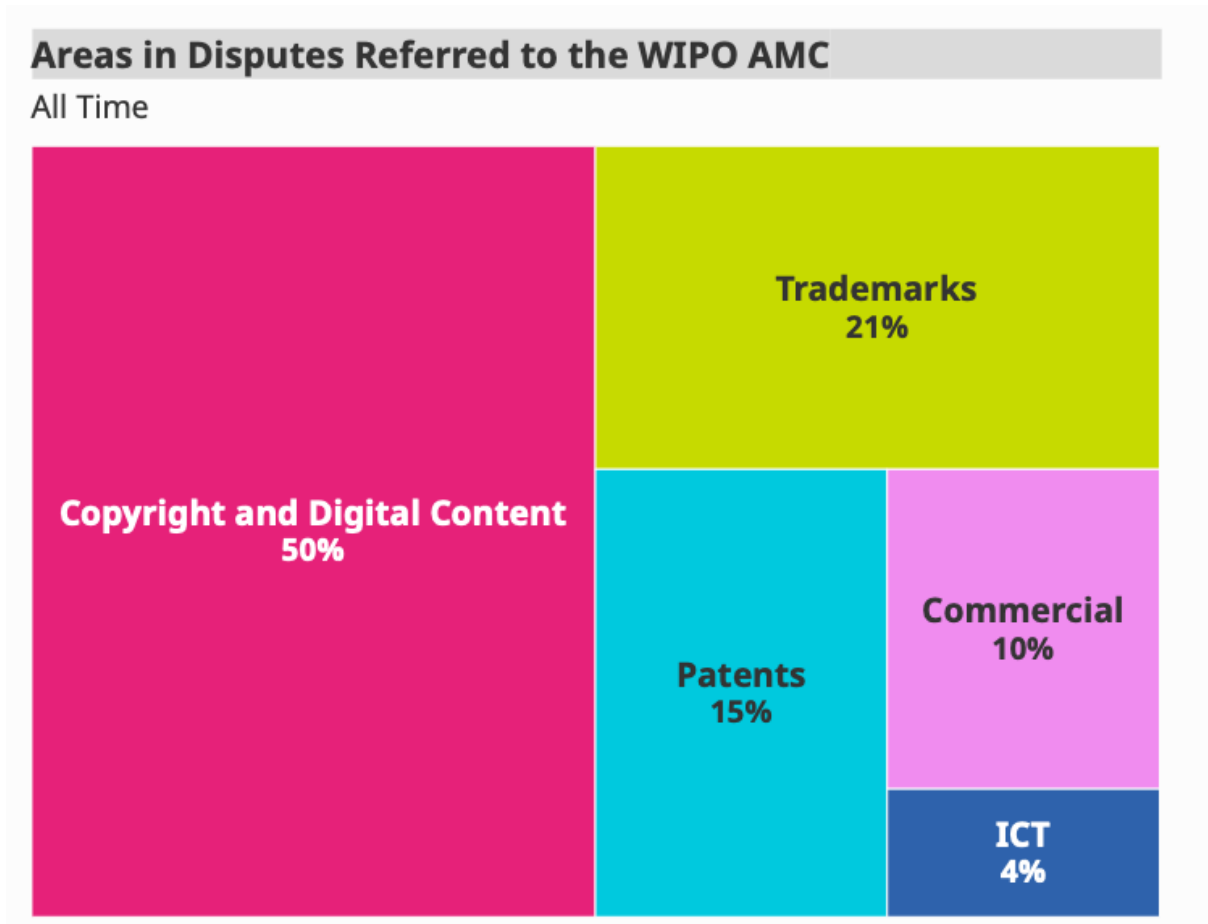
Forrás⁴²

Szükséges megemlíteni, hogy a WIPO AMC elé utalt viták a konfliktus felmerülése után kötött szerződéses kikötéseken és alávetési megállapodásokon alapultak, ezen viták példának okáért az alábbi típusúak voltak: licencszerződések, kutatási és fejlesztési megállapodások, forgalmazási megállapodások, vegyesvállalati megállapodások, információtechnológiai megállapodások, valamint korábbi bírósági pereket lezáró megállapodásokból eredő ügyek. A WIPO AMC elé utalt viták tekintetében a kereskedelmi jogviták az összes jogvita 10 %-át teszik ki, a szerzői joggal és a digitális tartalommal kapcsolatos viták pedig az összes jogvita felét, vagyis arányát tekintve a kereskedelmi jogviták szűkebb körben merülnek fel (**3. ábra**).⁴³

⁴² WIPO ADR Highlights 2023. Rise in IP, Innovation, and Tech Disputes Referred to WIPO in 2023. (elérhető: <https://www.wipo.int/amc/en/center/summary2023.html>, letöltve:2024.március 30.)

⁴³ WIPO Caseload Summary: IP Disputes referred to WIPO Mediation, Arbitration, Expert Determination, Good Offices and Co-administration Procedures. (elérhető: <https://www.wipo.int/amc/en/center/caseload.html>, letöltve:2024. február 10.)

3. ábra: Vitás területek

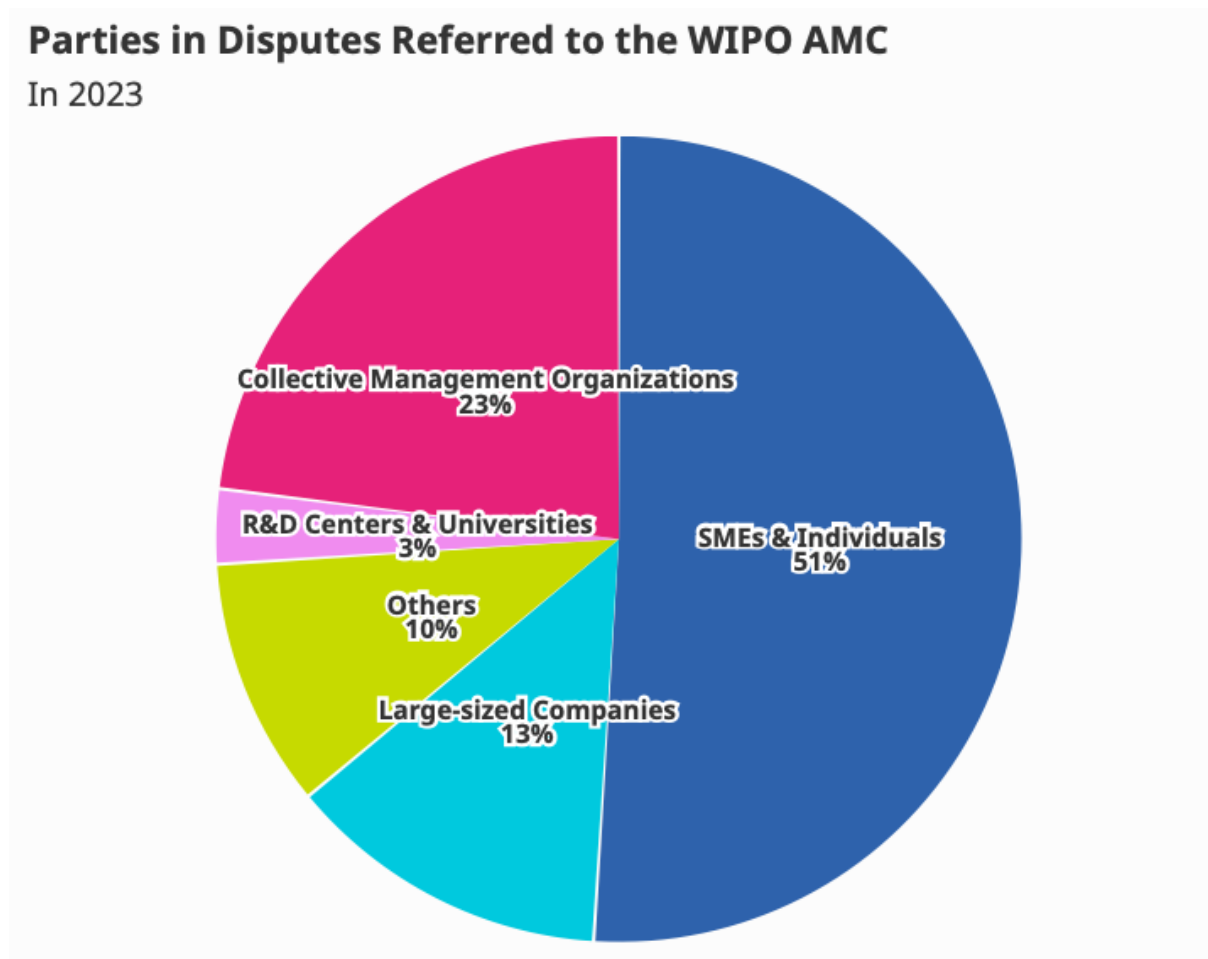
Forrás⁴⁴

A felek megoszlását tekintve azt lehet tapasztalni, hogy 2023-ban a vitában résztvevő felek 51 %-át a kis- és középvállalkozások, valamint az alkotók és az innovátorok tették ki, őket követték a közös jogkezelő szervezetek (23%), majd a nagyvállalatok (13%), végül pedig az egyéb szervezetek, egyetemek és a kutatási és fejlesztési központok (13%) képezték a jogviták alanyait (**4. ábra**).⁴⁵

⁴⁴ WIPO Caseload Summary: *IP Disputes referred to WIPO Mediation, Arbitration, Expert Determination, Good Offices and Co-administration Procedures*. (elérhető: <https://www.wipo.int/amc/en/center/caseload.html>, letöltve:2024. február 10.)

⁴⁵ WIPO ADR Highlights 2023. Rise in IP, Innovation, and Tech Disputes Referred to WIPO in 2023. (elérhető: <https://www.wipo.int/amc/en/center/summary2023.html>, letöltve:2024.március 30.)

4. ábra: WIPO AMC elé utalt jogviták felei

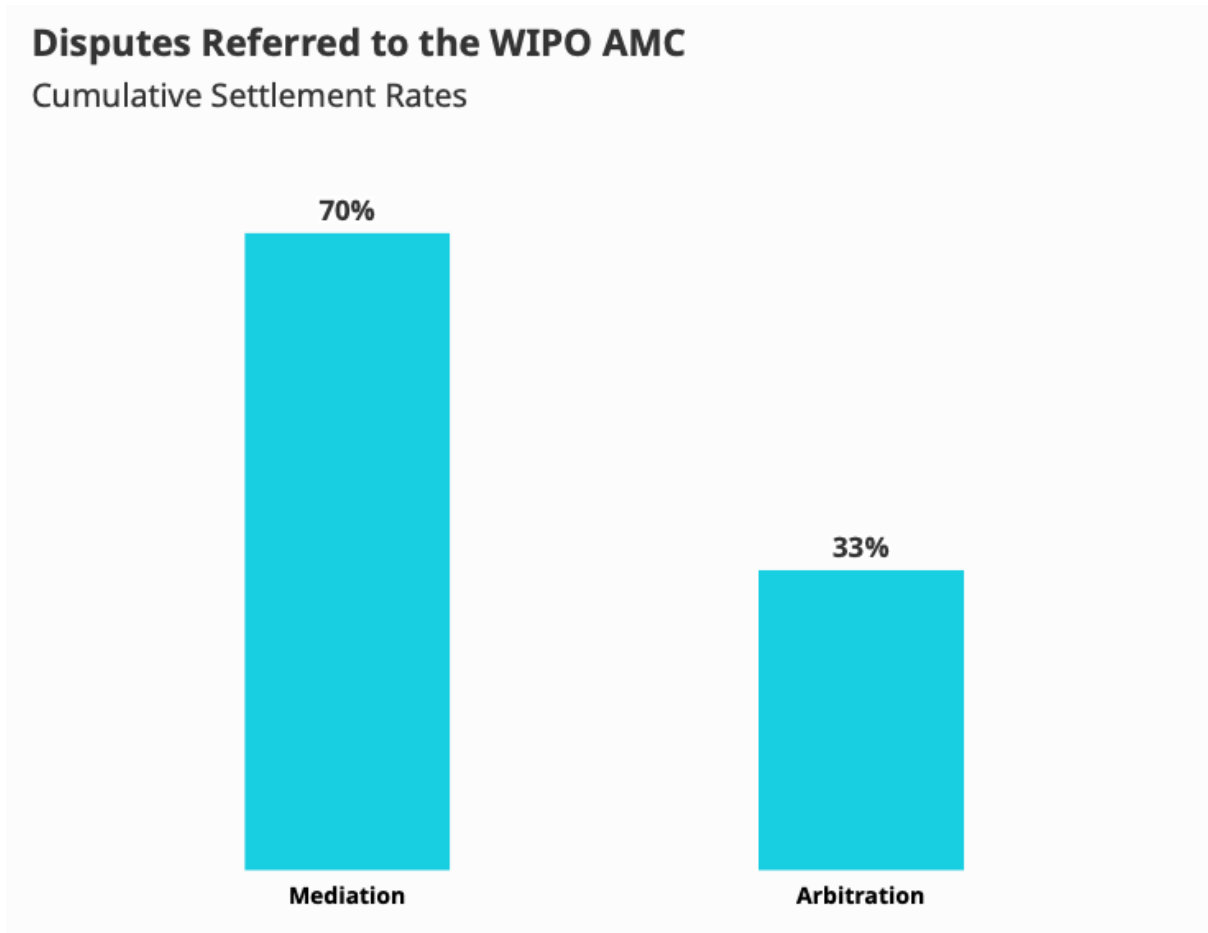
Forrás⁴⁶

Végül, de nem utolsó sorban az alábbi diagrammal szeretnénk szemléltetni a jogviták rendezésének arányát, amely esetében elmondható, hogy míg a WIPO közvetítói ügyek 70%-a zárult a felek közötti megállapodással, addig a választottbírói ügyek 33%-ának lett egyezség az eredménye (5. ábra).⁴⁷ Ebből tehát azt a konklúziót lehet levonni, hogy a közvetítés nagyobb százalékban vezetett megoldásra. Ez pedig megválaszolja azon felvetést, hogy vajon mennyire hatékony ezen alternatív út, hiszen a már korábban kifejtett közvetítés mellett szóló érvek a sikerességi arányt kívánják növelni.

⁴⁶ WIPO ADR Highlights 2023. Rise in IP, Innovation, and Tech Disputes Referred to WIPO in 2023. (elérhető: <https://www.wipo.int/amc/en/center/summary2023.html>, letöltve:2024.március 30.)

⁴⁷ WIPO Caseload Summary: IP Disputes referred to WIPO Mediation, Arbitration, Expert Determination, Good Offices and Co-administration Procedures. (elérhető: <https://www.wipo.int/amc/en/center/caseload.html>, letöltve:2024. február 10.)

5. ábra: Kumulált rendezési arány

Forrás⁴⁸

Következőkben a világ egyik legkedveltebb intézményének, a Hongkongi Nemzetközi Választottbírószági Központnak (a továbbiakban: HKIAC) a mediációval és a választottbíráskodással kapcsolatos adataira szeretnénk kitérni, ugyanis számos nemzetközi kereskedelmi ügyet rendeznek ezen a fórumon. A továbbiakban az elmúlt évek, így 2020 és 2023 közötti időszakot vesszük vizsgálat alá, ugyanis ebben az időszakban jelentős gazdasági változások mentek végbe. A 2020-as adatok szerint 483 ügyet nyújtottak be a HKIAC számára, amiből 318 választottbírószági eljárás, 16 pedig közvetítés tárgyát képezte. A HKIAC 318 választottbírószági ügyből 203-at kezelt. A benyújtott összes választottbírószági eljárás 72,3%-a volt nemzetközi jellegű, vagyis legalább az egyik fél nem Hongkongból származott. Érdemes továbbá kiemelni, hogy a HKIAC által regisztrált jogviták típusai közül a legkiemeltebb számban előforduló a nemzetközi kereskedelem/árueledés (27%) volt. A befejezett választottbírószági eljárások száma 2020-ban 52 volt, ez azt jelenti, hogy végleges ítélettel zárult az eljárás. Míg további 4 ügy esetében az eljárás félelgyezséggel zárult.

2021-ben ezek a számok a következőképp alakultak: összesen 514 esetet nyújtottak be, ebből pedig 277 választottbírószági eljárás – amiből 183-at kezelt a HKIAC –, 12 pedig közvetítés tárgya volt. A választottbírószági eljárások 81,6%-a nemzetközi jellegű, míg 93,4%-a nemzetközi ügy volt. A regisztrált jogviták típusait tekintve szintén a nemzetközi kereskedelem/árueledés volt többségben (24,2%). A 2021-es adatok szerint 65, a HKIAC által igazgatott választottbírószági eljárás zárult végleges ítélettel, míg 51 esetében a felek félelgyezséggel végződött.

⁴⁸ WIPO Caseload Summary: *IP Disputes referred to WIPO Mediation, Arbitration, Expert Determination, Good Offices and Co-administration Procedures*. (elérhető: <https://www.wipo.int/amc/en/center/caseload.html>, letöltve: 2024. február 10.)

Áttekintve a 2022-es adatokat a HKIAC előtti ügyek száma 515 volt, amelyből 344 választottbíróági eljárással kapcsolatos jogvita volt – 256 HKIAC által kezelt –, míg közvetítéssel kapcsolatos jogvita mindössze tíz volt. Az összes választottbíróági eljárás 83,1%-a volt nemzetközi jellegű, míg a 2022-ben indított választottbíróági eljárások 93,4%-a nemzetközi ügy volt. A jogviták típusait tekintve változás látható az ezt megelőző két évhez képest, ugyanis a legtöbb ügy banki és pénzügyi szolgáltatással (36,9%) volt kapcsolatos, ezt a vállalati ügyek (17,7%) követték, ezután a nemzetközi kereskedelem/árueledés (14%) volt a leggyakrabban előforduló jogvita. Ebben az évben a lezárt választottbíróági eljárások száma 56, míg a félégyezségeké 46 volt.

2023-ban 500 ügy érkezett a HKIAC-hoz, melyből 281 választottbíróági eljárás – melyből 184-et maga HKIAC kezelt –, 10 pedig közvetítéssel kapcsolatos ügy volt. Ezen évben a HKIAC-hoz benyújtott választottbíróági eljárások 75,1%-a, az összes lebonyolított választottbíróági eljárás 89,7%-a nemzetközi jellegű volt. A jogviták típusai 2023-ban a megelőző évekhez képest eltérően alakultak, hiszen a vállalati ügyek 21%-kal voltak a leggyakoribbak, majd csak ezután következtek az építőipari, kereskedelmi ügyek, a nemzetközi kereskedelem/árueledés pedig mindössze 5%-át tette ki a jogvitáknak. A HKIAC által lebonyolított választottbíróági eljárások közül 43 zárult végleges ítélettel, míg 57 félégyezséggel.⁴⁹ Mindenekelőtt az adatok alapján azt lehet mondani, hogy a HKIAC messzemenően sok ügyet kezel. Továbbá bizonyos években más és más jogvita típusok kerültek előtérbe. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy pozitív irányba elmozdulás történt a végleges ítéletek tekintetében, illetve a félégyezségek száma is jelentősen megnőtt, hiszen 2020-ban mindösszesen négy félégyezésre került sor. Ebből pedig arra a következtetésre lehet jutni, hogy nemzetközi szinten a választottbíróági eljárás eredményességére és hatékonyságára tekintettel előrelépés történt.

KONKLÚZIÓ

Egyöntetű álláspont mutatkozik mind hazai, mind Európai Unió szinten, hogy a viták és a nézeteltérések rendezése egyre inkább eltolódik az alternatív lehetőségek irányába.⁵⁰ Ezen álláspontot kívántuk alátámasztani, így kutatásunk kiemelten fontos részét képezik az ICC, a WIPO és HKIAC által kidolgozott statisztikák. A statisztikák alapján pedig igazolásra került azon felvetésünk, hogy a vitában részes felek nemzetközi kereskedelmi ügyeik rendezése érdekében a vizsgált évek esetében sok esetben az alternatív utat választják, hiszen az ICC, a WIPO és a HKIAC által kezelt ügyszámok jelentősek, mi több a 2023-ra vonatkozó adatok emelkedést mutatnak. Ez pedig igazolhatja az alternatív vitarendezés népszerűségét is.

Emellett – mint ahogyan azt a HKIAC által közölt adatok is mutatják –, a kutatásban feldolgozott évek alatt növekedés látszik a választottbíróági eljárás eredményessége kapcsán egyaránt, ugyanis mind a végleges ítélet, mind a félégyezségek száma növekedett. Ellenben a WIPO statisztikák tekintetében a mediáció nagyobb arányban vezetett megoldásra, mint a választottbíráskodás, ez pedig feltehetően a mediáció előnyeinek tudható be, hiszen rugalmassága, a felek akaratához való igazodása gyakran alkalmas a felek álláspontjának közelítésére is.

Az alternatív vitarendezési módok a jövőben is fontos szerepet fognak betölteni a nemzetközi vállalati közösség életében, valamint feltehető, hogy népszerűségük is egyre inkább növekedni fog, ennek pedig húzó ereje lehet a modernizáció, a gazdasági fejlődés, illetve a már korábban említett orosz-ukrán konfliktus miatt kialakult vitás helyzetek is. A fejlődés továbbá olyan vitarendezési mechanizmusok létrejöttét hozta magával, amelyek bizonyos mértékig egymásra épülnek, mindezt pedig az így kialakult rugalmas vitarendezési rendszer azon törekvése vezérli, hogy az érintetteknek személyre szabott megoldásokat kínáljon.⁵¹

⁴⁹ Statistics. HKIAC (elérhető: <https://www.hkiac.org/about-us/statistics>, letöltve: 2024. március 30.)

⁵⁰ NÉMETH Zoltán – SZILÁGYI András: *i.m.* 19.

⁵¹ GÓMEZ, Katia Fach.: *i.m.* 2.

FORRÁSJEGYZÉK:

Szakirodalom:

- [1.] ALEXANDER, Nadja Marie – TUNKEL, Natasha: *International Commercial Mediation and Dispute Resolution Contracts*. 2021, Singapore Management University (Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3862986)
- [2.] ANDERSON, Dorcas Quek: The Singapore Convention on Mediation: Supplying the Missing Piece of the Puzzle for Dispute Resolution, in *Singapore Management University School of Law Research Paper*, 2020/1. sz.(Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3553739)
- [3.] ANTONOPOULOU, Georgia: The 'Arbitralization' of Courts: The Role of International Commercial Arbitration in the Establishment and the Procedural Design of International Commercial Courts, in *Journal of International Dispute Settlement*, vol. 14, issue 3, 2023.
- [4.] BENCSIK Imola: Mediáció és választottbíráskodás: A többszintű vitarendezési klauzulák érvényesíthetősége a nemzetközi kereskedelmi eljárásokban, in *Glossa Iuridica*, 10. évf., 5-6. sz., 2023. (Elérhető: https://real.mtak.hu/188230/1/GI_2023_5-6_167-194.pdf)
- [5.] CHUA, Eunice: Enforcement of International Mediated Settlements without the Singapore Convention on Mediation, in *Singapore Academy of Law Journal*, 2019/31. sz.(Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3439902)
- [6.] EIDENMÜLLER, Horst – GROßERICHTER, Helge: *Alternative Dispute Resolution and Private International Law*. July 31, 2015. (Elérhető: <https://ssrn.com/abstract=2638471>, letöltve: 2024.02.02.)
- [7.] International Chamber of Commerce: *ICC Dispute Resolution 2020 Statistics*. 2021.
- [8.] GÓMEZ, Katia Fach.: *Reflections on some Technological, Ethical, and Educational Challenges*, in TITI, Catharine – GÓMEZ, Fach K. (szerk.): *Mediation in International Commercial and Investment Disputes*. Oxford University Press, United Kingdom, 2019. (Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3418648)
- [9.] GROSU, Manuela Renáta: *Hybrid Procedures: The Combination of Mediation and Arbitration in Resolving Commercial Disputes from Arbitrator, Mediator, Legal Representative, and Client Perspective*. 2021, Eötvös Loránd University, Budapest. (elérhető: <https://edit.elte.hu/xmlui/static/pdf-viewer-master/external/pdfjs-2.1.266-dist/web/viewer.html?file=https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/54725/Disszertáció.pdf?sequence=1&isAllowed=y>)
- [10.] GURIELI, Ana: The Importance of Mediation in The Process of Resolving International Private Disputes, in *Law and World*, vol. 9., issue 1., 2023.(<https://lawandworld.ge/index.php/law/article/view/349/313>)
- [11.] KECSKÉS László – TILK Péter (szerk.): *A választottbíráskodás és más alternatív vitarendezési eljárások jogi szabályozásának alapjai*.2018, PTE ÁJK, Pécs.
- [12.] Legal Lands LLP: *Alternative Dispute Resolution In The International Framework: Cooperative Solutions Beyond Courtroom That Are Bridging Borders & Harmonizing Nations*. 2023. (Elérhető: <https://www.mondaq.com/india/arbitration--dispute-resolution/1365956/alternative-dispute-resolution-in-the-international-framework-cooperative-solutions-beyond-courtroom-that-are-bridging-borders--harmonizing-nations>, letöltve: 2024.02.02.)
- [13.] NAWAFLEH, Abdullah – KANDEEL, Moustafa: Alternative dispute resolution of private international law, in *Humanities and Social Sciences Review* (ISSN: 2165-6258 :: 05(02)), 2016.
- [14.] NÉMETH Zoltán – SZILÁGYI András: Mediáció a gazdasági ügyekben – Hatékonyság, proaktivitás, gazdaságosság. Kutatási összefoglaló tanulmány, in *Miskolc Jogi Szemle*, 15. évf., 4. sz., 2020.(Elérhető: https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/16236/6_nemeth_szilagyi_tordelt.pdf)
- [15.] NÉMETH Zoltán – HRECSKA-KOVÁCS Renáta: A Szingapúri Mediációs Egyezmény – mediáció a nemzetközi térben, in *Európai Jog*, 2021/2. sz.(Elérhető: <https://szakcikkadatbazis.hu/doc/9731331>, letöltve: 2024.02.13.)
- [16.] REED, Lucy: Ultima Thule: Prospects for International Commercial Mediation, in *NUS Centre for International Law Research Paper*, 2019/3. sz.(Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3339788)
- [17.] STRONG, Stacie: Beyond International Commercial Arbitration? The Promise of International Commercial Mediation, in *45 Wahington University Journal of Law and Policy* 11, vol. 45., issue 1., 2014. (elérhető: <https://core.ac.uk/download/pdf/217047954.pdf>)

- [18.] STRONG, Stacie: Use and Perception of International Commercial Mediation and Conciliation: A Preliminary Report on Issues Relating to the Proposed UNCITRAL Convention on International Commercial Mediation and Conciliation, in *University of Missouri School of Law Legal Studies Research Paper*, 2014/28. sz.(Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2526302)
- [19.] United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation (New York, 2018) (the "Singapore Convention on Mediation")
- [20.] VANISOVA, Veronika: Current Issues in International Commercial Mediation: Short Note on the Nature of Agreement Resulting from Mediation in the Light of the Singapore Convention, in *Charles University in Prague Faculty of Law Research Paper*, 2019/II/5. sz.(Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3413560)
- [21.] ZHOMARTKYZY, Maria: The Role of Mediation in International Conflict Resolution, in *Law and Safety*, No. 3., 2023.

Jogforrások:

- [22.] Az UNCITRAL Nemzetközi Kereskedelmi Választottbíráskodásról szóló 1985. évi Modelltörvény. A 2006-ban elfogadott módosításokkal.
- [23.] UNCITRAL Model Law on International Commercial Mediation and International Settlement Agreements Resulting from Mediation, 2018 (amending the UNCITRAL Model Law on International Commercial Conciliation, 2002) (elérhető: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/annex_ii.pdf, letöltve: 2024. március 10.)
- [24.] 1956. évi I. törvény az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról.

Internetes források:

- [25.] Statistics. HKIAC (elérhető: <https://www.hkiac.org/about-us/statistics>, letöltve:2024. március 30.)
- [26.] WIPO ADR Highlights 2023. Rise in IP, Innovation, and Tech Disputes Referred to WIPO in 2023. (elérhető: <https://www.wipo.int/amc/en/center/summary2023.html>, letöltve:2024.március 30.)
- [27.] *WIPO Alternative Dispute Resolutions Options: A Guide for IP Offices and Courts*. WIPO Arbitration and Mediation Center. (elérhető: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-rn2022-15-en-wipo-alternative-dispute-resolution-options.pdf>, letöltve:2024. március 14.)
- [28.] WIPO Caseload Summary: *IP Disputes referred to WIPO Mediation, Arbitration, Expert Determination, Good Offices and Co-administration Procedures*. (elérhető: <https://www.wipo.int/amc/en/center/caseload.html>, letöltve:2024. február 10.)

HORVÁTH FANNI

AZ ÉLETFOGYTIG TARTÓ SZABADSÁGVESZTÉS ALAPJOGI SZEMPONTBÓL, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A TÉNYLEGES ÉLETFOGYTIG TARTÓ SZABADSÁGVESZTÉSRE

Absztrakt

Jelen tanulmány vizsgálati középpontjában az életfogytig tartó szabadságvesztés, különös tekintettel a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés alapjogi, büntetőjogi, büntetés- végrehajtási vonatkozásai és problémái állnak. A halálbüntetés abolíciója óta ez a legsúlyosabb büntetési nem, így mind a szakma, mind a közvélemény oldaláról kiemelt figyelem övezi. A büntetés megfelelő végrehajtásának vonatkozásában meghatározó az 1977. június 21-i Német Szövetségi Alkotmánybírósági határozat. Ebből kifolyólag, illetve a humanizmus elvéből következően is, számos kérdés megfogalmazódik a büntetéssel szemben: egyáltalán van-e létjogosultsága a jogrendben, embertelen büntetésnek minősül-e?

Kulcsszavak: tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés, 1977. június 21-i Német Szövetségi Alkotmánybírósági határozat, reményhez való jog, de iure és de facto mérsékelhetőség, Emberi Jogok Európai Bírósága

BEVEZETÉS

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés (továbbiakban: TЭСZ) alapjogkonformitása hosszú ideje vita tárgyát képezi egész Európában.¹ Európa egyes államainak alkotmánybíróságai közül 1977. június 21-én nagyhatású döntést hozott a Német Szövetségi Alkotmánybíróság (*Bundesverfassungsgericht*), amelyben a testület az emberi méltósággal összeegyeztethetetlennek nyilvánította a büntetést. A határozat nyomán Európa valamennyi tagállamában megkérdőjelezték ezen büntetés alkotmányosságát, valamint az Emberi Jogok Európai Bírósága a Kafkaris ügytől kezdve, egészen *Vinter and Others v. United Kingdom* ügyig meghatározó elveket fektetett le a megfelelő végrehajtás érdekében. Utóbb említett ítéletben kimondta, hogy a TЭСZ sérti az Emberi Jogok Európai Egyezményének (továbbiakban: Egyezmény) 3. cikkét, amely kimondja: „*Senkit nem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.*”²

1. A TÉNYLEGES ÉLETFOGYTIG TARTÓ SZABADSÁGVESZTÉS ALAPJOGI ÉS BÜNTETŐJOGI VONATKOZÁSAI

A TЭСZ jogrendszerünk legsúlyosabb büntetési nemeként van jelen. A szankció szoros összefüggést mutat számos alapjogunkkal, amelyek a szankció végrehajtása során jelentősen sérülhetnek. Elsősorban az emberi élethez és emberi méltósághoz való jogunkat emelném ki, amely anyajogként való értelmezésével kitűnik többi alapjogaink közül. Továbbá ez képezi emberi mivoltunk magját, amely során az ember alany marad, sohasem tárgy.³ Emberi létünk fakad belőle, amelynek során egy abszolút tilalom fogalmazódik meg vele szemben, még pedig, hogy semmilyen más alkotmányos érdek nem képezheti mérlegelés tárgyát vele szemben. A büntető jogalkalmazás immanens részét képezi az egyén alapvető jogainak korlátozása, így elvárásként fogalmazódik meg a büntetőhatalom korlátok közé szorítása. Egy alkotmányos államban a büntetőhatalom nem élvezheti korlátlanlanságát, csak megfelelő felhatalmazás és indokok mellett avatkozhat be az egyén jogaiba és szabadságába.⁴

¹ GÖNCZI Gergely: A tényleges életfogytiglanra ítélt kötelező kegyelmi eljárása a brit határozatokat elbíró strasbourgi joggyakorlat fényében, *in Magyar Jog*, 2015/9. szám, 490.

² Emberi Jogok Európai Egyezménye, 3. cikk

³ GÖNCZI Gergely: A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés alapjogi vonatkozásai. Alkotmányos büntetőjog és a strasbourgi joggyakorlat, *in Acta Humana*, 2015/2. szám, 10.

⁴ JUHÁSZ Zoltán: Jog a reményhez, *in Fundamentum*, 1998/4. szám, 88.

A büntetés-végrehajtás keretét az emberi méltósághoz és személyi szabadsághoz való jogunk adják.⁵ Az EJEE 5. cikk (1) bekezdés a) pontja a személyi szabadsághoz és biztonsághoz fűződő jog keretében rendezi az alapjog korlátozhatóságát, amikor kimondja „*Mindenkinek joga van a szabadságra és személyi biztonságra. Szabadságától senkit sem lehet megfosztani, kivéve az alábbi esetekben és a törvényben meghatározott eljárás útján/ törvényes őrizetben tartás az illetékes bíróság által történt elítélést követően [...]*.”⁶ Tehát csak a bíróság által, törvényesen lefolytatott eljárásban, az elérni kívánt céllal feltétlenül szükséges és arányos mértékben eshet korlátozás alá. Önmagában az életfogytig tartó szabadságvesztés számos alapjog sérelmével jár, azonban ez a büntetőjog által kitűzött legitim célnak meg kell, hogy feleljen és a korlátozás során az arányosság követelményére figyelemmel kell lenni. Ügyelni kell arra, hogy az alapjog korlátozás nem járhat a lényeges tartalom kiüresedésével, ami alapvetően is sérelmes helyzetet vonna maga után. Felmerülhet a kérdés a TÉSZ kapcsán, hogy megvalósul-e a lényeges tartalom kiüresedése azzal, hogy a büntetés lényegében teljesen megfosztja az elítéltet személyi szabadságától.

A szakirodalomban kétféle álláspont alakult ki a TÉSZ büntetőjogi indokoltságának és végrehajtásának vonatkozásában. Egyrészt megemlítendő azon álláspontot képviselők köre, akik TÉSZ-t embertelen büntetésnek vallják, ami nem szolgálja a reintegrációs/ reszocializációs célt. Másik csoport képviselői pedig úgy gondolják, hogy a TÉSZ az egyetlen büntetés, amivel a súlyos bűncselekmény elkövetőit ki lehet zárni a társadalomból, ezzel szolgálva az állami önvédelem elvét, amely során az állam védi önmagát és tagjait az elkövető teljes izolálásával.⁷ Dávid Lilla újító gondolatában a sértett oldaláról közelíti meg a TÉSZ-t. Véleménye szerint a végleges elzárás jelenthet az „áldozatnak” reménységet az elítélt reménytelenségében. Az államnak mérlegeléstől függetlenül kell biztosítania számára a személyi szabadsághoz való jog teljes érvényesülését és a végleges nyugalmat, szorongástól mentes életet, amitől a felülvizsgálat lehetséges hibái fosztaná meg a sértettet és hozzátartozóit az elkövető szabadulásával.⁸

Fő kérdésként merül fel, hogy előre kijelenthető-e az elítélt alkalmatlansága reszocializációra, amelynek következtében kizárják őt a feltételes szabadlábra helyezés kedvezményéből. Az elkövetők számára bizonytalanságot kelt a büntetés határozatlan tartama, ezért a bizonytalanság kiküszöbölése, tehát a jogbiztonság megteremtése elvárható feladat egy jogállamban. A különböző álláspontok központi elemét képezi, az az ellentét, ami az aránytalan alapjogkorlátozás és a társadalom védelme, megelőzés érdeke között húzódik. A TÉSZ támogatóinak legfőbb érve, hogy a halálbüntetés eltörlése óta ez a szankció alkalmas a legsúlyosabb bűncselekmény elkövetőit kizárni a társadalomból. „*A büntetés hatékonyan szavatolja a társadalom védelmét, egyben kiküszöböli a halálbüntetés rizikófaktorát, hogy az esetlegesen alaptalanul elítélt személyeket ez utóbbi büntetés esetén rehabilitálni lehetetlen.*”⁹ A TÉSZ a speciális prevenció mellett a generális prevenciót is szolgálja. A közösség jogainak védelme – mint például az élethez való jog – csak az egyén alanyi jogainak korlátozásával érhető el. Ez alapján a bűncselekményt elkövető személy jogainak korlátozásával lenne lehetséges az emberi jogok védelme, tehát az egyén jogai korlátozhatók. Sosem kaphatnak nagyobb hangsúlyt az egyén jogai a közösség érdekeivel szemben. Mégis fontos hozzáfűzni, hogy egy alkotmányos jogállamban csak szükséges és céllal arányos mértékben lehet szó korlátozásról. A TÉSZ alapvetően korlátozza személyi szabadsághoz való jogot, de nem aránytalan, ha ez a „*társadalom tagjainak élethez való elidegeníthetetlen, alapvető jogának megvédéséhez szükséges.*”¹⁰ Ebből következik a tetterányosság elvének érvényre juttatása, ami a TÉSZ-t támogatók másik főbb érvét képezi. A legsúlyosabb – rendszerint az emberi élet kioltásával járó – bűncselekmények ellen, csak is olyan szankció szabandó ki, ami igazodik az elkövetett cselekmény súlyához (proporcionalitás).¹¹

⁵ LUKÁCS Krisztina: Gondolatok a szabadságvesztés honi ellenőrző rendszeréről, in Czine Ágnes- Domokos Andrea-Lukács Krisztina (szerk.): *Studia in honorem Mihály Tóth*, 2021, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Bp., 318.

⁶ EJEE, 5. cikk (1) bekezdés a) pont

⁷ POLGÁR Péter: *Ad dies vitae. Az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozása, gyakorlata és végrehajtása*, 2017, doktori értekezés Pécs, 36.

⁸ DÁVID Lilla: A kötelező életfogytig tartó szabadságvesztés értelmezése a Kúria 3/2020. számú büntető jogegységi határozata kapcsán, in *Magyar Jog*, 2021/11. szám, 671-81.

⁹ GÖNCZI Gergely: A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés emberi jogi megítélése érvek, ellenérvek, in *Mailáth György Tudományos Pályázat*, 2014. 1-8. (elérhető: https://birosag.hu/sites/default/files/2018-08/18_dok.pdf , letöltve: 2021. 11. 16.)

¹⁰ POLGÁR András: Mi lesz veled TÉSZ? A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés emberi jogi megítélése, érvek, ellenérvek., in *Büntetőjogi tanulmányok XVI.*, 2015, Veszprém, 87.

¹¹ MAILÁTH: *i.m.* 1-8.

A büntetés-végrehajtást is több feladat terheli a fogvatartottak tekintetében. A büntetés-végrehajtás kitűzött célja a reintegráció és speciális prevenció, azonban ezen alapvető tevékenysége megkérdőjeleződik, ha hiányzik a reszocializációra való törekvés. A büntetés-végrehajtás felkészíti az elkövetőket a végrehajtás utáni önálló életre, csak hogy a teljes és végleges izolálással feleslegessé válik e kötelessége.¹² A TÉSZ tárgyalásakor azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a hosszú tartamú fogva tartás következtében az elkövetők személyiségében változások következhetnek be. Az elzárás jelentős nyomást gyakorol a bűnelkövetőre, amelynek köszönhetően kialakul benne egyfajta kilátástalanság érzés, ennek nyomán kifejtethet támadó tevékenységet, mert ő már „semmit sem veszíthet”. Speciális, személyre szabott végrehajtási mód lenne az, ami megfelelő biztonsági garanciát tudna nyújtani, emellett hozzájárulna ahhoz, hogy az elkövetőben olyan elképzelés alakuljon ki már büntetése megkezdése elején, ami börtönbeli helyzetét megkönnyítené.

2. 1977. JÚNIUS 21-I NÉMET SZÖVETSÉGI ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG HATÁROZATA

A Német Szövetségi Alkotmánybíróság (továbbiakban: Német AB) 1977. június 21-i határozata kardinális jelentőségű az életfogytig tartó szabadságvesztés megítélése szempontjából.¹³ Domináns, mert későbbiekben iránymutatóként szolgált az EJEB vonatkozó joggyakorlatára.

A Német AB által megvizsgált ügyben az elkövetőket életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték, mert az esküdszék szerint a határozott tartamú szabadságvesztés nem lett volna elegendő büntetés a bűncselekmény tárgyi súlyára tekintettel.

A büntetés Btk.-beli rendelkezésének alkotmányosságával kapcsolatban megvizsgálta a testület az emberölés és gyilkosság ősi dichotómiáját.¹⁴ A vizsgálat során arra a következtetésre jutott, hogy a gyilkosság bűncselekménye indokolta az életfogytig tartó szabadságvesztés bevezetését, míg az emberölés vonatkozásában a bíró számára megnyílik a mérlegelés lehetősége, hogy a büntetést az elkövető társadalomra veszélyessége alapján szabja ki. Itt rávilágítanak az emberölés és gyilkosság közötti különbségtételre. A gyilkosság a német szóhasználatban „Mord”-ként jelenik meg. Gyilkos az, akit ölési vágy, nemi vágy kielégítése, kapzsiság vagy egyéb aljas indok – mint bosszú – vezérel a cselekménye során, azt alattomosan, kegyetlenül vagy közveszélyes eszközzel – mint bombával követi el, ami alkalmas több személy megölésére – követi el, azt más bűncselekmény leplezése céljából vagy más deliktum lehetővé tétele miatt teszi. Az ilyen bűnök elkövetőket a törvény legalább életfogytig tartó szabadságvesztéssel fenyegeti. Az emberölést, tehát „Totschlag”-ot az követi el, aki nem gyilkos. Rá a törvény 5-10 évig terjedő szabadságvesztés büntetést ír elő, de különösen súlyos esetben életfogytiggal is fenyegethető.¹⁵ Az, hogy az elkövető melyik bűncselekményért fog felelni, az okok és az esemény menetén fog múlni. Mindkét deliktum szándékosan követhető el, így ez nem szolgálhat megkülönböztető kritériumként, azonban, hogy valakit gyilkosságért elítéljenek legalább egy feltételnek teljesülnie kell. Mivel a Német AB a legfőbb problémát végrehajtásban látja, a következőkben az erre vonatkozó testületi álláspont kerül kifejtésre.

2.1 Az életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtási rendelkezésének alkotmányossága

A korábbi ítélkezési gyakorlat és a lakosság nagy része természetesnek vette az életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazását, azonban sem a társadalom véleménye, sem a politikai megfontolások nem szolgálhatnak elegendő indokkal egy alkotmányellenes rendelkezés fenntartásához. A testület álláspontja szerint az életfogytig tartó szabadságvesztés fenntartása legfőképp a büntetőjog társadalomvédelmi funkciójából, a közösségi élet értékeinek védelméből ered. Az elrettentés a javulás mellett a megtorlást is szolgálhatja, de mivel ezek a hatások nem igazolhatók empirikusan, ezért nem képezhetik alapját az életfogytiglani büntetésnek. A büntetési rendszer fő és elsődleges céljának a rehabilitáció kéne, hogy legyen, mert a szabadságvesztés káros következményeinek ellensúlyozására szükség van. Egy emberi méltóság elvén alapuló, humánus börtönrendszerben az embert nem degradálják tárggyá, hiszen a legsúlyosabb bűnök elkövetőket is megilleti, hogy emberi méltóságuktól ne fosszák meg őket. Ezek alapján megállapítható, hogy az emberi méltóság és jogállamiság elvéből levonható következtetések befolyásolják a büntetés megítélését.

¹² POLGÁR: *i.m.* 85.

¹³ CZINE Ágnes: Életfogytiglan, élethossziglan a büntetés végrehajtási intézetben, avagy 40 évig tartó remény?, *in Miskolci Jogi Szemle*, 2019/2. különszám, 1. kötet 149.

¹⁴ BVerfG, Urteil vom 21.06.1977, 253. pontja (elérhető: <https://openjur.de/u/60105.html>, letöltve: 2021.11.10.)

¹⁵ Strafgesetzbuch, §211.

Az emberi méltóság védelme és tiszteletben tartása alkotmányos követelmény. Szabad emberi személyiség és méltóság a legmagasabban védendő jogok közé tartozik. Ennek védelme az állam elsőrendű feladata. Ez az elv az embert egy közösséghez kötődő lényként értelmezi, azonban ez a kötelék nem lehet korlátlan, mert a személynek el kell viselnie cselekvési szabadságának akadályait, figyelemmel arra, hogy ez nem járhat személyi függetlenségének csorbításával. Ezért ellentétes az, ha az embert pusztá tárgyként kezelik, önálló személyként való elismerése nélkül. Tehát az emberi méltóság parancsa, hogy tilos a kegyetlen, megalázó, embertelen bánásmód. Ennek az elvnek be nem tartásával a védett társadalmi értékek sérülnének és az elkövetőt a bűncselekmény elleni küzdelem tárgyává tenné. A jóléti állam elve – amit a Német Alaptörvény deklaráció –, kifejti, hogy az államnak meg kell teremteni a lét minimumát, ami a tisztességes élet. Nem alkotmányos az a rendelkezés, amely erőszakkal fosztaná meg szabadságától a valamikori szabadulás reménye nélkül. Az életfogytig tartó szabadságvesztés tartamát és hatásait a szabványoknak megfelelően volt köteles vizsgálni az Alkotmánybíróság, amiből az Art. 1. Abs. 1 GG megsértése következik.¹⁶

Az emberi méltóság megsértését a Német AB elsősorban a bebörtönzés alatt bekövetkezett személyiség változásokban látja. Ezzel kapcsolatban a testület rávilágított Liepmann által kidolgozott „Dreiphasentheorie” elméletére, ahol a börtönbüntetést három szakaszra osztja az elítélt pszichikai állapota alapján. Az első szakaszban a magas izgalom állapota dominál mély depresszióval párosulva. A büntetés-végrehajtási intézetbe való bezárással az elkövetőben elindul a gondolat, hogy ez örökre fog szólni. Szellemi erői kezdenek összeomlani, ezért az agresszió és Zuchthausknall veszi át a terepet.¹⁷ Második szakaszra jellemző az elkövetőben zajló önmegőrzés folyamata, küzdelem, hogy mentálisan és fizikailag is ép maradjon. Egy ideiglenes állapot gondolatába kapaszkodik ennek megtartása érdekében. A harmadik szakasz Liepmann szerint a legsötétebb időszak, mert itt az elítélten eluralkodik a lemondás érzete, a csalódottság, ami az idegrendszert is károsíthatja. A fogoly elkezd érezni a céltalanságot, a társadalom gyűlöletét teljes mértékben magára veszi, ezáltal visszavonul a reménytől és elkezdődik belső létének megsemmisülése, aminek következtében nem akarja meghosszabbítani az életét.¹⁸ Liepmann teóriájával szemben van egy másik csoport, akik szerint a vizsgálati eredmények nem engedhetnek megbízható következtetéseket levonni a jelenlegi helyzetre, így további kutatásokra van szükség. A megszerzett adatok alapján kialakítottak három csoportot, amelyekbe az elítéltek besorolhatók.¹⁹ Első csoport alapján a hosszú távú szabadságvesztés közel sem olyan káros és nehéz az elítéltekre nézve, mint ahogy Liepmann felvázolta. A második csoportba azok az elkövetők tartoznak, akikben már fellelhető a károsodás, azonban azok megfelelő kezeléssel ellensúlyozhatók. Harmadik csoportba tartozók mintáját tanulmányozva, kételkedni kezdenek abban, hogy a foglyok életképességét oly mértékben károsítaná a büntetés, hogy az megakadályozná a társadalomba való visszailleszkedést.

Láthatóan eltérő érvek alapján az Alkotmánybíróság azzal az állásponttal értett egyet, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés fenyegetését alkotmányosan szükséges értelmes, megszervezett kezelési rendszerrel kiegyensúlyozni. A börtönök is kötelesek részt venni a rehabilitációban, hogy ellensúlyozzák a káros hatásokat, ez alkotmányosan megalapozott feladat, így ha elvégzik jelentősen hozzájárulnak a változás megelőzésében. Elfogadható célnak tekinti a testület egy reszocializációt célzó kezelés meglétét, amellyel a rehabilitáció alkotmányos követelménye megfelelne a társadalom énképének, központban az emberi méltóság és jóléti állam eszményével.²⁰ Tehát lehetőséget kell biztosítani a visszailleszkedésre, amihez az államnak elsőrendű kötelezettsége a feltételek biztosítása, hogy sikeres legyen. A büntetés-végrehajtási intézetekben meg kell szervezni azon végrehajtási eszközöket, módokat, amelynek segítségével a szabadon bocsátás után az egykori elkövető felelősségteljes és „normális” életre lesz képes. Összességében ez azt jelenti, hogy egy humánus börtönrendszer kiépítése egyrészt megoldást jelentene a károsodás enyhítésére, megelőzésére.

A másik probléma a Német AB álláspontja szerint a kegyelem intézményében rejlik. Felvetődhet a kérdés, hogy sérti-e az emberi méltóság követelményét, ha az elkövető társadalomra veszélyessége indokolja azt, hogy kiszabják rá a büntetést és emiatt kegyelmet nem kaphat. Ebből a nézőpontból mellékesen megjegyezhető, hogy alkotmányossági szempontból lényegtelen, hogy a szabadságelvonás elővigyázatossági

¹⁶ BVerfG, 143. pontja

Art. 1. Abs. 1 GG: „Die Würde des Menschen ist unantastbar. Sie zu achten und zu schützen ist Verpflichtung aller staatlichen Gewalt.” = Emberi méltóság védelme

¹⁷ BVerfG, 149. pontja

Zuchthausknall = fegyház büntetés alatti megőrzés

¹⁸ BVerfG, 152. pontja

¹⁹ BVerfG, 159. pontja

²⁰ BVerfG 175. pontja - Art. 2 Abs. 1 mit Verbindung Art. 1 GG

intézkedésként vagy büntetésként szolgál. Mindenekelőtt figyelemmel kell lenni az arányosság követelményére.

A harmadik cikkre vonatkozó AB álláspont szerint az életfogytig tartó szabadságvesztés akkor nem sértené a kínzás tilalmának elvét, ha az állam lehetőséget biztosítana a büntetés mérséklésére, csökkentésére, akár megszüntetésére a feltételes szabadlábra bocsátás céljából. A büntetés mérsékelhetőségét egy olyan felülvizsgálati rendszerben látta biztosítottak, ahol figyelemmel vannak az elítélt személyiségében bekövetkezett változásokra, a rehabilitációban tett előre lépésekre, így ezen indokok alapul vételével vizsgálható, hogy a büntetés legitim célja megalapozott-e.²¹ Mindamelllett hozzá kell tenni, hogy a jogbiztonság elvének az felelne meg, ha az elkövető már a büntetés kiszabásakor tisztában lenne azzal, hogy mit kell tennie, hogy feltételes szabadlábra bocsátását megfontolják.

Vannak tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést támogató érvek, amelyek fő támpontja az, hogy létezik egy olyan bűnözői kör, ahol a reszocializáció szóba sem kerülhet, egyetlen eszköz lehet velük szemben hatékony, ami a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazása.²² Tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés politikai vetülete, hogy az emberek „igénylik”, mert a bűnözés e büntetési nem nélkül nem szorítható vissza. A büntetőpolitikai vetületből nézve kérdésként vetődhet fel, hogy ez a büntetés a bűnözési kontroll elengedhetetlen eszköze-e. Ebből a szemszögből nézve a szankció igazoltsága pönológiai probléma.²³ Azonban európai megítélések szerint a szankció önmagában nem minősül embertelen büntetésnek. A 3. cikk értelmében Egyezménybe ütközés akkor állapítható meg, ha szabadulás lehetőségének (prospect of release) hiánya merül fel, mert nincs megfelelő felülvizsgálati mechanizmus, ami ezt biztosítaná.

A testület álláspontja szerint az életfogytig tartó szabadságvesztés akkor egyeztethető össze az emberi méltóság és szociális állam követelményével, ha az elkövetőnek tényleges, valóságos, realizálható esélye van a szabadon bocsátásra. Nemcsak de iure, hanem de facto is kell ezt a mérsékelhetőséget garantálni. Az emberi méltóság lényegét sérti, ha az elítéltet megfosztják szabadulásának minden reményétől, tekintet nélkül jövőbeli fejlődésének alakulására.

2.2 Alkotmánybíróság döntése

Az Alkotmánybíróság az indokolásában kifejtettek alapján közvetett módon foglalt állást a TÉSZA alkotmányellenessége mellett. Az ítélet olyan elvi tételeket tartalmaz, ami alapjául szolgált az európai joggyakorlatnak, illetve az EJEB számos döntésében hivatkozási alapként jelenik meg a határozat. A határozat érveinek központi elemét képezi az emberi méltóság és a reményhez való jog. Kijelenti, hogy önmagában nem Egyezményesértő felnőtt elkövetővel szemben az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása, azonban az már aggályokat vethet fel, ha nincs biztosítva olyan felülvizsgálati mechanizmus, ami figyelemmel van az elkövető személyiségének lehetséges változásaira. Állásfoglalása alapján az elnöki kegyelem nem elég garancia a reményhez való jog érvényesülése tekintetében, ezért szükség van olyan kontrollrendszer bevezetésére, ami de iure és de facto is lehetőséget biztosít az elkövető valamikori szabadulására. Az elkövető fogva tartásának nem elegendő indoka a társadalom védelme, az elkövető veszélyességére tekintettel, mert a büntetés kiszabásakor nem jelenthető ki előre, hogy továbbiakban sem lesz alkalmas a „normális”, bűnözésmentes, önálló életre. A felülvizsgálati rendszernek olyan objektív indokokon kell állnia, ami figyelemmel van az elítélt reszocializáció felé tett tevékenységére. Humánus börtönrendszer kialakításával elkerülhető a fogva tartottak reménytelensége, depressziója, hiszen alkotmányos kötelezettségként írja elő a testület a büntetés-végrehajtási intézetek számára reintegrációban való tevékeny részvételt. Az Alkotmánybíróság olyan végrehajtási rendszert tekint megfelelőnek, ahol az emberi méltóság és az emberi mivolt védendő értéként kíséri végig a végrehajtást. Ezen alapvető értékek védelme az állam elsőrendű kötelessége. A végrehajtás nem eredményezheti az ember tárgyá történő degradálását, mert azzal az alapjog lényeges tartalma üresedne ki.

²¹ LÉVAY Miklós: A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről különös tekintettel az emberi jogi szempontokra, in Fejes Zsuzsanna és Török Bernát, Pólay Elemér Alapítvány (szerk.): *Suum Cuique. Ünnepi tanulmányok Paczolay Péter 60. születésnapja tiszteletére*, 2016, Szeged, 593.

²² BANA Lajos: A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés kiszabási gyakorlata, in *Magyar Rendészet* 2014/6. szám, 57.

²³ LÉVAY Miklós: *i.m.* 599.

3. EMBERI JOGOK EURÓPAI BÍRÓSÁGÁNAK JOGGYAKORLATA AZ 1977. JÚNIUS 21-I NÉMET SZÖVETSÉGI ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGI HATÁROZAT FÉNYÉBEN

Az 1977-es Alkotmánybírósági határozat az Emberi Jogok Európai Bíróságának (továbbiakban: EJEB) az életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatos joggyakorlatára jelentős befolyást gyakorolt. Az első eset, ahol állást foglalt a TЭСZ és Egyezmény viszonyát illetően, a *Kafkaris v. Cyprus ügy* volt. Az ítélet tárgyát képezte a kötelezően kiszabandó életfogytig tartó szabadságvesztés intézménye. A kérelmet előterjesztők kérték a 3. cikk értelmében az egyezménysértés megállapítását, indoklásukban előadták, hogy az esedékes feltételes szabadlábra helyezés lehetőségének elvonása, a jogszabályi környezet megváltozása miatt bizonytalanságot keltett a jövőt illetően és ez elegendő 3. cikk sérelmének megállapításához. A büntetés mérséklésének kizárása megfosztotta szabadulásának reményétől. Az ügygel kapcsolatban Ciprus kormánya állást foglalt, hogy a büntetés nem mérsékelhetetlen, mert a köztársasági elnöki kegyelem *de iure* és *de facto* is lehetőséget biztosít a szabadulásra. Azonban a kormány elismerte, hogy kegyelmi eljárás szabályozása átláthatatlan, a köztársasági elnök nem köteles indokolni döntését és döntés ellen nincs helye jogorvoslatnak, így hiányosságok állnak fenn az intézményt illetően.

A felperes kérelmében hivatkozott az Egyezmény 3. cikkének, 5. cikk (4) bekezdésének és 7. cikkének sérelmére. Az EJEB a hivatkozott jogszabályi rendelkezéseket megvizsgálva megállapította, hogy nem történt jogsértés. Az elítélt vonatkozásában nem volt megállapítható a reménytől való megfosztottság, hiszen valós reményt nem táplálhatott azzal, hogy 2002-ben ténylegesen szabadulni fog, így az ezzel járó bizonytalanság nem éri el a 3. cikkel kapcsolatban azt a súlyossági szintet, aminek fennállta esetén az egyezménysértés realizálható. Az EJEB indoklásaként a következőket adta elő. A rossz bánásmódnak el kell érnie egy minimális súlyossági szintet, hogy a 3. cikk hatálya alá vonható legyen, ennek megállapítása az eset összes körülményétől függ.²⁴ Olyan körülmények közötti fogva tartás, ami összhangban van az emberi méltósággal, nem haladhatja meg a fogva tartással járó elkerülhetetlen szenvedést. Kiemelte, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása felnőtt elkövetővel szemben önmagában nem egyezménysértő, azonban nem csökkenthető tartama felvetheti a 3. cikk sérelmének kérdését. Megfelel a 3. cikknek, ha biztosítva van egy büntetést enyhítő, felfüggesztő, megszüntető felülvizsgálati rendszer. Ahol meghatározott idő letöltése után az elítélt ügyében felülvizsgálat indul, így nem mondható el, hogy megfosztották a reménytől, ez így van akkor is, ha kontroll feltételeként nincs meghatározva minimális időtartam és a feltételes szabadlábra helyezés lehetősége korlátozott.²⁵

Ebből következően nem válik „feloldhatatlanná” a büntetés attól a tényről, hogy a gyakorlatban teljes egészében le lehet tölteni a büntetést. Ugyanis elegendő a 3. cikk megfeleléséhez *de iure* és *de facto* csökkenthetőséget biztosító felülvizsgálati rendszer megléte. Az ítélezési gyakorlatból kitűnik, hogy feltételes szabadláb opciójának mérlegelését előíró rendszer megléte olyan tényező, amelyet figyelembe kell venni az életfogytig tartó szabadságvesztés 3. cikkel való összeegyeztethetőségének értékelésekor. Leszögezi, hogy egy állam büntetőrendszerének felülvizsgálata nem tartozik az EJEB ellenőrzése alá, feltéve, ha nem ellentétes az Egyezményben foglalt rendelkezésekkel.²⁶ Ennek értelmében az képezte vizsgálat tárgyát, hogy a kiszabott szankció adott körülmények között megszüntette-e a szabadulás alternatíváját. A ciprusi jog nem rendelkezik e büntetési nem minimális letöltendő tartamáról, illetve a jó magaviselet alapján történő szabadon bocsátásról sem, illetve nem szabályoz olyan minimum időtartamot, ami után a kegyelem kérelmezhető, ezáltal nem lehet szó arról, hogy nincs lehetőség a szabadlábra helyezésre. Az EJEB szerint ezek alapján a kérelmező nem hivatkozhat arra, hogy megfosztották a szabadulás lehetőségétől és ezáltal embertelen, megalázó bánásmódban részesült; azonban elismeri, hogy a jogszabályi változások aggodalmat okozhattak az elítéltnak, de nem mérítette ki azt a minimális súlyossági szintet, ami a 3. cikk sérelméhez szükséges. Végső soron nem lehet azt állítani, hogy az elítélt jogosan bízhatott 2002-es szabadulásában. Minimális büntetési idő meghatározása nélkül letöltött szabadságvesztés szükségszerűen járt szorongással, bizonytalansággal, ami a kiszabott büntetés természetéből fakad, de nem indokolja az egyezménysértést. Tehát az EJEB végsősoron megállapította, hogy a 3. cikk sérelme nem történt meg.

Vinter and others v. United Kingdom ügy precedensértékűnek tekintendő, mert az EJEB ismét fontos elvi tételeket fogalmazott meg, megállapítva a 3. cikk sérelmét. Három egymástól független panaszos kérelmet a Nagykamara szoros tárgyi összefüggésük miatt összevontan tárgyalta. A panaszok tárgyát képezte az

²⁴ Case of *Kafkaris v. Cyprus* 21906/4., 12.02.2008, 20. pontja (elérhető: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-85019%22%5D%7D>), letöltve: 2021.11.25.)

²⁵ Uo. 98. pontja

²⁶ Uo. 99. pontja

életfogytig tartó szabadságvesztésből való szabadulás kérdése halálos betegség vagy súlyos cselekvőképtelenség esetén. Nagytanács az ügy kapcsán egyetértett abban, hogy súlyos aránytalanság megalapozza a 3. cikk sérelmét.²⁷ Az EJEB részben megismétli a Kafkaris-ügyben mondottakat, amely alapján a de facto csökkenthetetlen életfogytig tartó szabadságvesztés sértheti a 3. cikket. A Nagykamara előirányozta a hazai hatóságok számára a jogrendszer reformját, ahol felülvizsgálat útján biztosított a mérsékelhetőséget, valamint figyelemmel vannak személyiségben bekövetkezett változásokra, a rehabilitáció felé tett előre lépésekre és a társadalomra veszélyességre. Ezzel összefüggésben megállapítja, hogy a felülvizsgálati rendszer sajátosságainak meghatározása már az államok hatáskörébe tartozik, így az EJEB-nek nem feladata megszabni ennek módját és idejét, de támogatja olyan rendszer felállítását, ami garantálja a 25 éves felülvizsgálati időtartamot és az időszakonként történő megismétlését.

A testület álláspontja szerint a fogva tartás indokai között akkor van egyensúly, ha a büntetés folyamán ezen indokok változását figyelemmel kísérik, és ennek alapján a büntetés megfelelő pontján felülvizsgálatot végeznek. A 3. cikket a felülvizsgálat lehetőségének biztosításával kell értelmezni; vizsgálni, hogy a változásokra figyelemmel van-e további legitim célja az elzárásnak. Az életfogytiglanra ítélt jogosultak megismerni – a büntetés kiszabásakor – szabadlábba helyezésük feltételeit és felülvizsgálat módját, ha ez nincs, akkor a kiszabástól kezdve felmerül a 3. cikk sérelme. A bíróság szintén hangsúlyozza, hogy önmagában felnőtt elkövetővel szemben nem egyezményesítő életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása, különösen, ha kiszabása nem kötelező és az enyhítő, illetve súlyosító körülmények mérlegelésével került rá sor.²⁸ Az EJEB az 1977-es határozatra visszautalva, kiemeli, hogy az emberi méltósággal összeegyeztethetetlen, ha az állam erőszakkal fosztana meg egy személyt szabadságától anélkül, hogy legalább esélyt adna neki annak visszanyerésére.²⁹ Az európai és a nemzetközi jog is egyértelműen azt az álláspontot képviseli, hogy minden elkövetőnek, független a bűncselekmény jellegétől, fel kell ajánlani a rehabilitáció lehetőségét és ennek elérése esetén a szabadulást. Nem elegendő csupán azokat szabadon engedni, akik gyengélkednek vagy közel állnak a halálhoz.

A magyar vonatkozású ügyek tekintetében jelentős *Magyar L. v. Hungary ügye*, amely döntés a Kafkaris v. Cyprus és Vinter and others v. United Kingdom ügyben hozott ítéletek elvi tételeire építkezett. Magyar v. Hungary ügyben Magyar Lászlót és kilenc társát tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték több ember sérelmére elkövetett erőszakos bűncselekmények elkövetése miatt.³⁰ A panaszos az EJEB-hoz fordult kiszabott TÉSZ miatt, hivatkozva arra, hogy a büntetés az Egyezmény 3. cikkébe ütközik. A Magyar-ügyben hozott döntésben megállapításra került, hogy az „Egyezmény részes államai számára biztosítani kell különösen súlyos bűncselekmények – mint emberölés – felnőtt elkövetőivel szemben az életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazását.”³¹ E büntetés kiszabása nem ütközik az Egyezmény 3. cikkébe, ha annak kiszabása nem kötelező, független bíró jár el és enyhítő, illetve súlyosító körülmények mérlegelésével kerül kiszabásra. Ezzel összefüggésben az EJEB hangsúlyozza, hogy attól nem válik mérsékelhetlenné a büntetés, hogy az az elítélt élete végéig tart, ha de iure és de facto is van esélye a szabadulásra. A büntetés mérsékelhető tartamáról akként kíván meggyőződni a bíróság, hogy az állam által nyújtott felülvizsgálati lehetőség alkalmas-e a büntetés átváltoztatására, mérséklésére, megszüntetésére. A 3. cikk értelmezése megkívánja egy olyan felülvizsgálati rendszer kialakítását, amely a fogvatartott magatartásában bekövetkezett változásokra figyelemmel lehetővé teszi a szabadulás megfontolását, vizsgálva, hogy a büntetésnek van-e a további pönológiai indoka. Ezen elvi tétel alapján az EJEB szerint a hazai jog nem garantálja ezt a biztosítékot. Megállapítható tehát a 3. cikk sérelme.

További követelményként fogalmazza meg az EJEB, hogy az elkövetőnek már a büntetés kiszabásakor tisztában kell lennie azzal, hogy mit kell tenni, hogy szabadlábba bocsátását megfontolják. Mivel a hazai jog nem biztosít felülvizsgálati mechanizmust, itt az összeegyeztethetlenség már a büntetés kiszabásakor felmerül. EJEB az ügy kapcsán arra a megállapításra jutott, hogy a köztársasági elnöki kegyelem szabályozásának és gyakorlatának szigorúbb vizsgálata szükséges.³² A kérelmező büntetésének tényleges csökkenthetőségéhez kétség fér. Továbbá nincs megfelelő törvényi szabályozás sem arra nézve, hogy a kegyelem kiszabása során mely kritériumok és feltételek kerülnek mérlegelésre a kérelem elbírálásakor. A

²⁷ GÖNCZI (2015.) *i.m.* 15.

²⁸ Vinter and others v. United Kingdom, 66069/09. sz. 09.07.2013., 106. pontja (elérhető: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-122664%22%7D> letöltve: 2021.11.25.)

²⁹ Uo. 69. pontja

³⁰ LÉVAY: *i.m.* 593.

³¹ Uo. 594.

³² Uo. 595.

köztársasági elnök, illetve az igazságügy-miniszter sem köteles indokolni döntését, így az elkövető nem tudja megismerni, hogy mit kell tennie a kegyelem megadásáért.

Az ítélet megállapítja, hogy megvalósult a panaszossal szemben az Egyezmény 3. cikkének sérelme. Az EJEK külön említést tesz arról, hogy az ítélet megfelelő végrehajtása a felülvizsgálati rendszer reformjában valósulhat meg, garantálva, hogy minden esetben vizsgálat tárgyát képezze a büntetés fenntartásának legitim indoka, valamint a fogvatartottak tájékoztatása arról, hogy mit kell tenniük azért, hogy részesülhessenek a feltételes szabadlábra kedvezményében. A döntés végrehajtása érdekében az Országgyűlés a 2014. évi LXXII. évi törvénnyel kiegészítette a 2013. évi CCXL. törvényt (Bv. tv.) a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt kötelező kegyelmi eljárás intézményével.³³

Viszonylag friss magyar vonatkozású ügy kerül rövid ismertetésre, amiben az EJEK 2021. június 17-én hozott ítéletet. A *Sándor Varga v. Hungary* ügynek négy magyar állampolgár kérelmezője volt, akik súlyos, élet elleni bűncselekmények elkövetése miatt feltételes szabadlábra bocsátás kedvezményéből kizárt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték. Kérelmük alapját képezte a bevezetett kötelező kegyelmi eljárás intézménye, ami nem biztosítja a de facto mérsékelhetőséget, ezáltal megvalósul az Egyezmény 3. cikkének sérelme. Az EJEK héttagú kamarája 7:0 arányban megállapította az Egyezmény 3. cikkének sérelmét.³⁴ Az ítélet elvi alapját képezte az EJEK korábbi döntése, a T.P. and A.T. v. Hungary ügy, amelyben ugyanúgy kimondta, hogy a 40 éves felülvizsgálat nem alkalmas a büntetés de facto csökkentésére. Megjegyzendő, hogy a végső döntéshozó fórum szintén a köztársasági elnök. Imént említett ítélethez képest újdonságként jelentek meg az EJEK-nél azon megállapításai, hogy az alkotmányjogi panasz nem tekinthető hatékony jogorvoslatnak a kérelmezők esetében, valamint a 6 hónapos határidő vonatkozásában kifejtette, hogy „*elfogadhatónak tekinti azon kérelmeket akkor is, ha nem fordultak előzőleg alkotmányjogi panasszal az Alkotmánybírósághoz, továbbá az ügyekben a kérelem benyújtásának határideje az elítélt szabadon bocsátását követő hatodik hónap vége.*”³⁵

KONKLÚZIÓ

Álláspontom szerint a Német Szövetségi Alkotmánybíróság határozata tetten érhető az EJEK vonatkozó joggyakorlatában, hiszen mind a Német AB, mind az EJEK számára fontos a 3. cikkel való összeegyeztethetőség vizsgálatokor egy de facto mérsékelhetőséget biztosító felülvizsgálati rendszer megléte, mind pedig a személyiségben bekövetkezett változásokra fordított kiemelt figyelem.

Az izoláció, mint büntetőjogi cél egyes esetekben célravezető lehet, azonban nehéz meghúzni a határt, amikor még az elkövető megjavítható vagy teljes elzárása nélkülözhetetlen. A TÉSZ azért különleges a szabadságvesztés más formáihoz képest, mert azoknál mód nyílik a végrehajtás során a büntetési célok felülvizsgálatára, míg a TÉSZ esetében áll fenn az, hogy a bíró előre kinyilváníthassa, hogy a társadalom védelme az, ami indokolja, hogy az elítélt kitöltse büntetését. Mindezek alapján megállapítható, hogy egy nem mérsékelhető tartamú TÉSZ alapjogi szempontból vitatható megoldás.

FORRÁSJEGYZÉK

Könyvek

- [1] LÉVAY Miklós: A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről különös tekintettel az emberi jogi szempontokra, in Fejes Zsuzsanna és Török Bernát, Pólay Elemér Alapítvány (szerk.): *Suum Cuique. Ünnepi tanulmányok Paczoly Péter 60. születésnapja tiszteletére*, 2016, Szeged.
- [2] LÉVAY Miklós: A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről- Tóth Mihály publikációi és az Emberi Jogok Európai Bíróságának 2021. június 17-i ítélete alapján, in Czine Ágnes- Domokos Andrea – Lukács Krisztina (szerk.): *Studia in honorem Mihály Tóth*, 2021, Patrocinium Kiadó, Budapest.

³³ LÉVAY: *i.m.* 595.

³⁴ LÉVAY Miklós: A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről- Tóth Mihály publikációi és az Emberi Jogok Európai Bíróságának 2021. június 17-i ítélete alapján, in Czine Ágnes - Domokos Andrea - Lukács Krisztina (szerk.): *Studia in honorem Mihály Tóth*, 2021, Patrocinium Kiadó, Bp., 307.

³⁵ LÉVAY: *i.m.* 308.

- [3] LUKÁCS Krisztina: Gondolatok a szabadságvesztés honi ellenőrző rendszeréről, in Czine Ágnes-Domokos Andrea- Lukács Krisztina (szerk.): *Studia in honorem Mihály Tóth*, 2021, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest.

Folyóiratok

- [1] BANA Lajos: A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés kiszabási gyakorlata, in *Magyar Rendészet* 2014/6. szám
- [2] CZINE Ágnes: Életfogytiglan, élethossziglan a büntetés végrehajtási intézetben, avagy 40 évig tartó remény?, in *Miskolci Jogi Szemle*, 2019/2. különszám, 1. kötet
- [3] DÁVID Lilla: A kötelező életfogytig tartó szabadságvesztés értelmezése a Kúria 3/2020. számú büntető jogegységi határozata kapcsán, in *Magyar Jog*, 2021/11. szám
- [4] GÖNCZI Gergely: A tényleges életfogytiglanra ítélt kötelező kegyelmi eljárása a brit határozatokat elbíró strasbourgi joggyakorlat fényében, in *Magyar Jog*, 2015/9. szám
- [5] GÖNCZI Gergely: A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés alapjogi vonatkozásai. Alkotmányos büntetőjog és a strasbourgi joggyakorlat, in *Acta Humana*, 2015/2. szám
- [6] JUHÁSZ Zoltán: Jog a reményhez, in *Fundamentum*, 1998/4. szám
- [7] POLGÁR András: Mi lesz veled TÉSZ? A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés emberi jogi megítélése, érvek, ellenérvek., in *Büntetőjogi tanulmányok XVI.*, 2015, Veszprém

Internetes források

- [1] BVerfG, Urteil vom 21.06.1977, 253. számú bekezdés (elérhető: <https://openjur.de/u/60105.html>, letöltve: 2021.11.10.)
- [2] GÖNCZI Gergely: A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés emberi jogi megítélése érvek, ellenérvek, in *Mailáth György Tudományos Pályázat*, 2014. (elérhető: https://birosag.hu/sites/default/files/2018-08/18_dok.pdf, letöltve: 2021. 11. 16.)
- [3] Case of Kafkaris v. Cyprus 21906/4., 12.02.2008, 20. bekezdés (elérhető: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-85019%22%5D%7D>) letöltve: 2021.11.25.)
- [4] Vinter and others v. United Kingdom, 66069/09. sz. 09.07.2013. (elérhető: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-122664%22%5D%7D>) letöltve: 2021.11.25.)

Jogszabályok

- [1] Emberi Jogok Európai Egyezménye
- [2] Strafgesetzbuch

Egyéb

- [1] POLGÁR Péter: *Ad dies vitae. Az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozása, gyakorlata és végrehajtása*, 2017, doktori értekezés Pécs

HORVÁTH ZSOLT

AZ ALKOTMÁNYBÍRÁK MANDÁTUM-KELETKEZÉSI MODELLJEI ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉS

Absztrakt

Hogyan nyerik el megbízatásukat az alkotmánybírák? Milyen szempontrendszer szerint keletkezik mandátumuk és milyen jogpolitikai célok alapozzák meg a kritériumrendszer felállítását a dolgozatban vizsgált államokban? Hiszen ezen feltételek minden államban más és más vetületben jelennek meg, kerülnek szabályozásra az állami berendezkedések különbözőségeiből fakadóan. Jogi keretek között érvényesül politika, vagy ellenkezőleg: politikai keretek között jog? A politikai és jogi érdekek szembenállása és összefonódása az államok alkotmányos berendezkedésében hogyan jelentkezik, vajon melyik államban és milyen arányban dominálnak akár a politikai akár a jogi szempontok az alkotmánybírói tisztség elnyerésekor?

Kulcsszavak: kritériumrendszer; mandátum-keletkezési modell; politika; jog; jogpolitika;

BEVEZETÉS

Az egyes megválasztási/kinevezési feltételek hogyan alkalmazkodnak az állam felépítéséhez? Hogyan elegendnek a szakértői és a laikus elemek a hivatalok szempontjából? A kutatás eredményességének elérése céljából a következő szempontrendszer által kívánom vizsgálat alá vonni az államok alkotmánybíráinak mandátum-keletkezési modelljeit:

- jelölési feltételek (pl. életkor, végzettség)
- összeférhetetlenség (kizárási okok)
- tisztség-keletkezési (megválasztási-kinevezési) csatornák
- függetlenségi biztosítékok
- kinevezések időtartama

Ezen szempontok tükrében szeretnék rávilágítani az egyes államok alkotmánybíráinak mandátum-keletkezésének alakulására, kiemelve a különbségeket és bemutatni a hasonlóságokat is. Az egyedi megoldások ugyanúgy kérdéseket és érdekes megfontolásokat foglalhatnak magukban. A jog és politika együttműködése, harca, összefonódása vagy elkülönültsége fogja megadni a legfőbb irányvonalat, ehhez milyen eszközök és megfontolások vezetnek? Dolgozatom főbb gócpontját jelenti a fenti kérdések megválaszolása az alkotmánybírák mandátumkeletkezési módjainak górcső alá vételével.

1. MODELLEK ÉS STANDARDOK

Ahhoz, hogy az alkotmánybírák szempontjából megvizsgálhassuk a mandátumkeletkezési modelleket, szükséges megkülönböztetni az alkotmánybíráskodás centralizált és decentralizált formáit. A decentralizált modell azt jelenti, hogy nincs egy meghatározott szerv, amely alkotmánybíráskodási tevékenységet végez, hanem azt a rendes bíróságok látják el. Ezt a tevékenységet bírósági felülvizsgálatnak (judicial review) nevezzük. Konkrét jogesetekhez fűződik a bíróságok alkotmánybíráskodási tevékenysége, mivel rendes bíróságokként járnak el. Fontos ismertetőjegye ennek a szabályozásnak, hogy az alkotmányellenes jogszabályt az eljáró bíróság nem semmisíti meg, hanem alkalmazását mellőzi az ítélelhozatal során. A logikai gondolatmenetet lezárva Erdős Csaba megállapította, hogy „amennyiben egy jogszabály alkotmányellenességét egy felsőbbbíróság mondja ki, akkor – figyelemmel a felsőbbbíróságok alsóbíróságok

ítélkezését befolyásoló szerepére – alkalmazásának mellőzése miatt az adott jogszabály kikopik a jogrendszerből.”¹

A centralizált modell egy konkrét intézmény létrehozását preferálja. Az alkotmánybíróság, mint állami szerv absztrakt normakontrollt végez, ami jogesettől független kizárólag az adott jogszabály vonatkozásában és annak alkotmányosságáról dönt. Ha az alkotmánybíróság alkotmányba ütköző jogszabályt talál, úgy normakasszáció útján megsemmisíti azt. Ezen kívül állambíráskodást, választási, és hatásköri bíráskodás is a feladat- és hatáskörükbe tartozik.²A centralizált modellnek három típusát különíthetjük el: 1. Az alkotmánybíróságokat, melyek az európai államok túlnyomó többségében megtalálhatóak, pl.: Magyarország, Olaszország, Németország stb., 2. Különálló magasabb szintű igazságszolgáltatási szervek, vagy azok speciális testületei, pl.: Finnország, Ciprus stb., 3. Alkotmányossági ellenőrzést gyakorló speciális szervezeti formák, pl.: Franciaország, Lichteinstein.³Ezekon kívül beszélhetünk még vegyes modellekről, melyek vegyítik a centralizált és a decentralizált elemeket is, pl.: Portugália.⁴

Mivel néhány a témakör szempontjából fontos vizsgált és vizsgálandó állam (Pl.: Amerikai Egyesült Államok, Egyesült Királyság) a decentralizált modellt követi, így alkotmánybíróság híján ezekre a rendes bíróságokra vonatkozó kiválasztási feltételek lesznek irányadóak.

Előjáróban kiemelném a Európa Tanács Velencei Bizottságának ajánlását az alkotmánybírák mandátumának megújítására vonatkozóan. A Velencei Bizottság álláspontja szerint az újráválasztás lehetősége alááshatja a bírói függetlenséget, mindazonáltal az egyszeri újráválasztás engedélyezése lehetővé teszi a kiváló bírák számára, hogy folytathassák hatékony munkájukat.⁵Az ajánlás nem definiálja pontosan, melyik alkotmánybírákat lehet kiválónak tekinteni.⁶

2. MANDÁTUM-KELETKEZÉSI MÓDOK AZ EGYES ORSZÁGOKBAN

2.1. Franciaország alkotmánybíráinak mandátumkeletkezése

Franciaország alkotmánybíráskodására vonatkozó egyedi jellemzőként fogható meg, hogy egy sajátos szervezeti forma, az Alkotmánytanács látja el az alkotmánybíráskodás feladat- és hatásköreit. Az Alkotmánytanács 9 tagból tevődik össze, 9 évre nevezik ki őket és mandátumuk egy ciklusra szól, nem újítható meg.⁷A francia Alkotmány szól a tagok rotációjáról is, miszerint Az Alkotmánytanács tagjainak egyharmadát háromévenként újra kell választani. Tagjai közül hármat a köztársasági elnök, hármat a Nemzetgyűlés elnöke, hármat pedig a Szenátus elnöke nevez ki. A kilenc tagon kívül, életük végéig jogszabály erejénél fogva tagjai az Alkotmánytanácsnak a volt köztársasági elnökök. Az Alkotmánytanács elnökét a köztársasági elnök nevezi ki. Szavazategyenlőség esetén az elnök szava dönt. Rendelkezik továbbá a tagokra vonatkozó összeférhetlenségi szabályokról: Az alkotmánytanács tagja összeférhetetlen a miniszteri tisztséggel vagy a parlamenti tagsággal. Az egyéb összeférhetlenségi eseteket organikus törvény határozza meg.⁸Függetlenségi biztosíték a végrehajtó hatalommal szemben, hogy kinevezésüket a parlament felső- és alsóházának elnökétől és a köztársasági elnöktől nyerik. 3 alkotmánybíró nevezhet ki mindegyik szerv. Ezen szerveket a nép általi megválasztásra lehet visszavezetni, közvetett és közvetlen választás útján nyerik el megbízatásukat. Ugyanakkor az egyszemélyi döntésekben lehet némi kivétnevelőt találni, és a jelölés érdekközpontú (akár önkényes is) lehet, hiszen korlátlan szabadságuk van a kinevezést illetően. Ahogyan Ádám Péter rámutatott az Alkotmánybíróság (Alkotmánytanács) legitimitásának épp a kinevezések önkényességében van az egyik legnagyobb garanciája. Az alkotmánybíróvá válás nincs sem végzettséghez

¹KUKORELLI István – ERDŐS Csaba: *Az Alkotmánybíróság in Smuk Péter: Alkotmányjog II. Államszervezet*, 2014, Universitas-Győr Nonprofit Kft., 90.

²Uo. 79.

³DOBOS Evelin: *Az alkotmánybíráskodás szervezeti modelljeinek összehasonlító elemzése, in Diskurzus, A Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam és Jogtudományi Kar Batthyány Lajos Szakkollégiumának tudományos folyóirata*, 2014, Negyedik évfolyam, 2. szám, 16.

⁴Uo. 19.

⁵ [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-STD\(1997\)020-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-STD(1997)020-e) (letöltés dátuma: 2023.10.16.)

⁶KELEMEN Katalin: *Az alkotmánybírák újráválaszthatósága és hivatalviselési ideje. in Pázmány Law Working Papers, 2011/5, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bp. 2-3. Elérhető: <https://plwp.eu/docs/wp/2012/2011-05.pdf> (letöltés dátuma: 2023.10.16.)*

⁷DOBOS: *i. m.* 18.

⁸*Az 1958. évi október 4-i francia Alkotmány*, VII. Cím. 56-57. cikkek

sem korhatárhoz kötve (felső és alsó korhatárt sem állapítottak meg). Akár politikus, egyetemi tanár, volt képviselő is az Alkotmánytanács tagjává válhat. (A jogi végzettség egyáltalán nem követelmény)⁹ Az Alkotmánytanács elnökét a köztársasági elnök nevezi ki, akinek a szavazata vitás ügyekben kettőt ér. (Ez a kinevezés gyakran a köztársasági elnökkel való politikai-bizalmi viszonyon alapul.) Így mivel a köztársasági elnök 3 alkotmánybírárt nevezhet ki, és az alkotmánybíróság elnökét is ő nevezi ki, ezért a köztársasági elnök befolyása meghatározó lesz ugyan az alkotmánybírák döntése során, ugyanakkor nem állapítható meg, hogy a 9 alkotmánybíró a köztársasági elnök akarata szerint fog szavazni.¹⁰ A legfőbb függetlenségi garanciák a következők lesznek az alkotmánybírók tekintetében: Elmozdíthatatlanok és nem visszahívhatóak. Három esetkör van, amikor az Alkotmánybíróság lemondásra kényszerítheti őket: 1. Összeférhetetlen foglalkozás, 2. Egészségügyileg alkalmatlanság, 3. Eljárás indul ellene. Összeférhetetlen foglalkozásnak tekinthetőek: miniszteri megbízatás, parlamenti mandátum, vállalkozás vagy részvénytársaság vezetője.¹¹ Franciaország alkotmánybíráinak kinevezése során a politikai tényezők domináló szerepet töltenek be. Ez egyrészt a köztársasági elnök más által befolyásmentes kinevezésében nyilvánul meg, mind a 3 alkotmánybíró, mind pedig az alkotmánybíróság elnökének kinevezése kapcsán. Ezt betetőzheti az a lehetséges körülmény is, hogy a parlament és a köztársasági elnök között politikailag érzékeny viszony állhat fenn, így mintegy a törvényhozás és a köztársasági elnök közötti kooperációra kerülhet sor az alkotmánybírák kinevezésekor. (Eszmefuttatásom csak egy lehetséges alternatívára hívja fel a figyelmet.)

2.3 Németország alkotmánybíráinak mandátumkezelése

A német alkotmány így rendelkezik az alkotmánybírák választásáról: A Szövetségi Alkotmánybíróság szövetségi bírákból és egyéb tagokból áll. A Szövetségi Alkotmánybíróság tagjait fele-fele arányban a Szövetségi Gyűlés (Bundestag), illetve a Szövetségi Tanács választja. A Szövetségi Alkotmánybíróság tagjai nem lehetnek sem a Szövetségi Gyűlés, sem a Szövetségi Tanács, sem a szövetségi kormány, illetve az egyes tartományok megfelelő szerveinek tagjai.¹² Az alkotmánybíróságról szóló törvény vonatkozó részeit is érdemes megvizsgálni, amik így rendelkeznek: A Szövetségi Alkotmánybíróság a Szövetség minden más alkotmányos szervével szemben autonóm és független bíróság. A Szenátusok bíráit a Szövetség legfelsőbb bíróságainak bírái közül választják. Csak olyan bírák választhatók, akik legalább három évet töltöttek el a Szövetség valamelyik legfelsőbb bíróságán.¹³ A német Alkotmánybíróság szerves része az igazságszolgáltatás rendszerének: alkotmánybíráskodási funkciók mellett jogorvoslati kérdésekben is döntést hoz, és végső fellebbviteli fórumnak is minősül.¹⁴ Németország a tartományi szinteken is saját alkotmánybíróságokat hozott létre, hatáskörük a tartományi jogalkotás alkotmányos vizsgálatára terjed ki. A Szövetségi Alkotmánybírósághoz lehet döntésük ellen fellebbezéssel fordulni. A német Alkotmánybíróság legfőbb szerve a Szövetségi Alkotmánybíróság. Hatáskörébe az absztrakt normakontroll és az alkotmányjogi panaszok tartoznak. A Szövetségi Alkotmánybíróság nem tartozik semmilyen kormányzati igazgatás alá, ezért költségvetését saját maga nyújtja be a kormányzathoz jóváhagyásra. A Szövetségi Alkotmánybíróság két szenátusból tevődik össze, mindkettő 8-8 bírából áll. Az alkotmánybírók csak és kizárólag a szövetségi elnök döntése okán mozdíthatók el. Hivatali idejük betöltése alatt egyetemi oktatáson kívül más kereső tevékenységet nem folytathatnak. Megbízatásuk egyetlen ciklusra szól, újraválasztásukra nincs lehetőség. Miután betöltötték 68. életévüket kötelező jelleggel nyugdíjba kell vonulniuk. Megválasztásukhoz feltétel a 40. életév betöltése és két sikeres államvizsga abszolválása.¹⁵ Tehát itt már a jogi végzettség feltétele lesz az alkotmánybírói pozíció betöltésének. Hogy összefüggéseiben is lássuk a választó szervek összetételét és befolyását az alkotmánybírákra, fontos a Szövetségi Tanács összetételét is ismertetni. A Szövetségi Tanács a tartományok kormányainak tagjaiból áll, akiket a tartományok neveznek ki és hívnak vissza. A tartományokat kormányaik más tagjai is képviselhetik.¹⁶ Németország tekintetében a politikai elemek súlya annyiban tompul a francia alkotmánybírák kinevezéséhez képest, hogy egyrészt jogi végzettséghez kötött, másrészt pedig a

⁹ ÁDÁM Péter: *Franciaország alkotmányos rendje és politikai intézményei*, 2007, Corvina Kiadó, Budapest, 380-384.

¹⁰ Uo. 386

¹¹ Uo. 390-391.

¹² *A Német Szövetségi Köztársaság alaptörvénye 1949*, 94. cikk. (1) bekezdés

¹³ *Gesetz über das Bundesverfassungsgericht* (Bundesverfassungsgericht) 1-2§

¹⁴ DOBOS: *i. m.* 17.

¹⁵ GOMBÁR Zsófia: *A német igazságszolgáltatás felépítése és működése*, in. *Comparative Law Working Papers*, 5. évf., 3. szám – Hallgatói Különszám, 2021, Szeged, 7-8. Elérhető: https://www.ojji.u-szeged.hu/images/dokumentumok/CLWP/gombar_nemet.pdf (letöltés dátuma: 2023.10.16.)

¹⁶ *A Német Szövetségi Köztársaság alaptörvénye 1949*, 51. cikk (1) bekezdés

szövetségi elnöknek (államfő) nincs olyan befolyása a kiválasztásra mint a francia köztársasági elnöknek. Mivel a Szövetségi Gyűlés (Bundestag) tisztán törvényhozói szerv, a Szövetségi Tanács pedig összetételét tekintve a tartományi kormányok tagjaiból áll, ezért a törvényhozói hatalom és a végrehajtói hatalom tudja befolyását kiterjeszteni az alkotmánybírák megválasztására.

2.4. Románia alkotmánybíráinak mandátumkeletkezése

Mivel az alkotmánybíróságok centralizált formái Európa szívében a legelterjedtebbek, ezért röviden szeretném megvizsgálni Románia alkotmánybíráinak mandátumkeletkezését is, viszonyítási szempontként a magyar és a többi állam szabályozásához. A román alkotmánybíróság 9 taggal rendelkezik, akiket 9 évre választanak meg. Megbízatásuk továbbá nem újítható és nem hosszabbítható meg. A 9 bíró pedig saját tagjai közül választja meg az Alkotmánybíróság elnökét 3 évre. 3 bírót a végrehajtó hatalom részeként a köztársasági elnök, további 3 bírót a Képviselőház, ugyanígy 3 bírót pedig a Szenátus.¹⁷ Tehát 6-ot a törvényhozó hatalom választ meg. A rotáció 3 évente történik, amikor is 3 új bíró kerül kinevezésre. A bírák kinevezésének feltételei a következők: 1. jogi diploma, 2. 18 éves jogász gyakorlat, 3. elismert magas szintű szakmai kompetencia. Az alkotmánybírói tisztség összeférhetetlenség szempontjából a következőképpen alakul: az egyetemi oktatói foglalkozáson kívül összeegyeztethetetlen bármilyen más köz- vagy magántisztséggel. Fontos még kiemelni azt is, hogy a bírák függetlenek megbízatásuk alatt, és elmozdíthatatlanok.¹⁸ Mivel a köztársasági elnök a végrehajtó hatalom része, ezért megoszlik a törvényhozás és a végrehajtás általi döntés, de itt nem fele-fele arányban mint Németországban, hanem 1/3- részét a végrehajtó hatalom, 2/3-ad részét pedig a törvényhozói hatalom fogja megválasztani az alkotmánybíráknak.

2.5. Magyarország alkotmánybíráinak mandátumkeletkezése

Néhány nagy hatalom után a környező országokon keresztül eljutottunk a magyar alkotmánybírák mandátumkeletkezéséhez. Az Alkotmánybíróságról szóló törvény így rendelkezik az alkotmánybíróság tagjai megválasztásának feltételeiről: Minden büntetlen előéletű, az országgyűlési képviselők választásán választható, magyar állampolgár, aki betöltötte a 45. életévét, de a 70.-et még nem töltötte be, jogász végzettséggel rendelkezik, továbbá kiemelkedő tudású elméleti jogász (pl.: egyetemi tanár, MTA doktora) vagy legalább 20 évi, jogi területen folytatott szakmai gyakorlattal rendelkezik, továbbá megválasztása napját megelőző négy éven belül nem volt a Kormány tagja, valamely párt vezető tisztségviselője és ezen túl állami vezetői tisztséget sem töltött be 4 évvel a választás előtt.¹⁹ Az Alkotmánybíróság tagjainak megválasztása szempontjából az Országgyűlés alkotmányügyi kérdésekkel foglalkozó állandó bizottsága tesz javaslatot az alkotmánybíró személyére.²⁰ Az Országgyűlés fogja meghozni a döntést, a képviselők 2/3-ának szavazata szükséges az alkotmánybírák megválasztásához.

12 évig tart az alkotmánybírák mandátuma és e tisztségre nem választhatóak újra. Az összeférhetlenségi szabályok pedig a következő formában jelentkeznek: Az összeférhetlenség kiterjed az állami- önkormányzati, politikai, társadalmi, gazdasági megbízatással, kivéve a tudományos és felsőoktatási tevékenységeket. Tudományos, oktatói, művészeti, lektori, szerkesztői és a jogi hatalom alá eső szellemi tevékenységen kívül más keresőfoglalkozást nem folytathatnak. Az alkotmánybíróság elnökének mandátumkeletkezéséről sem szabad megfeledkeznünk. Az alkotmánybíróság elnökét az országgyűlési képviselők 2/3-ának szavazatával választják meg. Megbízatása az alkotmánybírói hivatali idejének lejártáig tart.²¹ Amennyiben a kormánypárt megszerzi a 2/3-os többséget a parlamentben, úgy könnyedén kizárólagos befolyást tud gyakorolni az Alkotmánybíróság tagjainak és elnökének megválasztásában egészen a jelölés fázisától fogva a megválasztásig. Tehát tulajdonképpen a kormánytöbbség uralja a kiválasztási eljárást. Ezt nevezhetjük kormányzati "court-packing"-nak is.²²

¹⁷ ERDŐS Csaba – SZABÓ Zsolt: *Törvényhozás és alkotmánybíráskodás a Kárpát-medencében*, 2020, Gondolat Kiadó, Budapest, 64.

¹⁸ Uo. 64-65.

¹⁹ Az Alkotmánybíróságról szóló törvény 6.§ (1) és (4) bekezdések

²⁰ 2011. évi CLI. törvény az Alkotmánybíróságról, 7. §

²¹ KUKORELLI – ERDŐS: *i. m.* 98-100.

²² ERDŐS – SZABÓ: *i. m.* 203.

2.6. Különbségek és feltehető jogpolitikai célok a fent elemzett államok alkotmánybíráinak mandátumkeletkezése tekintetében

A különbségek kielemezését és a feltehető jogpolitikai célok megfogalmazását az Egyesült Királyság és az Amerikai Egyesült Államok rendszerével kezdeném. Azért e két államra esett a választásom, mivel alapvető különbségeket fedezhetünk fel bennük a többi állammal szemben. A két állam korábbiakban már felvázolt bírói rendszere fog segítséget nyújtani a további vizsgálódáshoz, amiket az alkotmánybírák mandátumkeletkezése fejezetben nem tárgyaltam, ezek a bírák mandátumkeletkezése fejezetben kerültek kifejtésre. Lényeges és alapvető különbség a decentralizált alkotmánybíráskodási forma. Mint már említésre került és itt ismét hivatkoznék a Legfelsőbb Bíróságok szerepére az alkotmánybíráskodás szempontjából. Hiszen az alkotmánybíráskodás úgy megy végbe, hogy a bíróságok jogeseteken és konkrét ügyeken keresztül bizonyos jogszabályokat nem alkalmaznak. Amennyiben a Legfelsőbb Bíróságok (USA-ban Szövetségi Legfelsőbb Bíróság, továbbiakban Legfelsőbb Bíróság) egy jogszabály alkalmazását elhanyagolják, úgy az ki is kopik a gyakorlatból és a normakasszáció végbemegy. A Legfelsőbb Bíróságoknak tehát óriási szerepük van a negatív jogalkotásban.

Itt visszakapcsolnék a bírák kinevezésére a két állam szempontjából. Az USA-ban, mint már kielemeztük, a végrehajtó hatalom fejének, az elnöknek rendkívül nagy behatása van a Legfelsőbb Bíróság bíráinak kinevezése tekintetében. Ez a szabadkezdés arra enged következtetni, hogy a politikai ráhatás nagy szerepet kap az alkotmánybírák kinevezésében és itt van a legnagyobb befolyása a végrehajtó hatalomnak a kiválasztásra. A negatív jogalkotás a normák figyelmen kívül hagyásán keresztül (puha bírói jogvédelem) tehát közvetett módon a végrehajtó hatalom szándékaitól is befolyásolt lehet. Ugyan politikai kérdésekről a bíróság nem dönthet,²³ azonban a jogi kérdések eldöntésére is kiterjedhet a végrehajtó hatalom befolyása. Ennek az élethosszig tartó kinevezés szabhat gátat, hiszen az esetleges elnökváltást követően akár más politikai irányultságú elnök és párt kerülhet hatalomra, ami az alkotmánybíró irányultságával ellentétes lehet. Mivel azonban egy elnök akár 8 éven át (az egyszeri újraválasztás lehetőségével) is gyakorolhatja jogosítványait, ezért relatív hosszú ideig érdekegyezőség állhat fenn az alkotmánybíró és az elnök között, ami nem a hatalmi ágak egymást ellensúlyozó szerepére enged következtetni.

Az Egyesült Királyság a korlátozott bírói jogvédelmet helyezi előtérbe, tehát hiányzik a bíróságok joga arra, hogy a jogszabályokat érvénytelenítsék.²⁴ Fontos különbség azonban, hogy az Egyesült Királyságban a meritokratikus elemek, tehát a szakmai szempontok lesznek inkább a döntőek a bírák kiválasztásakor. A kiválasztás rendszerébe beékelődik egy olyan független bizottság, amelyik befolyással bír a kiválasztási folyamatra.

A centralizált modellek esetében is kitérnék az esetleges különbségekre és jogpolitikai célokra. Franciaország esetében is domináns helyzetbe kerülhetnek a politikai szempontok, hiszen a köztársasági elnök szabad kezét kap 3 alkotmánybíró és az alkotmánybíráskodás elnökének kinevezésében. Lényegében itt a törvényhozó hatalom és a köztársasági elnök kezébe kerül az alkotmánybírák kinevezése. Németországra fókuszálva megállapítható, hogy a szakmai szempontok mind az államvizsgákhoz kötöttség mind a hároméves szakmai gyakorlat a kvalitásokat és rátermettséget is a középpontba helyezik. Az újraválasztás tekintetében a vizsgált államok közül egyedül Szerbiában van lehetőség az egyszeri újraválasztásra. Szerb sajátosságként értékelhető ugyanakkor, hogy az alkotmánybírákat mindhárom hatalmi ág szereplésével választják meg és ez egyenlő arányban történik. Ami véleményem szerint leginkább közelíti meg a hatalmi ágak egyenlőségének és egymás ellensúlyozásának alkotmányos elvét. A választási eljárás tekintetében különbségként fogalmazódik meg az is, hogy a szerb kiválasztási eljárásban kétszer annyi jelöltet kell állítani, mint ahány betöltetlen hely van.²⁵ (5 betöltetlen hely esetén 10 jelöltet kell állítani)

A jogi és politikai konstitucionalizmus fogalmak tükrében is érdemes levonni a következtetéseket a fent vizsgált államokra vonatkozóan. A jogi konstitucionalizmus ebben a relációban a jogvédelem maradéktalan érvényesülését és az alkotmányosság szűrőn keresztül történő jogi norma vizsgálatát jelenti, ezáltal pedig a jogi norma alkotmányosságának döntését az alkotmánybíráskodásra és az alkotmánybíráskodást ellátó szervre bízva, továbbvezetve a gondolatmenetet, az alkotmánybírói aktivizmus ennek a tulajdonképpeni végpontja, ennek tükrében az alkotmánybíráskodás önkényesen dönt a jogi norma megsemmisítéséről vagy annak érvényben tartásáról, mintegy ultra vires módon. A politikai konstitucionalizmus pedig a jogi norma érvényre juttatásáról és a "végső döntés" meghozataláról, tehát, hogy érvényben is maradjon a norma, a végrehajtó hatalmat bízva

²³ DOBOS: *i. m.* 14.

²⁴ GÁRDOS-OROSZ Fruzsina, SZENTE Zoltán: *Jog és politika határán – Alkotmánybíráskodás Magyarországon 2010 után*, 2015, HVG orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 221-222.

²⁵ ERDŐS – SZABÓ: *i. m.* 204.

meg (ez a megoldás nem feltétlenül feltételez alkotmányossági vizsgálatot). Az, hogy a kiválasztási eljárásra vonatkozó politikai ráhatás tekintetében mennyire van befolyása a végrehajtó hatalomnak, s tovább folytatva a gondolatmenetet, mennyiben fog továbbra is kiterjedni ez a ráhatás az alkotmánybírákra az általuk történő döntéshozatal, vagyis a "végső döntés" tekintetében, tehát egy jogi norma jogerőre emelésében vagy annak megsemmisítésében is a politikai és jogi konstitucionalizmuson keresztül vizsgálható. Hogyha egy skálán helyeznénk el az államokat, amelyen a jogi és a politikai konstitucionalizmus lenne a két végpont, akkor a politikai konstitucionalizmus pontjához legközelebb az Amerikai Egyesült Államokat helyezném el. Az Egyesült Királyság is közeledik efelé a pont felé, a tekintetben, hogy a kormány lesz az a hatalom, amely a végső döntést hozza és a bírának (alkotmánybíráknak) "csak" a puha, korlátozott bírói jogvédelem marad. A többi vizsgált állam tekintetében más a helyzet, hiszen az alkotmánybíráknak lehetőségük van arra, hogy formai szempontok alapján megsemmisítsék az alkotmányellenes normákat. A jogi kontroll tehát fokozottabban hangsúlyt kap és az alkotmánybíróság mint önálló intézmény kerül kialakításra, a kormányzati döntések ellensúlyaként. Ebben rejlik a jogi konstitucionalizmus Flórája és Faunája. Ugyanakkor ezekben az államokban is jelen vannak olyan ismertetőjegyek, melyek a politikai konstitucionalizmus irányába mutatnak. Ezek azonban inkább rejtett módon vannak jelen (pl.: Magyarországon a 2/3-os kormánytöbbség lehetséges politikai ráhatása az alkotmánybíróságra vagy Németország szempontjából a tartományi kormányzatok ráhatása, Franciaországban a szakmai szempontok hiánya). Hangsúlyoznám ugyanakkor azt is, hogy a kiválasztási eljárás és az azt megalapozó feltehető jogpolitikai szándék nem feltétlenül fogja az alkotmánybírák saját elgondolását befolyásolni. Nem véletlenül juthat eszünkbe az elefántcsonttoronyban tárgyaló Taláros Testület gondolata, vagy ahogyan Franciaországban emlegetni szokták, a 9 bölcs (neuf sages), fennkölt elnevezése.²⁶

ZÁRÓ GONDOLATOK

Felmerül ismételten a kérdés: Jog vagy Politika? Általánosságban megállapítható, hogy a politika nagyban befolyásolta a legtöbb vizsgált alkotmánybírói mandátumkeletkezési rendszer alapjait, csakúgy mint a bírák mandátum-keletkezésének vonatkozásában. A gyakorlatban a politikai ráhatás tehát érvényesül, az már egy másik kérdés melyik államban milyen mértékben. Nem feledkezhetünk meg azonban arról sem, hogy az államok által felállított objektív kritériumrendszerek a jog keretein belül működnek és valóban alkotmányos garanciaként a jogállamiság elve érvényesül. A hatalmi ágak elválasztásának elve mellett azonban többször is érezhető a hatalmi ágak összefonódásának ténye. Szintúgy az állam válogatja, mennyire ölelkezik ezen hatalmi ágak egymással. Azonban az objektív, törvény által felállított kritériumrendszer tudja leginkább ellensúlyozni a politikai ráhatást és jogi keretek között tartani a mandátumkeletkezést az alkotmánybírák esetében.

FORRÁSJEGYZÉK

- [1.] ÁDÁM Péter: *Franciaország alkotmányos rendje és politikai intézményei*. Corvina Kiadó, Budapest, 2007.
- [2.] DOBOS Evelin: Az alkotmánybíráskodás szervezeti modelljeinek összehasonlító elemzése. in. *Diskurzus, A Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam és Jogtudományi Kar Batthyány Lajos Szakkollégiumának tudományos folyóirata*, 2014, Negyedik évfolyam, 2. szám
- [3.] ERDŐS Csaba – Szabó Zsolt: *Törvényhozás és alkotmánybíráskodás a Kárpát-medencében*. Gondolat Kiadó, 2020, Bp.
- [4.] GÁRDOS-Orosz Fruzsina, SZENTE Zoltán: *Jog és politika határán – Alkotmánybíráskodás Magyarországon 2010 után*. HVGorac Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015, Bp.
- [5.] GOMBÁR Zsófia: A német igazságszolgáltatás felépítése és működése. in. *Comparative Law Working Papers*, 5. évf., 3. szám – Hallgatói Különszám, 2021, Szeged, Elérhető: https://www.ojji.u-szeged.hu/images/dokumentumok/CLWP/gombar_nemet.pdf (letöltés dátuma: 2023.10.16.)
- [6.] KELEMEN Katalin: Az alkotmánybírák újraválaszthatósága és hivatalviselési ideje. in. *Pázmány Law Working Papers*, 2011/5, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bp. Elérhető: <https://plwp.eu/docs/wp/2012/2011-05.pdf> (letöltés dátuma: 2023.10.16.)
- [7.] SMUK Péter: *Alkotmányjog II. Államszervezet*. 2014, Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr.

²⁶ ÁDÁM: i. m. 384.

- [8.] ZSURZSA Zsolt: A bírák kiválasztásának összehasonlító elemzése. in. *Comparative Law Working Papers*, 1. évf., 1. szám, 2017, Szeged
- [9.] A Német Szövetségi Köztársaság alaptörvénye 1949
- [10.] Az Alkotmánybíróságról szóló törvény 6.§ (1) és (4) bekezdések
- [11.] Az 1958. évi október 4-i francia Alkotmány
- [12.] Gesetz über das Bundesverfassungsgericht (Bundesverfassungsgericht)
- [13.] 2011. évi CLI. törvény az Alkotmánybíróságról
- [14.] [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-STD\(1997\)020-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-STD(1997)020-e) (letöltés dátuma: 2023.10.16.)

A NŐK MEGJELENÉSE A JOG VILÁGÁBAN

Absztrakt

Első megközelítésre szokatlannak tűnhet a nők és férfiak, mint jogalanyok közti különbségtétel, ennek ellenére jelen tanulmány éppen erre helyezné a hangsúlyt. Ennek oka, hogy a témában végzett kutatásom során arra jöttem rá, hogy e két nem különböző módon reprezentálja magát mind a jog, mind pedig azon belül, a bűncselekmények vonatkozásában. Az általános társadalmi vélekedés a nőkhöz szokás szerint az áldozati szerepet hajlamos társítani. Írásommal az a célom, hogy ezen elképzelés indokait megtaláljam, illetve, hogy rájöjjenek, e feltevésnek van-e létjogosultsága.

Kulcsszavak: megkülönböztetés, delictum, áldozat, elkövető, viktimológia, áldozattípus

BEVEZETÉS

Tekintettel arra, hogy *a jog egy társadalmi jelenség*, így jellegeből adódóan hatással vannak rá a jogon kívüli tényezők is. A jog ezen megvilágításával foglalkozik a jogszociológia, amely azt vallja, hogy a jog nem minden része „tudatos emberi tervezés eredménye”, hiszen, ha ez így lenne, könnyen merevvé válhatna és összeütközne a társadalom tagjai által vele szemben támasztott elvárásokkal.

A jog akkor tudja betölteni a *célját*, vagyis az *igazságosságot* és annak biztosítását, ha ténylegesen érvényesül, ami az esetek többségében *önkéntes jogkövetés* útján történik. Ennek értelmében az emberek elfogadják a jogi normát, mivel megfelel érdekeiknek, és önként tanúsítanak jogkövető magatartást. Ez az ideális eset. Azonban, ha a jog nem így érvényesül, az *állami szervek jogalkalmazása* következik, melynek eredményeként ők juttatják érvényre a jogot, akár állami kényszer alkalmazásával is.

Az említett eszköz alkalmazására jogállamban lehetőség van, mivel az ilyen állam alapja, hogy az abban résztvevő minden jogalany élete, cselekvése jogszabályok által rendezett.

Ez a megállapítás vezet el bennünket a nők jogi helyzetéhez, azon belül pedig jogaik és kötelezettségeik összetett rendszeréhez.

1. JOGAIK, KÖTELEZETTSÉGEIK

Általánosságban kijelenthető, hogy manapság a nők széles körben biztosított és elismert jogosultságokkal, és emellett kötelezettségekkel vannak felruházva. Utóbbiak jelentősége abban rejlik, hogy mint minden jogalanyoknak, nekik is tiszteletben kell tartaniuk többek között mások jogait és jogos érdekeit.

Azonban ez az eredmény hosszú fejlődés következménye, amelyben nagy szerep tulajdonítható a *nemzetközi törekvéseknek*, mivel ezek nagy hatást gyakoroltak a hazai helyzetre.

Elsőként az *Európai Uniót* emelném ki, hiszen ezen a szinten nagy előrelépés történt az esélyegyenlőség előmozdítása érdekében.¹ Az egyenlő bánásmód és az integráció a kezdetektől fogva az alapvető jogok kardinális jelentőségű részét képezik. Ezzel áll szemben ezen elvek több ponton történő megsértése, amely sajnálatos módon a mai napig előfordul.

Kiemelkedő jogforrásnak számít a nemek közti egyenlőség előmozdítása területén az *Európai Unióról szóló Szerződés* (EUSZ). A dokumentum deklarálja, hogy az Unió az emberi méltóság tiszteletén, a férfi és a nő közötti egyenlőség biztosításán alapul. A deklaráció rendeltetése a békés rend fenntartása és annak biztosítása, hogy mindenki egyenlő esélyekkel indulhasson.²

Az egyenlőség biztosítása érdekében az említett szerződés minden tagállam számára teljesítendő feladatként jelöli ki az ugyanazon munkáért járó *egyenlő díjazás* megvalósítását.

¹ BOKODI Mercédesz: *Nők a munka világában*, 2022, Arsboni, Budapest, 2. o.

² Uo.

A nemzetközi kitekintést követően, a magyar szabályozási környezetre áttérve, fontos kiemelni az *Alaptörvényt*, amely rögzíti az állam intézményvédelmi kötelezettségét³, melynek értelmében az államnak kötelessége a minden embert megillető alapjogok védelmét garantálni. Ennek keretében segítenie kell az esélyegyenlőség érvényesülését, valamint kötelezettséget vállal a gyermekek, a családok, a nők és az idősek, illetve a fogyatékkal élők védelme érdekében.

Alaptörvényünk emellett kimondja a *diszkrimináció tilalmát* is, meghatározza, hogy a védett tulajdonsággal rendelkező személyek nem részesülhetnek hátrányosabb bánásmódban a védett tulajdonságuk miatt. Ha ez megsérül, akkor beszélünk hátrányos megkülönböztetésről, amely lehet közvetlen, illetve közvetett is. Utóbbi esetben a tanúsított magatartás első ránézésre jogszerűnek tűnhet, azonban végeredményben itt is hátrányt okoznak a védett tulajdonságú személyeknek.

Amennyiben ez a jogsérelem bekövetkezik, az *Alapvető Jogok Biztosának Hivatalához* nyújtható be panasz. Az ombudsman előtt a bizonyítási teher megfordul, és a jogsértőt terheli a kötelezettség, hogy bizonyítsa a jogsérelem meg nem történtét.

A hátrányos megkülönböztetés természetesen nemcsak a nőket érintheti, ennek ellenére nagy például annak az előfordulási aránya, hogy egy meghatározott állásra azért nem vesznek fel egy személyt, mert nő. Az ilyen történések ellen történő védekezés azonban jó irányba halad, hiszen egyre több intézkedést tesznek az egyenlőség érdekében, mint korábban.

2. HELYZETÜK A BŰNCSELEKMÉNYEK TEKINTETÉBEN

Ebben a részben a nők bűncselekmények területén betöltött pozíciójáról lesz szó. Ez a megközelítés ötvözi a *jogelméleti és a büntetőjogi nézőpontokat*, és meggyőződésem szerint rendkívül érdekes és meglepő következtetésekre juthatunk, ha megvizsgáljuk a büntetőjogi történeti tényállások mögött meghúzódó indítatásokat, amelyek az elkövetőket az adott magatartás tanúsítására sarkallják, illetve, ha közelebről megtekintjük, hogy mi lehet a megvalósított deliktumok következménye mind az áldozatok, mind pedig a társadalom oldalán.

A *bűncselekmények* sajnos *jelentős részét teszik ki a hétköznapi ember életének*: Nagy eséllyel válhatunk érintettek, és ha ez nem következik be, akkor is körbevesznek minket a bűnelkövetések, leginkább a médiaszolgáltatókon keresztül (ld. televízió, rádió, napilapok) találkozhatunk velük.

Egy *bűncselekményben való érintettség* kétféle módon következhet be: vagy elkövető vagy áldozat formájában jelenik meg általában az adott személy. Elméletileg mind a nők, mind pedig a férfiak mutatkozhatnak mindkét szerepben. Azonban fontos hangsúlyozni, hogy meghatározó ellentét van a két nem által elkövetett tettek vonatkozásában, illetve abban az arányszámban is, mely megmutatja, hogy mennyi eséllyel válhat egy nő, és mennyivel egy férfi áldozattá.

Kutatások szerint, a nők nagyobb valószínűséggel követnek el *vagyon elleni bűntetteket*, például lopásokat⁴, mint erőszakos bűncselekményeket.

Ennek ellenére, ugyan csekély számban, de előfordulnak az utóbbi cselekmények esetében is nők az elkövetői oldalon. Ebben az esetben a terhelt általában a *terhességét titkoló leányanya vagy házasságban lévő nő* lehet, akinek motivációi között szerepel a tájékozatlanság, az anyai szerep elfogadásának nehézségei, az egzisztenciális jellegű problémák, a szégyenérzet, valamint a társadalmi elítéléstől való félelem.⁵

A nemek között a bűnözés terén megmutatkozó eltéréseket általában az 'alkattal', valamint a fizikai erővel magyarázzák, amelyek veleszületett jellemzők.

Ottó Polak azon a véleményen van, hogy amellett, hogy a nők által elkövetett cselekmények gyakrabban maradnak bejelentetlenül, az általuk betöltött háztartási szerep megfelelő alkalmat teremt nekik arra, hogy a magánszférában kövessenek el bűntetteket.⁶ Azt gondolta, hogy a nők természetükből adódóan jobban tudják elleplezni bűneiket. Fontos volt az a meglátása, mely szerint a gyengébb nem tagjait a férfi rendőrtisztviselők hajlamosak elnézőbben kezelni. Ezt nevezte „*lovagias attitűdnek*”. A rendőrök ezen magatartását azzal magyarázta, hogy a női bűnelkövetőket rendszerint kevésbé gondolják veszélyesnek, mint a férfiakat. Ezzel mutatnak kontrasztot a nőknek a büntető igazságszolgáltatásban átélt tapasztalatai: megszokott, hogy

³ BOKODI: *i. m.* 3. o.

⁴ FEHÉR Lenke: *Bűnözés és prostitúció*. In: LÉVAI Katalin – TÓTH István György (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. TÁRKI, Munkaügyi Minisztérium Egyenlő Esélyek Titkársága, Budapest, 1997. 141. o.

⁵ FEHÉR: *i. m.* 142. o.

⁶ GIDDENS, Anthony: *Szociológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2008. 631.-632. o.

durvábban bánnak velük az olyan esetekben, ahol a női szexualitás általánosan elvárt normáitól eltérően viselkednek.

Minden bizonnyal léteznek *olyan bűncselekmény-kategóriák, amelyekben a férfiak főleg elkövetők, a nők pedig áldozatok.*⁷ Ilyennek tekinthető a prostitúció, a nemi erőszak vagy a szexuális zaklatás. Ezek keretében a férfiak rendszerint a hatalmukat kívánják bizonyítani, nemcsak önmaguk, hanem a kívüljár felé is, ehhez pedig képesek a társadalmi pozíciójukat is felhasználni a nők ellen. Ezek az esetek is azt az álláspontot erősítik, miszerint a nők gyakrabban jelennek meg áldozatként, valamint az is levezethető belőle, hogy a női bűnözés aránya az összűnözésen belül lényegesen alacsonyabb⁸, főleg a fent említett bűncselekmények nagy száma miatt.

A továbbiakban ezen deliktum-fajták közül szeretnék néhányat röviden jellemezni, megvilágítva azokon belül az elkövetői és az áldozati oldalt egyaránt.

A *prostitúció* vonatkozásában azt fontos rögzíteni, hogy Magyarországon a prostituáltak heterogén csoportot alkotnak, az utcai prostituáltaktól, a szállodában dolgozó egyéneken át, a „call girl” fajtáig számos formában megjelenhetnek társadalmunkban.⁹ Abból adódóan, hogy a polgárok a jelenség utcai formájával szembesűlnek a leggyakrabban, ez vált ki a lakosságból leginkább ellenérzést. Állami feladatnak minősűl annak felvállalása, hogy az ezen életformával felhagyni szándékozók számára alternatívákat biztosítanak, illetve védelmet nyűjtanak a prostitutorokkal szemben.

Ami a *nemi erőszakos ügyeket* illeti, azok keretében általában a vádló és a vádlott hitelessége kerül mérlegre.¹⁰ A külső szemlélőnek el kell döntenie, hogy kinek hisz, mivel egy ilyen szélsőséges emberi konfliktus-helyzetben nem maradhat semleges.

Habár egy ilyen döntést nem egyszerű meghozni, vannak különböző tényezők, amelyek segítségűl szolgálhatnak: Minél nagyobbak bizonyul az elkövető és az áldozat közötti távolság, tehát az egymáshoz való viszonyuk, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy a történetet igaznak tekintsék, hogy az áldozat megkapja az áldozati, az elkövető pedig az elkövetői minősítését.

Egy nemi erőszakról szóló esetben feltűnően nagy szerepet kapnak a *nemi sztereotípiák* a megítélésben.¹¹ Olyan hiedelmek merűlhetnek fel, hogy főként a kihívóan öltözködő és viselkedő nőket erőszakolják meg, vagy, hogy a nemi erőszak elszenvedése nem okoz mély traumát az áldozatban. Ezen feltételezések következtében létrejönnek a következő fogalmak: „valódi áldozat”, „valódi elkövető”, „valódi nemi erőszak”, és ha az áldozat által elmondottak nem illenek bele ezekbe a kategóriákba, az adott személy nem lesz méltó a szolidaritásra és az áldozati megnevezésre sem. *Du Mont, Miller és Myhr* a „valódi nem erőszak” kifejezés lényegét a következőképpen írják le: „váratlan támadás során, nyilvános és kihalt helyen, idegen által elkövetett erőszakos behatolás”, a valódi áldozat pedig „egy feddhetetlen erkölcsű nő, aki a védekezés során fizikailag megsérűl”.

A nemi erőszak, mint bűncselekmény társadalmi jelentőségét a „*Takáts Zsuzsanna interjú*”-n keresztül mutatnám be. Az elkövetőként megjelenített férfi, *Kiss László* az ügy kirobbanásakor 76 éves volt, egy egész életművel a háta mögött, köztisztviselőként lévő ember hírében állt.¹² Az áldozatról az ügy ezen pontján úgy tudták, hogy már nem él. Ez a körűlmény lehetőséget teremtett az olyan megszólalóknak az űr kitöltésére, akik azt állították, hogy információval bírnak az áldozatról. Ők egy „könnyen kapható nő”-ként jelenítették meg a hölgyet, amivel alááshatták volna a nemi erőszak történetének hitelességét. Ebben a helyzetben fordult az áldozat, Takáts Zsuzsanna a médiához azzal a céllal, hogy megteremtse a hitelességet saját maga számára. E cél eléréséhez hozzájárult az is, hogy az ügy nyilvánosságra hozataláról ő nem tudott, valamint az, hogy ő önmagát egy gondoskodó anya személyében írja le, aki képtelen lenne ártani bárkinek is, és nem is vágyik a bosszúra.

Az interjú egyik legnagyobb különlegessége a sértett részéről megjelenített „*kislány identitás*”, amit önmaga javára épít ki, amikor elmeséli: akkoriban éppen csak elműlt 18 éves, akit otthon szigorű szabályok között neveltek, így szorgalmas is kellett, hogy legyen, valamint közli, hogy az eset történetkor határozottan

⁷ GIDDENS: *i. m.* 633. o.

⁸ FEHÉR: *i. m.* 139. o.

⁹ FEHÉR: *i. m.* 149. o.

¹⁰ VIRÁGH Enikő Anna: *A „megkérdőjelezhetetlen áldozat” diszkurzív konstrukciója – Genderrel és osztállyal kapcsolatos önreprezentációk a nemi erőszak áldozatának narratívájában.* ELTE, Szociológia Doktori Iskola, Budapest, 2020. 114.-115. o.

¹¹ VIRÁGH: *i. m.* 118.-119. o.

¹² VIRÁGH: *i. m.* 125.-126. o.

elutasította a szexuális ajánlatot.¹³ A megjelenített képet erősíti a „kis” jelző gyakori használata, a naivitás hangsúlyozása, illetve a törekeny testalkat megemlítése is. Ezek a jellemzők hozzájárulnak ahhoz is, hogy Takátsot könnyen elképzelhessük áldozatként.

A továbbiakban a nő nézőpontot vált, és a mostani önmagát mutatja be: egy határozott és céltudatos nővé vált, aki emellett keménynek is nevezi magát, amit a rajta elkövetett erőszakkal magyaráz. Azt feltételezi, hogy azok a tulajdonságai, amelyek a sikerhez kellettek, tipikus maszkulin jellemzők. Ezek azáltal jöttek létre, hogy megfosztották nőiességétől.¹⁴

Az ügy végkimenetele végül az lett, hogy a korábban tagadó Kiss László a társadalmi nyomás hatására beismerte tettét.

Ez az eset is jól mutatja azt, hogy mennyire nagy jelentősége lehet egy áldozat megítélésében annak, hogy milyen típusú áldozat. Az ügyben ismertett személy a tipikus „ideális áldozat” volt, amely jellemzője nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az átlagemberek többsége könnyen szimpatizáljon vele és kifejezze sajnálatát, szánalmát.

Végül, a *szexuális zaklatás*, mint a nők elleni egyik leggyakrabban előforduló büntett legfontosabb jellemzőit mutatnám be. Ezen bűncselekmény tekintetében is rendkívül nagy hangsúly helyeződik az áldozatra, és az általa elmondottakra. Ennek tekintetében jelentős szerepe van az *érzelemlifejezéseknek*¹⁵, hiszen ekkor az áldozatok konkrétan elmondják, hogy mit éreznek, illetve mit éreztek, ezáltal mélyebb betekintést engedve az eseményekbe.

Az említett bűncselekmény vonatkozásában véleményem szerint relevánsnak tűnhet egy 2017-es eset, amit a „*magyar metoo-vitának*” is neveznek. A precedens *Sárosdi Lilla* színésznő nevével hozható összefüggésbe, aki egy médiabeli poszton keresztül hívta fel a figyelmet a vele történetekre. Idővel felfedte az elkövető személyét is, aki pedig nem volt más, mint *Marton László*, a Vígszínház egykori igazgatója. A bejelentés nagy húzóerővel bírt, mivel ennek hatására több színésznő is fel merte vállalni, hogy vele is történt hasonló eset. *Ez a jelenség a „metoo”*, amikor az ugyanolyan fájdalmakat átélt személyek összefognak, és társközösséget vállalnak egymással, megtalálva a jót a rosszban. A közös fellépés meghozta a kívánt eredményét is: Marton László kénytelen volt visszavonulni az összes tisztségéből, illetve bocsánatkérő nyilatkozatot tett közzé.¹⁶ Emellett többek között a színésztársak, színházak, valamint egyetemi hallgatók is együttérzésüket fejezték ki, és elhatárolódtak az elkövetőtől.

Az eset kapcsán két dolgot tartok fontosnak kiemelni. Egyrészt, a színésznő egyszer sem nyilvánította magát áldozatnak, ehelyett az eset megtörténetkori önmagát egy ösztönösen naiv személynek írta le, és ennek tulajdonítja azt a tényt is, hogy beszállt az elkövető autójába.¹⁷

Másrészt, annak ellenére, hogy a tárgyalt esetet a köznyelvben szexuális zaklatásnak hívjuk, ha megvizsgáljuk ezen bűncselekmény Btk.-beli definícióját (196. §)¹⁸, világossá válik, hogy a törvénykönyv ezen elnevezést nem ismeri, hanem helyette a „*szexuális kényszerítés*” kifejezést használja.

Az elmondottakból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a nők az esetek túlnyomó többségében *áldozatként tűnnek fel*, amely hipotézist számos kutatás be is bizonyította.

A nemi tényező nagy szerepet játszik abban, hogy az adott személy áldozattá válik-e vagy sem. Amikor a nőket arról kérdezik, hogy mennyire érzik magukat biztonságban, rendszerint azt a választ adják, hogy egyre kevésbé vagy egyáltalán nem. Ez a nagyfokú bizalmatlanság nemcsak a hétköznapi életben jellemző rájuk, hanem általánosságban a büntetőhatalom hatékonysága felé is.¹⁹ Ez a bűnözéstől való félelem éppen az áldozattá válás hatására alakul ki. Mivel nagy a száma azoknak a bűncselekményeknek, amelyeknek kifejezetten a nők a célpontjai, a gyengébb nem okkal érzi magát fenyegetve. Azonban az állandó rettegés még inkább növeli a valószínűségét a bűnisméltlésnek, vagyis, hogy újra áldozattá válik valaki.

A kutatás egész eddigi részében azt igyekeztem hangsúlyozni, és tudományos eredményekkel alátámasztani, hogy a bűncselekmények vonatkozásában szinte kizárólag a nők lehetnek az áldozatok, és ebből következően a férfiakhoz az elkövető szerepet társítottam.

¹³ VIRÁGH: *i. m.* 129. o.

¹⁴ VIRÁGH: *i. m.* 132. o.

¹⁵ KISS Balázs - SZABÓ Lilla Petronella - FARKAS Xénia: *Ki lehet áldozat? Viktimizáció a 2017-es magyar metoo-vitában.* In: *Politikatudományi Szemle* 2021, 30. évf. 107. o.

¹⁶ KISS - SZABÓ - FARKAS Xénia: *i. m.* 111. o.

¹⁷ KISS - SZABÓ - FARKAS Xénia: *i. m.* 117-118. o.

¹⁸ 2012. évi C. törvény – a Büntető Törvénykönyvről

¹⁹ BEZSENYI Tamás - SZEITL Blanka: *Születési hónap hatása a felnőtt élethelyzetre és lehetséges viktimizációs következménye.* In: *Belügyi Szemle* 2017, 65. évf. 2. sz. 60-61. o.

Ezen álláspontomat szeretném továbbra is fenntartani, emellett azonban feltétlenül szükséges szólni arról, hogy az erősebb nemből, habár feltehetően kisebb valószínűséggel, de ugyanúgy megvan a potenciál arra, hogy viktimizálódjon.

A jelenség főleg az utóbbi időben vált a társadalmunk meghatározó részévé, és leginkább a *családon belüli erőszak vonatkozásában találkozhatunk férfi áldozatokkal*.²⁰ Köztudott tény, hogyha egy férfi válik áldozattá, szégyennel és titkolózással kell szembesülnie, ezért hajlamos magában keresni a hibát, azon gondolkozni, hogy ő mit, mikor és hol ronthatott el. Ha azonban mégis úgy dönt, hogy segítséget keres, megvetés vagy gúny tárgyává válik. Gyakran előfordul az is, hogy ha a rendőrséghez fordul a férfi, akkor az általa elszenvedett sérülést a nők védekezésének tudják be, hiszen olyan társadalmi elvárásokat támasztanak az előbbi nemi szemben, hogy mindig sérthetetlennek kell lenniük. Mint az áldozatok általában, ha a férfi a sérülés súlyossága folytán kénytelen orvoshoz fordulni, képes a végsőkig tagadni, hogy mi történt vele.

Egy ebben a témában végzett *kutatásban*²¹ (Varga Szabolcs – Bálint Ágnes Diána, 2020.) bizonyítást nyert, hogy a válaszadók több, mint harmada (38, 9%) szégyelli az átélt bántalmazást. A *bántalmazásra adott reakció* kapcsán is különbséget tettek a kutatók: az érintettek jelentős része, szintén a harmaduk, túri a bántalmazást, kisebb részük visszafordul a bántalmazónak (17,9 %), menekül a párja elől (15,8 %) vagy nem védekezik (14,7 %), és vannak néhányan, akik azt választják, hogy visszautnák a párjuknak (2,1 %) vagy akár könyörögnek, hogy ne bántsa őket (6,3 %). Előfordult olyan megkérdezett is, aki egyedi választ adott meg. Ezek közül ismertetnék néhányat: „...elfogadom, mert fogadtam, hogy jóban-rosszban kitartok mellette.”, „...amilyen az adjonisten, olyan a fogadjisten stílusban viszonyulok hozzá.”, „...elmentem otthonról amíg lenyugodott”, „...a kapcsolat megszakítását látom az egyedüli megoldásnak”, „Próbálok neki segíteni.”, „Semmit nem teszek, azt csinálom, amit mond.”, „...megtettem az egyetlen lehetséges lépést: elköltöztem és elváltam.”, „Párterápia és külső szakember bevonása.”,

Jogi viszonylatban fontos megemlíteni azt is, hogy a *bántalmazást elszenvedett férfiak túlnyomó része nem tett feljelentést a rendőrségen*, vagy aki esetleg tett is, legtöbbször akkor sem került sor az eljárás lefolytatására.

A családon belüli erőszak bűncselekményének súlyos következményei lehetnek mind az áldozatra, mind az elkövetőre nézve is. Azonban gyakori eset, hogy nemcsak az említett két személy, hanem a velük *egy háztartásban élő gyermekek is megsérülnek*, leginkább lelkileg. Belőlük *közvetett áldozatok* válhatnak, akik állandó félelemben és rettegésben élnek, hiszen tanúi az otthon uralkodó agresszióknak. Az átéltek hatására kialakulhat bennük egy *trauma-alapú világszemlélet*.²² Ezen kívül büntudat alakulhat ki bennük, azt hiszik, hogy ami a szüleik között zajlik, az miattuk történik.

A deliktumok vonatkozásában betöltött szerep egy nagyon sokrétű vitatéma lehet, viszont jelen dolgozat ennek kapcsán a gyengébb nem áldozatiságára helyezi a hangsúlyt. Ez az oka annak, hogy a férfiak helyzetét rövidebben tárgyaltam, ennek ellenére úgy gondolom, hogy jellegéből adódóan hosszasan lehetne róla írni, esetlegesen egy kutatás keretében körüljárni a kérdést, és szembeállítani a nők pozíciójával.

3. AZ ÁLDOZATHIBÁZTATÁS

Miután áttekintettük a konkrét joganyagok büntetőjogbeli, a bűncselekmények vonatkozásában elfoglalt helyzetét, rátérnék a deliktumok egyik részvevőjére, *az áldozat társadalmi megítélésére*.

Azt gondolom, fontos megvizsgálni, mi az általában elfogadott álláspont a viktimizációval kapcsolatban. Mint általában mindenki, személy szerint magam is azt feltételeztem a kutatás elején, hogy ezen a téren az említett kérdésre adott válasz egyértelmű: Határozottan elítélik az elkövetőt és az áldozatot szolidaritásban részesítik, együttérzést tanúsítanak vele szemben.

Ennek ellenére sajnálatosan azzal kellett szembesülnöm, hogy a megtörtént *deliktumokért* gyakran teljes egészében vagy részben *annak áldozatát teszik felelőssé*. Ezt az attitűdöt nevezzük *áldozathibáztatásnak*, ami a másodlagos viktimizáció egyik formája, és a bűncselekmény elkövetése után kerül rá sor.²³ A társadalom ismét cserben hagyja a sértetteket, vagyis elbagatellizálja a sérelmüket, illetve csökkenti az elkövetők felelősségét. Ezen magatartás származhat a családtagoktól, barátoktól vagy a média irányából is, a

²⁰ VARGA Szabolcs - BÁLINT Ágnes Diána: *Családon belüli erőszak – amikor a férfi az áldozat*. In: *Belügyi Szemle* 2020, 4. évf. 21-22. o.

²¹ VARGA Szabolcs - BÁLINT Ágnes Diána: *i. m.* 37-38. o.

²² VARGA Szabolcs - BÁLINT Ágnes Diána: *i. m.* 40.

²³ BÁRD Petra - SZONTAGH Veronika Anna: *Áldozathibáztatás kisebbségi csoportok sértettjeivel szemben*. In: *Szociológiai Szemle* 2021, 31. évf. 1. sz. 29.

következménye pedig akár az is lehet, hogy az áldozatokban kialakul az önvád gondolata annak hatására, hogy sokaktól hallják, ők is ugyanúgy hibásak.

Az áldozathibáztatás definícióját a *feminista kriminológia* tette a közbeszéd részévé. A jelenség érintettjei rendszerint kisebbségi csoportok (romák, zsidók), illetve a gyengébb nem tagjai is lehetnek. A nőket gyakran vádolják küllemükért, kacérságukért, naivitásukért, ezáltal egy olyan áldozat képét jelenítik meg, aki maga is tehet a bűncselekmény bekövetkezéséről.²⁴

Azonban, ha az állam az igazságszolgáltatáson keresztül kezébe veszi az áldozatok védelmét, habár nem szándékosan, szintén megvalósul a *másodlagos viktimizáció*, mivel ez a környezet ellenségesnek bizonyulhat az áldozatok számára, hiszen fel kell eleveníteniük a velük történeteket és szembe kell nézniük az elkövetővel.²⁵

Az áldozathibáztatás lehetséges okai közül az *igazságosságba vetett hitet* és a *tekintélyelvűséget* emelném ki. Előbbi szerint az igazságosság és az abban való hit olyannyira fontos az embereknek, hogy akár még a tényeket is hajlamosak úgy torzítani, hogy végül azok igazságos eredményt hozzanak ki.²⁶ Utóbbi pedig azt mondja ki, hogy ha egy megfelelő autoritás morális pánikot gerjeszt, könnyen elhitethető bárkivel, hogy szerencsétlenségét kizárólag magának köszönheti.²⁷

4. „ÁLDOZATTÍPUS” MEGJELENÉSE A MAI VILÁGBAN

Ebben a részben az előbbieken röviden tárgyalt *áldozattant*, vagyis a viktimológiát mutatnám be részletesebben. Az áldozatként való megjelenés és annak okai rengeteg kutatót foglalkoztat a szociológia megjelenése, vagyis a XIX. század óta mind a mai napig, így több olyan tanulmány született, amelyekből tájékozódni tudunk a témáról.

Elsőként a kriminológia előfutárának tekintett *Cesare Lombroso*-t²⁸ emelném ki, aki a tettes-áldozat viszonyt vizsgálta a bűncselekmények létrejöttében. A viktimológia atyjának tekintett *Hans von Hentig* arra a következtetésre jutott, hogy a deliktumok többsége kettős természetű, abban két partner, az elkövető és az áldozat szerepel és a köztük lévő viszony jóval bonyolultabb, mint ahogyan azt a büntetőjog elképzei. Azt állította, hogy az áldozat nemcsak passzív elszenvedője az eseményeknek, hanem bizonyos mértékben meghatározza az elkövetőt.

A viktimológia tudományos és gyakorlati háttere az 1970-es évekre teljesedett ki, amikor kialakult a *kriminológia sértettpárti irányzata*. Ennek oka abban a feltevésben keresendő, hogy a sértett felkarolása és a hatóságokkal való együttműködési készségének erősítése hozzájárulhat a bűnözés csökkentéséhez.

Véleményem szerint nagy jelentősége van az *áldozattípusok megkülönböztetésének*, hiszen ahogyan nem létezik két egyforma ember, úgy két egyforma áldozat sem. Nagy általánosságban kétféle tipizálási mód létezik: az egyik a bűncselekmények áldozataira, illetve azok tulajdonságaira vonatkozik, a másik pedig egyes deliktumcsoportok sértettjeit csoportosítja az előbbi jellemzőik alapján.²⁹

Az áldozat viselkedése az abszolút közömbösségtől a tudatos ösztönzésig terjedhet, amely szerint lehet érdektelen, engedelmesebb, hozzájáruló vagy felhívó. Emellett léteznek született áldozatok is, akiket nem kifejezetten a büntett tesz azzá, hanem jellemükből adódik ez a tulajdonság. A viktimizálódáshoz hozzájárulhatnak olyan tényezők, mint az életkor, a dolgozat témáját képező nem, az egészségügyi állapot vagy az áldozatot körülvevő környezet. Bizonyított tény, hogy a hátrányos helyzetű személyek sokszor hajlamosabbak áldozattá válni, hiszen családjuk, barátaik nem képesek védelmet nyújtani számukra.

Habár a következő felfogás a köztudatban nem igazán elterjedt, ha belegondolunk, valóban igaznak bizonyulhat, hogy *a sértetti oldal meghatározott előnyökkel jár*. Hiszen az áldozatok iránt az emberek többsége sajnálatot érez, és biztosítja a támogatásáról. Ezt képesek sokan kihasználni, és az együttérzés elnyeréséért akár versenyezni is az áldozat-szerepért. Annak igazolására törekszenek, hogy ők többet szenvedtek, mint mások. Ennek keretében előfordul, hogy egyes esetekben nem is az áldozatok szólalnak meg az átéltekről,

²⁴ BÁRD – SZONTAGH: *i. m.* 32.

²⁵ BÁRD – SZONTAGH: *i. m.* 34.

²⁶ BÁRD – SZONTAGH: *i. m.* 45.

²⁷ BÁRD – SZONTAGH: *i. m.* 43.

²⁸ BARABÁS Andrea Tünde: *Áldozattá válás*. In: Jakab András-Könczöl Miklós-Menyhárd Attila-Sulyok Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Kriminológia Rovat)*

²⁹ BARABÁS: Uo.

hanem a nevükben nyilatkozók, akik ugyanúgy igényt tartanak a pozícióval járó előnyökre.³⁰ Ez az állapot hosszú távon egyértelműen nem tartható fent, mivel a történetek minden bizonnyal nagy hatást gyakoroltak a sértettre, formálták személyiségét, így kizárólag őt illeti meg a jog arra vonatkozóan, hogy nyilatkozzon, ha erre egyáltalán igényt tart.

Ami a *házánkban történő áldozattá válást* illeti, a magyarországi hivatalos statisztikában megjelenő sértettek száma évek óta csökkenőben van.³¹ Nálunk a legkiszolgáltatottabbnak a gyermekek és a fiatalkorúak számítanak, mivel gyakran nem merik bejelenteni a tettet vagy nincsenek is tisztában azzal, hogy ellenük bűncselekményt követtek el.

Az áldozatok leginkább nagyon elleni bűncselekményeket szenvednek el, azonban nagy problémát jelent az erőszakos bűntettek elszaporodása manapság.

ÖSSZEGRÉS

A dolgozat végén szeretném összegezni a bemutatottakat. Elsőként leszögezném, hogy a kutatott téma rendkívül megosztó lehet, amelyből következően mindenkinek más lehet a véleménye a kérdésben.

Kutatásom során igyekeztem minél több és különböző jellegű forrásokat megvizsgálni, hogy a lehető leghitelesebb lehessenek.

Ahogy említettem, azt a célt tűztem ki magam elé, hogy gátat szabjak annak a régóta velünk élő sztereotípiának, amely szerint a nők természetüknél fogva gyengébbek a férfiaknál, és ezért könnyebben válnak áldozatokká. Ezt a feltevést annyival egészíteném ki, hogy *a gyengébb nemet körülvevő személyeknek meghatározó szerep tulajdonítható abban, hogy a hölgyek viktimizálódnak.*

Ha esetlegesen nem is sikerült újnak számító tényeket mondanom a dolgozatban, bízom benne, hogy hozzájárulhattam a témában folyó diskurzus fenntartásához.

FORRÁSJEGYZÉK:

Szakirodalom:

- [1.] BÁRD Petra - SZONTAGH Veronika Anna: Áldozathibáztatás kisebbségi csoportok sértettjeivel szemben. in: *Szociológiai Szemle* 2021, 31. évf.
- [2.] BEZSENYI Tamás - SZEITL Blanka: Születési hónap hatása a felnőtt élethelyzetre és lehetséges viktimizációs következménye. in: *Belügyi Szemle* 2017, 65. évf. 2. sz.
- [3.] FEHÉR Lenke: Bűnözés és prostitúció. in: Lévai Katalin - Tóth István György (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről.* TÁRKI, Munkaügyi Minisztérium Egyenlő Esélyek Titkársága, Budapest, 1997.
- [4.] FÜLÖP Éva - KÖVÁGÓ Pál - BENZA Málna-KOVÁCS Katalin - KELENHEGYI Olga Sára: Áldozat és még inkább áldozat. A kollektíváldozat-szerep zsidó családok transzgenerációs narratíváiban. in: *IMÁGÓ* 2016, 5. évf. 3-4. sz.
- [5.] GIDDENS, Anthony: *Szociológia.* Osiris Kiadó, Budapest, 2008.
- [6.] KISS Balázs-SZABÓ Lilla Petronella - FARKAS Xénia: Ki lehet áldozat? Viktimizáció a 2017-es magyar metoo-vitában. in: *Politikatudományi Szemle* 2021, 30. évf.
- [7.] VARGA Szabolcs - BÁLINT Ágnes Diána: Családon belüli erőszak – amikor a férfi az áldozat. in: *Belügyi Szemle* 2020, 4. sz.
- [8.] VIRÁGH Enikő Anna: *A „megkérdőjelezhetetlen áldozat” diszkurzív konstrukciója – Genderrel és osztállyal kapcsolatos önreprezentációk a nemi erőszak áldozatának narratívájában.* ELTE, Szociológia Doktori Iskola, Budapest, 2020.

Jogforrások:

- [9.] 2012. évi C. törvény – a Büntető Törvénykönyvről

³⁰ FÜLÖP Éva-KÖVÁGÓ Pál-BENZA Málna-KOVÁCS Katalin-KELENHEGYI Olga Sára: *Áldozat és még inkább áldozat. A kollektíváldozat-szerep zsidó családok transzgenerációs narratíváiban.* In: *IMÁGÓ* 2016, 5. évf. 3-4. sz. 61.

³¹ BARABÁS: Uo.

Internetes források:

- [10.] BARABÁS Andrea Tünde: Áldozattá válás. in: Jakab András - Könczöl Miklós - Menyhárd Attila-Sulyok Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Kriminológia Rovat)* (elérhető: <https://ijoten.hu/szocikk/aldozatta-valas>, letöltve: 2024. 03. 21.)
- [11.] BOKODI Mercédesz: *Nők a munka világában*. Arsboni, Budapest, 2022.

A PROSTITÚCIÓ BÜNTETŐJOGI ÉS KÖZBIZTONSÁGI MEGKÖZELÍTÉSE A POLGÁRI MAGYARORSZÁGON

Absztrakt

Az ősi mesterségként is emlegetett prostitúció kulturálisan meghatározott jelenség, amelynek társadalmi és jogi megítélése korszakonként és földrajzi területenként is eltérő. Megjelenési formáival mindig az adott korhoz igazodik, így vizsgálatával teljesebb képet kaphatunk egy adott korról és annak társadalmi berendezkedéséről. Az intézmény megértéséhez így szükségszerűen meg kell vizsgálni a meghatározott korszak uralkodó társadalmi felfogásait és annak szabályozási irányzatait. Ebben az időszakban a kéjelgés a reglementációs rendszer értelmében mind magánlakáson mind pedig bordélyházakban végezhető, türelmi engedélyhez kötött tevékenység volt. Ebből kifolyólag a kéj nők, habár immanens részét képezték a társadalomnak, mégis – erkölcsstelennek tartott tevékenységük miatt – némiképp a társadalmon kívül definiálták őket.

Kulcsszavak: prostitúció, erkölcs, polgári kor, büntetőjog

BEVEZETÉS

Az ősi mesterségként is emlegetett prostitúció az emberiséggel egyidős jelenség. Maga a kifejezés görög eredetű, a 'prostatai' szóból ered, amely jelentéstartalmában a nyilvános helyre való kiállást és megvásárolhatóságot jelenti.¹ A prostitúció egy dinamikus, változó, alkalmazkodó és földrajzi határokon átnyúló jelenség, amely a társadalom igényeihez, a társadalmi megítéléshez idomul, így mindig az adott korhoz igazodik megjelenési formáival.² Ennek köszönhetően egy-egy időszakra jellemző formáinak vizsgálata hozzájárul az intézmény megértéséhez. Ehhez szükségszerűen meg kell vizsgálni az adott korszak uralkodó társadalmi felfogásait, annak szabályozási irányzatait.

A jelenség és az arról való gondolkodás is kulturálisan meghatározott, társadalmi és jogi megítélése történeti és földrajzi területenként is eltér, így a polgári korban a prostitúció alapvető fogalmi elemei közé az állandó foglalkozásként üzés és a keresetszerzési szándék tartozott. A korábbi századokban hangsúlyos nyilvános helyen való megvalósulás erre az időszakra már háttérbe szorult. Ezen kritériumok mentén tehát prostituáltként volt tekinthető az a nő, aki az ellenkező nemhez tartozó személlyel, vagyis férfival nemi érintkezést folytatott és ezért a férfi ellenértéket szolgáltatott, amely a nő egyedüli vagy fő bevételének minősült.³ Ez a fajta jelenség olyan szociológiai és antropológiai kérdéseket vetett fel, mint például az üzletszerű prostitúció társadalmi jellege vagy éppen az a kérdés, hogy a prostituáltakat a kéjelgésre a kényszerűség és a nyomor vitte-e rá, hiszen a kéj nők egy része a városba érkező vagy ott lakó, ám munkát ott nem találó vagy valamilyen okból nem válláló vagy kapó lányok köréből kerültek ki. Ezen körbe tartoztak a leányanyák is, akik számára szintén rendkívüli problémát jelentett a munkaerőpiacon való érvényesülés, hiszen a társadalom is megbélyegezte őket és a szociális támogatások is hiányoztak még ebben az időszakban. Továbbá felmerülhet az a kérdés is, hogy a prostitúció egy társadalom működésében egyáltalán elkerülhető-e, ugyanis a tevékenységet az iránta való kereslet és a kínálat nagy mértékben határozza meg és mint ősi mesterség jelző mutatja, ez a kereslet folyamatos, amelyre az államnak is reagálnia kell.⁴

E reakció a prostitúció szabályozására vonatkozóan alapvetően négy fő típust különít el. Az abolicionista, a prohibicionista, a klasszikus reglementációs és a reglementációs rendszer jogilag engedélyezett nyilvánosházak nélküli változata.⁵ A polgári kori Magyarországon a szabályozás a klasszikus reglementációs rendszernek megfelelően alakult ki, vagyis a prostitúció jelenségét egy olyan szükséges rossznak tekintették,

¹ SCHREIBER Emil: *A prostitúció*. A magyar királyi belügyminisztérium felügyelete alatt rendőrségi szaktanfolyamok kiadmányai. 1917, Pátria irodalmi vállalat és nyomdai részvénytársaság, Budapest 3-4.

² FORRAI Judit: *A prostitúciós ipari hálózatok régi és új formái. Hálózatok a tudományok, a technika és az orvoslás körében*, 2020, in A Magyar Természettudományi Társulat tudománytörténeti kötetei, Magyar Természettudományi Társulat, Budapest 172.

³ SCHREIBER: i. m. 4.

⁴ LUKÁCS Emil: *Közrendészet, A Prostitúció és annak rövid története*, (Tanulmány dr. Scholz F. „Prostitution und Frauenbewegung” című műve nyomán. 1897, in Magyar Köztársaság XV/36. sz. 4-6.

⁵ FEHÉR Lenke: *Prostitúció, prostitúcióra kényszerítés, nőkereskedelem*, 1994 Acta Humana, 14. 26. 28.

amelytől nem lehetett megszabadulni, ezért szabályozni és tanulmányozni kellett.⁶ A prostitúció az urbanizáció és a nagyvárosi igények kielégítésének céljából intézményesült és egy meghatározott mértékben konvencionálissá vált. Ezt a folyamatot segítette elő a bordélyrendszer kialakulása és a rendszeres egészségügyi vizsgálatok folytatása a fertőző nemi betegségek vonatkozásában.⁷ Az így kialakult dualizmus kori modellben a tolerancia és a felügyelet egyaránt fontos ismérv volt.⁸ Ezen gondolatok mentén jött létre a legális bordélyházak rendszere, amelynek köszönhetően kialakult a kéjnök nyilvántartásának és egészségügyi felügyeletének előfeltétele és infrastruktúrája, amely alapvetően a rendőrség hatáskörébe tartozott. Azonban az intézkedések, a legalizált tevékenység lehetősége ellenére a titkos kéjelgés továbbra is virágzott, a fertőző nemi betegségekben szenvedők száma pedig nem csökkent. Ezek pedig felvetik egyfelől a szabályozás elégtelenségének, a tényleges gyakorlatban alkalmazhatóságának, másfelől a szabályozás végrehajtásával összefüggő visszasságok és a korrupció kérdéskörét.

Munkám célja, hogy bemutassam a kor társadalmi viszonyait, a nők helyzetét és a prostitúció okait a polgári kor idején, valamint a jelenség reglementációs rendszer szerinti szabályozását, ennek okait, indokait és a szabályozás alapjait, külön kiemelve a bordélyrendszerre és a kéjelgésügyre vonatkozó szakirodalmat és jogforrásokat. Ennek érdekében bemutatom Szombathely város saját jogkörében hozott kéjelgésügyi szabályrendeleteit, a közegészségügyre vonatkozóan alkotott szabályait és ezek gyakorlati megvalósulását, illetve a bordélyokkal kapcsolatos esetlegesen felmerülő visszasságokat is. Ezt követően pedig rátérek további három dunántúli város – Győr, Veszprém és Székesfehérvár – szabályrendeleteinek bemutatására annak érdekében, hogy láthatóvá váljanak a rendeletek közti hasonlóságok és különbségek is. A kéjelgésügyi szabályrendeletek legfőképp csak a helyi viszonyoknak megfelelő mértékben tértek el egymástól, azon felül mind az 1867-es fővárosi szabályrendeletre, mint mintához nyúltak vissza.

Mindezek ismeretével teljesebb képet kaphatunk a szabályozásról, a bordélyrendszer működéséről és az egészségügyi helyzetről. Munkám során nagy mértékben támaszkodtam egyaránt korabeli és mai szakirodalomra, folyóiratokra, valamint a vizsgált időszakból származó szabályrendeletekre és belügyminisztériumi rendeletekre, amelyek vizsgálatához levéltári kutatások elvégzése is szükséges volt. E célból többször is ellátogattam a Vas Vármegyei Levéltárba és a Fejér Vármegyei Levéltárba is, így rengeteg adalékot találtam a vizsgált kérdéskörrel összefüggésben.

1. PROSTITÚCIÓ ÉS BÜNTETŐJOG

A kialakuló polgári kori büntetőjog rendszerét a klasszikus, vagyis a tettek központú büntetőjogi iskola tanai határozták meg. A klasszikus iskola érzéketlen volt a bűncselekmények motívumai iránt és nem vette figyelembe a társadalmi különbségeket, valamint a tettes helyzetét és körülményeit sem. Ezzel megalapozta azt a felfogást, hogy egyenlő súlyú büntetért egyenlő súlyú büntetést kell kiszabni – amellyel kizárta a büntetés individualizálásának lehetőségét – hiszen a feudális büntetőjog évszázadokon keresztül az egyenlőtlenül mért szankciók melegágya volt. Tehát a büntetés egy olyan igazságos megtorlás volt, aminek kizárólagos alapja a tett volt és nem határozott meg összefüggést az elkövető társadalmi helyzetével, egyéni szükségleteivel és személyi adottságaival kapcsolatban. Ennek megfelelően a büntetőjog a társadalmi problémák irányába nem rendelkezett problémaérzékenységgel sem.⁹ Ezen felfogásnak köszönhetően a prostituáltak esetében sem számított a társadalmi helyzet vagy az a körülmény, amely ennek a tevékenységnek a folytatására sarkallta őket. A kéjnök saját egyéni akarata és tevékenysége hatására került erkölcsstelen helyzetébe, így tettei neki betudhatóak és felróhatóak, amiért büntethető is volt.

Az 1768-as Constitutio Criminalis Theresiana még büntetni rendelte a prostitúciót,¹⁰ a kerítést és a paráznaságot¹¹ is, azokat bűncselekményként tartotta számon. A törvénykönyv prostitúciónak tekintette azt az esetet, ha egy hajadon nő kéjes életet folytatott és tevékenységével mindenkinek a kedvére volt, mindenki számára ki volt szolgáltatva. Ezen magatartás tanúsítását testi fenyegetéssel és száműzetéssel is lehetett büntetni.

⁶ FEHÉR Lenke: *Bűnözés és prostitúció*, 1997 in Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről. Lévai Katalin, Tóth István (szerk.) Budapest: TÁRKI, Munkaügyi Minisztérium Egyenlő Esélyek Titkársága, 146-147.

⁷ VÖRÖS Károly: *A nagyvárosi bűnözés kezdetei II. rész*, 1984 in História. 4. sz. 13-14.

⁸ FEHÉR, i. m. 1997, 146-147.

⁹ SZABÓ András: *A büntetőjog reformja – a reform büntetőjoga*. 1988, in Jogtudományi Közlöny. XLIII/8. sz. 459-460.

¹⁰ 1768 Constitutio Criminalis Theresiana art. 81. §

¹¹ Uo. 80. §

A kerítés és a paráznság fogalmába a nemi közösülés szándékos közvetítése és elősegítése tartozott. A tényállás szerint, az, aki saját feleségét, lányát vagy más személyt pénzért vagy egyéb haszonért erkölcsstelen célokra felajánlotta vagy ugyanebből a célból egyéb erkölcsstelen cselekedeteket közvetített, engedett közvetíteni, bűncselekményt követett el. Az a személy is a kerítés büntetettét valósította meg, aki hagyta magát kihasználni vagy ehhez lakásában, más helyen segítséget nyújtott, tanácsot vagy bátorítást adott. Ezen cselekmények ugyancsak testi fenyítéssel és kiutasítással voltak büntethetőek. Az előbbieken taglalt tényállások esetében nem csak az a személy volt büntethető, aki részt vett a szexuális kapcsolat létesítésében, hanem az is, aki ebben bűnsegédként közreműködött. Ha a kerítést vagy a paráznságot az elkövető vallási személlyel vagy szent helyen követte el büntetése halálbüntetés, lefejezés is lehetett.¹²

Az 1843. évi büntetőtörvénykönyv-javaslat a prostitúciót már kivette a bűncselekmények köréből, azt önmagában nem rendelte büntetni. Ennek háttérében a társadalmi felfogásnak az alakulása és a kettős morál elvének gyakorlati megvalósulása állt. Eszerint a férfit természetes ösztönei és vágyai miatt a prostituált meglátogatásának esetére felmentette a bűnösség alól, a prostituáltat pedig stigmatizálta és a tevékenységnek csak meghatározott formáit kriminalizálta. Mindezt pedig úgy tette, hogy a prostituált bűnösségét és hasznosságát is egyaránt hangoztatta.¹³

A javaslat „A vérfertőzésről és egyéb bujaságbeli büntettekről” című fejezetébe sorolva rendelte volna büntetni azt, ha valaki egy tizenégy év alatti fiúval vagy lánnyal valamilyen bujasági cselekményt követett el. Ha maga a tényállás más bűncselekményt nem valósított meg az elkövető egy évig terjedő rabsággal lehetett volna büntethető.¹⁴ Abban az esetben, ha a bűncselekmény elkövetője a gyermek gyámja, nevelője vagy felügyelője, tanítója volt a büntetés két évig terjedő rabságig terjedhetett volna.¹⁵ Még súlyosabban minősülhetett volna az az eset, ha a szülők gyermekükkel nem vérfertőzést, hanem egyéb buja cselekményt valósítottak meg. Ez a bűncselekmény három évig terjedő szabadságvesztéssel lett volna büntethető.¹⁶

A javaslat továbbá büntette volna azt az esetet is, ha valaki saját feleségét vagy gyermekét bujasági célokra másnak bérért vagy más haszonért átadta. Ez esetben a büntetés legfeljebb három év rabság lehetett volna.¹⁷

Az 1878. évi V. törvénycikk a prostitúcióval szintén nem foglalkozott, hiszen a reglementációs szabályozásnak megfelelően megengedett cselekmény volt. A szemérem elleni büntettek és vétségek vonatkozásában a bűncselekmények védett jogi tárgya a nő azon joga volt, hogy akarata ellenére ne legyen senkivel sem közösülésre kényszeríthető.¹⁸ Így a Csemegi-kódex a nő rendelkezési jogára vagy a közszemérem megtámadására, erőszakkal vagy megtévesztéssel elkövetett szemérmetlen tette és botrányra helyezte a hangsúlyt.

A XIV. fejezetben meghatározott erőszakos nemi közösülés és a szemérem elleni erőszak elkövetésekor is enyhítő körülménynek minősült, ha az elkövető egy „könnyelmű ifjú” vagy ha a sértett egy „feslett életű nő” volt. Ezt az érvelést a törvényben lefektetett igazságos büntetés kimérésének elvéből vezették le.¹⁹

A kerítés vétségét az első büntetőnovella tartalmazta csak, amelyet a kódex XIV. fejezetébe²⁰ emelt be a jogalkotó. A novella által tartalmazott tényállás szerint az az elkövető valósíthatta meg a kerítést, aki egy tisztességes nőt házasságon kívüli nemi közösülés vagy fajtalanítás céljára önérdékből más részére szándékosan megszerzett vagy erre törekedett. Az elkövetési magatartás abban az esetben volt tényállásszerű, ha a nő életének huszadik évét még nem töltötte be. Ez a vétség csak vissza nem vonható magánindítványra volt büntethető.²¹ Az az elkövető is a kerítés tényállását valósította meg, aki egy tisztességes nőt arra bírt rá szándékosan, hogy az előbb megfogalmazott tevékenységet bordélyházban vagy más hasonló üzletben végezze. Ennek a cselekménynek a kísérlete is büntetendő volt. Ebben az esetben a huszadik életév be nem töltése a passzív alany részéről minősítő körülménynek számított, az elkövetés már nem vétségként, hanem

¹² Uo. 80. §

¹³ CORBIN Alain: *Szexuális nyomor és prostitúciós kínálat*, 1999 in Léderer Pál (szerk.): *A nyilvánvaló nők. Prostitúció, társadalom, társadalomtörténet*, Új Mandátum Könyvkiadó Budapest, 225.

¹⁴ 1843. évi büntetőtörvénykönyv-javaslat 225.§

¹⁵ Uo. 226.§

¹⁶ Uo. 227.§

¹⁷ Uo. 228.§

¹⁸ FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*, 1902 Politzer Budapest, 523-525.

¹⁹ 1878. évi V. törvénycikk indokolása a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről.

²⁰ 1908. évi XXXVI. törvénycikk a büntetőtörvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról 43-46. §

²¹ Uo. 43. §

büntettként minősül, ahogy az az eset is, ha valaki nőt akarata ellenére tartott vissza bordélyházban vagy más hasonló üzletben.²²

A nő korára és erkölcsiségére tekintet nélkül büntetendő volt az elkövető, ha a kerítést erőszakkal vagy fenyegetéssel, hozzátartozója sérelmére követte el, vagy ha a nőt külföldre szállította, szállíttatta vagy a kerítéssel üzletszerűen foglalkozott,²³ illetve, ha a cselekményt nyereségvágyból valósította meg. Utóbbi esetben a szabadságvesztésen kívül pénzbüntetést is ki lehetett szabni az elkövetőre.²⁴

A nő életkorára tekintettel megállapítható, hogy az elkövető tévedése vagy nem tudása büntethetőség szempontjából irreleváns volt, kivéve azt az esetet, amikor az elkövető olyan körülmények által esett tévedésbe, amelyek a legtöbb embert is tévedésbe ejtettek volna. Ebben az esetben az elkövető büntetlenségét vagy a cselekmény enyhébb minősítését megalapozta a tévedés vagy a nem-tudás.²⁵

A kéjnök azonban még az 1908-as módosítást követően is ki voltak zárva a büntetőjogi védelem nagy részéből, hiszen az erkölcsi bukás, amellyel a kerítés járt csak a tisztességes nőt sértette, ez a védendő érték a kéjnök esetében hiányzott. Ennélfogva a dualizmus korában megalkotott jogszabályokban a „tisztességes” jelző nem a nők érintetlenségére vonatkozott, hanem arra irányult, hogy a köztudomásúlag romlott nőt a büntetőjogi védelem területén kívül tartsa.²⁶

A vizsgált korszakban csupán egyetlen kerítésre vonatkozó ügy található a Vas Vármegyei Levéltárban, az 1917-es évből. A bűnügyi akta²⁷ szerint a terhelt özv. Lengyel Ferencné, harminckét éves kávémérés tulajdonos szombathelyi lakos a büntető törvénykönyv szerinti kerítés büntetést követte el. Cselekménye egyrendbeli 43. és 45. § 2. pontjába és egyrendbeli 43. és 45. § 1. és 2. pontjába ütköző kerítés büntetett megvalósítása volt. Vagyis a tisztességes nőt, akiket házasságon kívüli nemi közörülés vagy fajtalanítás céljára önérdékből más részére megszerzett vagy erre törekedett, a huszadik évüket még nem töltötték be és az egyik esetben a kerítést hozzátartozója sérelmére követte el, aki nevelés, tanítás vagy felügyelet céljából rábízott vagy neki alárendelt volt, a másik esetben pedig ezen viszonyon túlmenően még csalárdsággal, erőszakkal vagy fenyegetéssel valósította meg a bűncselekményt. A főtárgyaláson a királyi ügyész a vádat ejtette és a bíró a büntetőeljárást megszüntette, ugyanis a sértettek bejelentés nélkül ismeretlen helyre távoztak, így megidézésük nem volt lehetséges.

A kihágásokról szóló 1879. évi XL. törvénycikk a 81.§-ban említi meg a prostituáltakat, amely rendelkezés szerint azok a kéjnök, akik a rájuk vonatkozó rendelkezéseket nem tartják meg, egy hónapig terjedő elzárással büntethetők. Erre a rendelkezésre az eddigi kutatásaim során fellelt valamennyi szabályrendelet hivatkozott²⁸. Szemeti Teréz, 18 éves csanádi illetőségű, de szombathelyi bordélyházban dolgozó kéjnök is ezen szakasz alapján ítélték tíz napi elzárásra, amelyet a fellebbezést követően a másodfokú hatóság is helyben hagyott. A nő azonban a büntetés letöltése előtt, orvosi vizsgálat nélkül Csornára szökött, ahonnan ismeretlen helyre távozott. Személyleírása alapján egy alacsony, tojásdad arcú, barna szemű és gesztenye hajú lányról volt szó, akinek orra és szája rendes, fogai pedig épek voltak.²⁹ Ezen leírás alapján nem valószínűsíthető, hogy Teréz szökése után egyhamar a hatóságok kezére jutott volna.

A belügyminisztérium 1424/1896. határozata szerint keresetszerzés céljából üzött titkos kéjelgés miatt csak az a nő volt büntethető, aki valóban kéjelgett, amíg csak e célból egy férfival együtt tartózkodott, de a kéjelgést végül nem valósította meg, addig a kihágást sem követte el. Ennek alapján H. M. bárcával nem rendelkező gimnáziumi diáklány sem volt elítélhető ezen kihágásért, ugyanis egy fiatalemberrel kéjelgés céljából elment egy szállodába, ezt követően pedig három forintot fogadott el a fiútól, de végül mégsem közöskült vele.³⁰

²² Uo. 44. §

²³ Uo. 45. §

²⁴ Uo. 46. §

²⁵ 1878. évi V. tc indokolása i. m.

²⁶ CSÁSZÁR Kinga: *A magyar nőmozgalmak erőfeszítései a leány és nőkereskedelem visszaszorítása érdekében a 20. század elején*, 2018 in. Diké a Márkus Dezső Összehasonlító Jogtörténeti Kutatócsoport folyóirata, II/2. sz. 81. 85-86.

²⁷ Hu MNL VAML VII.6.e. özv. Lengyel Ferencné bűnügye 1916/1953.

²⁸ Hu MNL VAML IV. *Szombathely rendezett tanácsú város szabályrendelete a kéjelgési ügyet illetően*, 439/29., Hu MNL VAML IV. 18736/1897. sz. *Szabályrendelet a bordélyüzletről* 439/29., Hu MNL VAML V. 173. c./1698 *Szombathely rendezett tanácsú város szabályrendelete a kéjelgésről*.

²⁹ *Körözés* 2920/1907. sz. 1907 in Vasvármegye Hivatalos Lapja. V/31.sz. 352.

³⁰ *Felsőbb hatóságok elvi jelentőségű határozatai*, 1896 in Magyar Közigazgatás. XIV/ 28. sz. 3.

2. KÖZBIZTONSÁG ÉS A PROSTITÚCIÓ

A polgári átalakulás kiteljesedésének időszakában rengeteg jogi, társadalmi és gazdasági reform született, amely nagyban hozzájárult a társadalom megvilágosodásához, a megmaradt feudális béklyóktól való megszabaduláshoz. Azonban ez a reformoknak köszönhető előrelépés nem jelentette azt – ahogy Nyugat-Európában sem –, hogy a teljes társadalom gazdasági és jogi értelemben egyenlővé vált volna. Így ezek a folyamatok a Magyar Királyság területén sem hozták el a jogegyenlőséget sem pedig a gazdasági értelemben vett egyenlőséget, így a társadalomban továbbra is jelen voltak a kitzasztított csoportok, amelyek közé – ha nem is feltétlen jogi értelemben – a kéjnlők is tartoztak.³¹

Az 1867-es kiegyezést követően megindult a nagymértékű országon belüli migráció, amelynek köszönhetően tömegek áramoltak Buda-Pestre, ennek következtében pedig kialakult a modern nagyvárosi bűnözés, hiszen rengetegen küzdöttek a városba érkezve egzisztenciális problémákkal. A bűnözés elősegítéséhez nagymértékben hozzájárult a személytelenség is, hiszen a nyilvántartási rendszerek nem voltak effektívek, a vasútvonalakon keresztül pedig sokan érkeztek, akik nem jelentették be magukat a nagyvárosokban. Ezek a körülmények gyors és nehezen leellenörizhető mozgási lehetőséget biztosítottak a bűnözöknek is. A másik tényező, amely hozzájárult a közbiztonság gyengüléséhez, az az a tény volt, hogy a nagyvárosokban előforduló számos jelenségre, mint például a prostitúcióra vagy a leánykereskedelemre még nem voltak megfelelően kidolgozott társadalmi viszonyok, így jogszabályok sem.³² Hasonlóan a nyugati államokhoz, még hazánkban sem valósultak meg átfogó szociálpolitikai intézkedések, inkább csak szegényügyi szabályozásról és egy-egy ehhez kapcsolódó intézmény megjelenéséről lehetett beszélni, illetve a társadalombiztosítás kezdetleges szabályainak csíráiról.³³ Az ipari forradalom hatására az államnak egyes szociális területeken aktív szerepet kellett vállalnia, így például a szegényügy területén is. Ennek köszönhetően a szegényügy rendezése az árva- és a gyámhatóság gyakorlása a községek jogai és kötelezettségei közé került.³⁴

A jelenség, miszerint a teljes elszegényedés elleni egyetlen megélhetési forma a kéjnlővé válás volt, az évek előrehaladtával a mindennapok részévé vált és a kéjtelgést társadalmilag megvetett, de elfogadott tevékenységnek tekintették. Nem véletlen, hogy a prostitúció megjelent a kor irodalmi műveiben, festményeken és a művészet egyéb területein is. Ehhez a feltörekvő, művelt és gazdag kéjnlők is hozzájárultak, akik a társadalom magasabb rétegébe felemelkedve a közvéleményre, a politikára, valamint a divat alakulására is hatást tudtak gyakorolni. Példaként megemlíthető Pest leghíresebb kurtizánja, Pilisy Róza is, akire gróf Apponyi Albert figyelt fel egy virágboltan. A nő házában többek között megfordult Ferenc Ferdinánd és Albert angol herceg későbbi VIII. Eduard király is. Krúdy Gyula műzsája is ő volt³⁵, A vörös postakocsi' című regényében a madame, Louise asszony személyét is róla mintázta.

A csavargó koldusokkal és a prostituáltakkal szemben is megmutatkozott a kriminalizációra irányuló törekvés, hiszen a mindennapok egyik legszembetűnőbb jelensége a prostitúció elterjedtsége volt.³⁶ Gyakori helyváltoztatásuk és a polgári társadalomtól való különállásuk pedig hozzájárult a prostitúció devianciává minősítéséhez. Ez a helyzet lehetőséget biztosított a liberális berendezkedésű államoknak arra, hogy beavatkozzanak a kéjnlők magánéletébe és szabályozzák azt, ugyanis a prostitúciós tevékenység következtében a korabeli felfogás szerint a nő veszélybe sodorta a férfit mind társadalmi és erkölcsi, mind pedig biológiai szempontból, a nő vonatkozásában pedig egyedül a családon belüli nemiség volt erkölcsileg elfogadhatónak tekinthető.³⁷

A kéjnlők tevékenysége gyakran összefonódott különböző bűncselekmények elkövetésével és egyéb más deviáns magatartásokkal is. Ennek egyik példája az a rendőrségi ügy, amely három bejelentett prostituált ellen indult, akik rendszeresen meglopták a velük kapcsolatot létesítő férfi partnereiket.³⁸ A fővárosi bűnügyi

³¹ KOZÁRI Mónika: *A dualizmus kora. 1868-1914*, 2013 Kossuth Kiadó Budapest, 64- 67.

³² VÖRÖS Károly: *A nagyvárosi bűnözés kezdetei*, 1984 in *História* 3. sz. 21-22.

³³ KELEMEN Roland: *A polgári kor társadalombiztosítása - Társadalombiztosítási bíráskodás a polgári korban*, 2019 in Molnár Andrea – Széplaki László (szerk.): *Tanulmányok a győri felsőbíráskodás történetéből a XIX-XX. század fordulóján*, Győr, Győri Ítéltábla, 149-174.

³⁴ SZÉPVÖLGYI Enikő: *Szegényügy a dualizmusban*, 2020 in: Széchenyi István Egyetem (szerk.) *Új Nemzeti Kiválósági Program 2019/2020 Tanulmánykötet*, Győr, 156-157.

³⁵ KRÚDY Gyula: „*Pest rózsa*”, *Pilisy Róza legragyogóbb élete, öreges hanyatlása és remete-halála*, 1931 in *A Reggel*, X/29. sz. 7.

³⁶ VÖRÖS i. m. 1984 21-22.

³⁷ GYÁNI Gábor: *Könyörületesség, fegyelmzés, avagy a szociális gondoskodás genealógiája*, 1999 in *Történelmi Szemle* 1-2. sz. 58-59. 71-75.

³⁸ *A prostitúció hiénái*, SZN. 1905 in *Népszava* XXXIII/75. sz. 8.

statisztikák szerint a bűncselekmények elkövetőinek egyharmada volt nő,³⁹ azonban ebben az időszakban még nem készültek pontos statisztikák arra vonatkozólag, hogy ennek az egyharmadnak mekkora aránya lehetett prostituált.

A prostitúció ellenőrzésének ügye a rendőrhatalóságok hatáskörébe került, azon belül is a 19. század végétől az erkölcsrendőrségi alhivatalok felügyelete alá.⁴⁰ Kezdetben a felügyelet egyik eszköze az elzárás volt, majd pedig az ellenőrzött körülmények közti, munkához hasonló tevékenységként való legalizálás került előtérbe. Ennek megfelelően a rendőrségnek meg kellett tudnia különböztetni a prostitúciót jogszerűen végző személyeket a jogosulatlanul űzőktől. A fővárosban 1896-ban kerültek az erkölcsrendészeti ügyek teljes mértékben a detektívosztály hatáskörébe, ahol ekkor egy nyolc főből álló erkölcsrendészeti osztályt állítottak fel a prostitúció ellenőrzésére.⁴¹ Az állam feladata a közigazgatás olyan jellegű kiépítése volt, hogy az alkalmas legyen az erkölcstelenség megakadályozására. Az erkölcsrendészet működésében nem maga az erkölcstelenség tény volt az üldözendő tárgy, hanem az erkölcstelenség nyilvánosságra hozatala és az erkölcstelenségre való csábítás, hiszen az ilyen cselekmények közmegebotránkozást idézhetnek elő. Az ilyen jellegű tevékenységek megakadályozása céljából is volt szükség a prostitúció szabályozására és a kocsmák, vendéglátóhelyek felügyeletére egyaránt.⁴² Ezen szabályozások ellenére azonban a titkos prostitúció is virágzott, amely felderítése feladatot adott a hatóságoknak és beszédtemát a lakosságnak. A titkos kéjlegés pontos mértékéről azonban az erkölcsrendészet hathatós munkája ellenére sem kaphatunk teljes képet, hiszen a statisztikai adatok alakulása nagy mértékben függött az erkölcsrendészet ténykedésétől, a razziák tartásának gyakoriságától és azok sikerességétől is. Budapest vonatkozásában a legális tevékenységre vonatkozólag megállapítható, hogy az engedéllyel rendelkező nők száma 1875 és 1915 között kétezer körül mozgott, a bordélyházak számát pedig húsz körülire lehetett tenni a városban.⁴³ Az 1870-ben tartott népszámlálás alapján Pesten 274 bejelentett kéjelő tevékenykedett, akik közül 38-an Ausztriából származtak,⁴⁴ a szifilisz elterjedtségét tekintve pedig megállapítható, hogy egy budapesti bordélyházra majdnem kilenc bujakóros megbetegedés jutott 1875-ben, 1881-ben pedig már majdnem 13.⁴⁵

További rendezésre szoruló kérdés volt a kéjlegések színhelyének megállapítása és engedélyezése. A kéjlegés csak a bordélyházak falai között létezzen vagy magánlakásokon is? Hiszen egy bordélyházban egyszerre több nő kéjelegethetett, de egy helyen, elzártan olyan viszonyok között, ahol a tisztességes asszonyok és lányok nem jelentek meg, míg a magánlakásokon csak egy-egy nő foglalkozott a tevékenységgel, de erre a város különböző pontjain szétszórva nyílt lehetőség, egyszerű bérházakban a családok életét esetlegesen megzavarva.⁴⁶ Természetesen ez az éles szembeállítás nem fedi le teljes mértékben a valóságot, hiszen a bordélyházak is állhattak olyan helyen, ahol a mindennapi élet alakulását nagymértékben meghatározták, ahogy magánlakás is lehetett kiesőbb, peremkerületben álló épületben. Végül a szabályrendeletekben mind a bordélyházakat, mind a magánlakásokat engedélyezték és felügyelet alatt tartották. Az épületek engedélyezése nem minden esetben történt megfelelő körülményekkel. Erre példa a budapesti Borz utca esete, ahol a bordélyház, egy templom és egy leányiskola közvetlen közelében állt és ezzel kiváltotta a közvélemény nemtetszését,⁴⁷ vagy pedig a székesfehérvári bordély elhelyezkedésének esete, ahol az utcán tartózkodó nők szeméremsertő magatartásukkal rontották meg az iskolába igyekvő fiatalokat.⁴⁸

A bordélyrendszer szabályozása céljából az első valódi jogforrás az 1867-es fővárosi szabályrendelet⁴⁹ volt, amely szabályozta az alapvető higiéniai kérdéseket és az ellenőrzés kiépítését, az arra vonatkozó hatósági feladatkörök leosztásával, valamint a szabályrendelet gyakorlati megvalósulásának feltételeit. A rendelet alapján a bordély tulajdonosa csak harminc év feletti nő lehetett, kéjelő pedig az, aki elmúlt tizenhét éves. A bordélyengedélyt a főkapitány adta ki, a türelmi bárcát pedig a kerületi kapitány, amelynek kiadásához szükség

³⁹ *Rendőri krónika*, SZN. 1901 in Magyar Szó II/228. sz. 4.

⁴⁰ GYÁNI i. m. 1999, 58-59. 72.

⁴¹ SZIGETVÁRI Oszkár: *Detektívtestület a főkapitányi jelentések tükrében*, 2021 in Magyar Rendészet XXI/2. sz. 203.

⁴² BALOGH, Arthur: *Közigazgatástan – Tudományos zsebkönyvtár* 151. sz. 1903 in Belügyi igazgatás II. 39-40.

⁴³ DOROS Gábor: *A prostitúció elterjedtsége Budapesten*, 1930 in Doros Gábor és Melly József: *A nemi betegségek kérdése Budapesten*. 2. rész, Budapesti Statisztikai Közlemények 61. kötet 2. sz. 799-801.

⁴⁴ KÖRÖSI József: *Pestvárosi jövedelmi és adótanulmányok az 1870-es adatok alapján*, 1873 Budapesti Statisztikai Közlemények 6. 253. 283.

⁴⁵ JURKINY Emil: *A bujakór a fővárosban*, 1882 in Orvosi Hetilap. XXVI/21. sz. 54-55.

⁴⁶ LUKÁCS i. m. 1897. 4-6.

⁴⁷ *Újdonságok*. SZN. (1873) In: Magyar Ujság. VII/212. sz. 3.

⁴⁸ CSURGAI HORVÁTH József: *Székesfehérvár és a prostitúció (Fehérvár piros lámpás századai)*, 1999 in Bana József (szerk.) *Piroslámpás évszázadok*, Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Győr, 46-47. 52-54.

⁴⁹ *Szabályok a kéjlegés-bordellházak és kéjhölgyekről*, Pest, 1867. október 31.

volt a kerületi főorvos orvosi igazolására is. A bordélytulajdonos köteles volt a kéjnök rendszeres orvosi vizsgálatának ellenőrzésére, amely négy naponta volt esedékes, továbbá megbetegedésük esetén köteles volt kórházba szállíttatásukról gondoskodni. A rendelet legnagyobb problémája az volt, hogy a bordélyházon kívüli kéjlegéssel egyáltalán nem foglalkozott, így az alkalmi, illetve a titkos kéjnök létezésének egy szót sem szentelt, ahogy a kerítés problémáját sem említette annak ellenére, hogy ez a tevékenység nagy szerepet játszott abban, hogy a bordélyházak egy pillanatig se álljanak üresen.⁵⁰

A pesti szabályrendelet mintául szolgált a későbbiekben számos, ugyanebben a témában született regionális és országos szintű jogforrásnak,⁵¹ a törvényhatóságok, a törvényhatósági joggal fel nem ruházott szabad királyi városok és a rendezett tanácsal bíró városok is ezen rendelet alapján készítették el saját bordélyrendszerükre vonatkozó szabályozásukat. A szombathelyi rendeletek is nagy mértékben ezen mintajogszabályra támaszkodtak felépítésüket és tartalmukat tekintve is.

ÖSSZEGZÉS

Összességében megállapítható, hogy a problémák kezelése a téma érzékenységeire való tekintettel többször lekerült a jogalkotók napirendjéről és a társadalom prostitúcióhoz való hozzáállása sem volt egységes. Ebből adódóan a jogszabályok is nehezen tudták lekövetni az aktuális változásokat és fejleményeket, ami tovább nehezítette a titkos kéjlegéssel és a visszaélésekkel szembeni fellépést. Mindezek ellenére megjelent a büntetőjogi igény egyes prostitúcióhoz kapcsolódó szexuális cselekmények vonatkozásában és a rendőrhatalóságok is nagyobb szerepet kaptak a prostitúciós tevékenység ellenőrzésében, nyomon követésében.

A kéjnök „tisztességes” társadalomba való integrálása is további problémába ütközött, hiszen sem a hozzáállás, sem a szociális háló hiánya nem lendítette előre a leszakadt csoportok felzárkóztatását. Ha valaki ezt a megélhetési módot választotta, az megőrizte további sorsát is. Családja esetlegesen kitagadta vagy ő szakította meg rokonaival a kapcsolatot, illetve a társadalom részéről is megvetés tárgyává vált. Utána tisztességes munkát nem tudott vállalni, cselédként sem tudott elhelyezkedni, így nem maradt más lehetősége, mint kéjnöként folytatni az életét. Esélye a pénzügyi biztonságra vonatkozólag is csak akkor lehetett, ha talált magának egy szeretőt, aki támogatta vagy pedig megfelelő, felső körökbe jutott fel és így vált kiváltságos kéjnévvé.

FORRÁSJEGYZÉK

Irodalomjegyzék

- [1] BALOGH, Arthur: *Közigazgatástan* – Tudományos zsebkönyvtár 151. sz. 1903 in Belügyi igazgatás II.
- [2] CORBIN Alain: Szexuális nyomor és prostitúciós kínálat, 1999 in. Léderer Pál (szerk.): *A nyilvánvaló nők. Prostitúció, társadalom, társadalomtörténet*, Új Mandátum Könyvkiadó Budapest.
- [3] CSÁSZÁR Kinga: A magyar nőmozgalmak erőfeszítései a leány és nőkereskedelem visszaszorítása érdekében a 20. század elején, 2018 in. *Diké a Márkus Dezső Összehasonlító Jogtörténeti Kutatócsoport folyóirata*, II/2. sz.
- [4] CSURGAI HORVÁTH József: *Székesfehérvár és a prostitúció (Fehérvár piros lámpás századai)*, 1999 in Bana József (szerk.) *Piroslámpás évszázadok*, Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Győr.
- [5] DITMORE Melissa Hope: *Encyclopedia of Prostitution and Sex Work Vol. I.* 2006 Greenwood Publishing Group, Westport.
- [6] DOROS Gábor: A prostitúció elterjedettsége *Budapesten*, 1930 in. *Doros Gábor és Melly József: A nemi betegségek kérdése Budapesten.* 2. rész, Budapesti Statisztikai Közlemények 61. kötet 2. sz.
- [7] FEHÉR Lenke: Bűnözés és prostitúció, 1997 in. *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről.* Lévai Katalin, Tóth István (szerk.) Budapest: TÁRKI, Munkaügyi Minisztérium Egyenlő Esélyek Titkársága.

⁵⁰ FORRAI Judit: *A budapesti prostitúció szabályozásának kezdetei*, 1998 in *Tanulmányok Budapest múltjából* 27. sz. 94-96.

⁵¹ DITMORE Melissa Hope: *Encyclopedia of Prostitution and Sex Work Vol. I.* 2006 Greenwood Publishing Group, Westport, 196-198.

- [8] FEHÉR Lenke: *Prostitúció, prostitúcióra kényszerítés, nőkereskedelem*, 1994 Acta Humana, 14. 26. 28.
 FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*, 1902 Politzer Budapest.
- [9] FORRAI Judit: A budapesti prostitúció szabályozásának kezdetei, 1998 in. *Tanulmányok Budapest múltjából* 27. sz.
- [10] FORRAI Judit: A prostitúciós ipari hálózatok régi és új formái. Hálózatok a tudományok, a technika és az orvoslás körében, 2020, in. *A Magyar Természettudományi Társulat tudománytörténeti kötetei*, Magyar Természettudományi Társulat, Budapest.
- [11] GYÁNI Gábor: Könyörületesség, fegyelmezés, avagy a szociális gondoskodás genealógiája, 1999 in. *Történelmi Szemle* 1-2. sz.
- [12] JURKINY Emil: A bujakór a fővárosban, 1882 in. *Orvosi Hetilap*. XXVI/21. sz.
- [13] KELEMEN Roland: A polgári kor társadalombiztosítása - Társadalombiztosítási bíraskodás a polgári korban, 2019 in. Molnár Andrea – Széplaki László (szerk.): *Tanulmányok a győri felsőbbbíráskodás történetéből a XIX-XX. század fordulóján*, Győr, Győri Ítéltábla.
- [14] KOZÁRI Mónika: *A dualizmus kora. 1868-1914*, 2013 Kossuth Kiadó Budapest.
- [15] KÖRÖSI József: *Pestvárosi jövedelmi és adótanulmányok az 1870-es adatok alapján*, 1873 Budapesti Statisztikai Közlemények 6.
- [16] KRÚDY Gyula: „Pest rózsája”, Pilisy Róza legragyogóbb élete, öreges hanyatlása és remete-halála, 1931 in. *A Reggel*, X/29. sz.
- [17] LUKÁCS Emil: Közrendészet, A Prostitúció és annak rövid története, (Tanulmány dr. Scholz F. „Prostitution und Frauenbewegung” című műve nyomán. 1897, in. *Magyar Köztársaság* XV/36. sz.
- [18] SCHREIBER Emil: *A prostitúció. A magyar királyi belügyminisztérium felügyelete alatt rendőrségi szaktanfolyamok kiadmányai*. 1917, Pátria irodalmi vállalat és nyomdai részvénytársaság, Budapest.
- [19] SZABÓ András: A büntetőjog reformja – a reform büntetőjoga. 1988, in. *Jogtudományi Közlöny*. XLIII/8. sz.
- [20] SZÉPVÖLGYI Enikő: Szegényügy a dualizmusban, 2020 in. Széchenyi István Egyetem (szerk.) *Új Nemzeti Kiválósági Program 2019/2020 Tanulmánykötet*, Győr.
- [21] SZIGETVÁRI Oszkár: Detektívtestület a főkapitányi jelentések tükrében, 2021 in. *Magyar Rendészet* XXI/2. sz.
- [22] VÖRÖS Károly: A nagyvárosi bűnözés kezdetei II. rész, 1984 in. *História*. 4. sz.
- [23] VÖRÖS Károly: A nagyvárosi bűnözés kezdetei, 1984 in. *História* 3. sz.

Jogforrások

- [1] 1768 Constitutio Criminalis Theresiana art.
 [2] 1843. évi büntetőtörvénykönyv-javaslat.
 [3] *Szabályok a kéjlegés-bordellházak és kéjhölgyekről*, Pest, 1867. október 31.
 [4] 1878. évi V. törvénycikk indokolása a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekéről és vétségekről.
 [5] 1908. évi XXXVI. törvénycikk a büntetőtörvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról.

Folyóiratok

- [1] *A prostitúció hiénái*, SZN. 1905 in Népszava XXXIII/75. sz.
 [2] *Felsőbb hatóságok elvi jelentőségű határozatai*, 1896 in Magyar Közigazgatás. XIV/ 28. sz.
 [3] *Körözés* 2920/1907. sz. 1907 in Vasvármegye Hivatalos Lapja. V/31.sz.
 [4] *Rendőri krónika*, SZN. 1901 in Magyar Szó II/228. sz.
 [5] *Újdonságok*. SZN. (1873) In: Magyar Ujság. VII/212. sz.

Levéltári források

- [1] Hu MNL VAML IV. *Szombathely rendezett tanácsú város szabályrendelete a kéjlegési ügyet illetőleg*, 439/29.
 [2] Hu MNL VAML IV. 18736/1897. sz. *Szabályrendelet a bordélyüzletről* 439/29.
 [3] Hu MNL VAML V. 173. c./1698 *Szombathely rendezett tanácsú város szabályrendelete a kéjlegésről*.
 [4] Hu MNL VAML VII.6.e. özv. *Lengyel Ferencné bűnügye* 1916/1953.

